

A SZINHÁZI ÉLET REGÉNYEI
I

A KULISSZÁK TITKAI

HUMOROS REGÉNY

IRTA
JEROME K. JEROME

HARSÁNYI ZSOLT
FORDÍTÁSA

A SZINHÁZI ÉLET KIADÁSA
BUDAPEST, 1926

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2015
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5531-69-9 (online)
MEK-13846

TARTALOM

I. FEJEZET

Elhatároztam, hogy színész leszek

II. FEJEZET

Színész leszek

III. FEJEZET

A színészbejáró

IV. FEJEZET

A kulisszák között

V. FEJEZET

A próba

VI. FEJEZET

Diszletek és statiszták

VII. FEJEZET

Kosztüm

VIII. FEJEZET

Első fellépésem

IX. FEJEZET

Gázsihiénák

X. FEJEZET

Kosarat veszek és vidékre megyek

XI. FEJEZET

Vidéki tapasztalataim

XII. FEJEZET

Matyi és az alkalom

XIII. FEJEZET

Hónapos szobák

XIV. FEJEZET

Vándorszínészet

XV. FEJEZET

Bosszu

XVI. FEJEZET

A színjátszás mint olyan

XVII. FEJEZET

A skála legalján

XVIII. FEJEZET

Utolsó fellépésem

*Minden ember életében
elérkezik az az idő, mikor
ugy érzi, hogy színésznek
született.*

Jerome K. Jerome

I. FEJEZET

Elhatároztam, hogy színész leszek

Minden ember életében elérkezik az az idő, mikor úgy érzi, hogy színésznek született. Valami benső hang azt sugja neki, hogy ő a várva-várt nagy művész, aki egy napon még izgalomba fogja hozni az egész világot. És ekkor ég a vágytól, hogy megmutassa az embereknek, hogyan is kell ezt csinálni. És attól a vágytól is ég, hogy hetenként háromszáz angol font gázsit keressen.

Az ilyesmi rendszerint akkor motoszkál az emberben, mikor körülbelül tizenkilenc éves és így tart egészen husz éves koráig. Ő persze az elején nem tudja, hogy csak eddig fog tartani. Szentül hiszi, hogy ő csupa inspiráció, hogy bizonyos ünnepies hívó szó zeng benne, amelyre csunya dolog volna nem hallgatni. És ha azt kell látnia, hogy némi akadály áll útjában, mikor azonnal Hamletként óhajt megjelenni London színházi negyedének valamelyik legelőkelőbb műintézetében, úgy érzi magát, mint a szárazra vetett hal.

Magam is a dolog rendes útját csináltam végig. Egy este a Romeo és Juliát néztem a színházban, mikor hirtelen átrezzent rajtam, hogy hiszen nekem ez a hivatásom. Azt hittem, hogy a színészet nem áll egyébből, mint hogy az ember trikóban kurizáljon csinos hölgyeknek. El is határoztam, hogy életemet ennek a feladatnak fogom szentelni. Mikor hősi elhatározásomat barátaimmal is közöltem, azok el kezdtek velem vitatkozni. Hogy őszinte legyek, egyenesen leszamaraztak. Azt is mondták, hogy mindig tudták rólam, milyen érzelgős lelkű fickó vagyok. Én ezt most hallottam először.

De szándékomtól nem lehetett eltéríteni.

Hadműveleteimet azzal kezdtem, hogy elkezdtem a nagy angol drámairókat tanulmányozni. Annyi eszem volt, hogy bizonyos előtanulmányok szükségét belássam. Ugy gondoltam, hogy az elején nem foghatok okosabb dologhoz, mint ehhez. Ennek folytán kiolvastam Shakespearet az első betűtől az utolsóig, még pedig a jegyzetekkel együtt, amik a szöveget még érthetlenebbé tették. De kiolvastam az összes többi színműírók összes műveit is. Ez olyan lelkiállapotba hozott, amely már az elmebaj határait surolta. Ha még egy színműíró összes műveit kiolvasom, megőrülök, - ezt egész tisztán éreztem. Abban a meggyőződésben tehát, hogy egy kis változatosság helyre fogja állítani megbillent lelkivilágomat, kabarétréfákra és kis bohózatokra vettem magamat, de csakhamar úgy találtam, hogy ezek még a tragédiáknál is le-sujtóbba. Ekkor már befészkelte magát agyamba az a sanda gondolat, hogy mindent összevéve, a színész sorsa tulajdonképpen nem lehet valami nagyon rózsás. Azonban éppen mikor a legbuskomorabb hangulatban voltam, véletlenül a kezembe akadt egy kis könyv, amely a színpadi maszkirozás tudományáról szólt és ez egy kissé felüdített.

Azt hiszem, hogy a maszkirozáshoz való vonzódás az emberi fajnak ősi alapvonása. Emlékszem, hogy gyerekkoromban tagja voltam egy önképzőkör-féle egyesületnek. Hetenként egyszer összejöttünk, hogy rokonságunkat énekszámokkal és egyéb produkciókkal ejtsük elragadtatásba. Ilyenkor arcunkat és kezünket égett parafadugóval festettük be. Ennek a világon semmi értelme nem volt és a hallgatóság talán kevésbé lett volna szerencsétlen, ha ettől megkiméltük volna legalább. Az előadott dalokban sem fordult elő a legtávolabbi célzás sem vademberekre és mi mégis olyan komoly buzgalommal mázoltuk magunkat feketére, mintha valami titokzatos vallás rítusának tennénk eleget.

A maszkirozás kétségtelenül rendkívüli mértékben segíti a színész alakító munkáját. Én legalább a magam részéről határozottan így éreztem. Természetesen szelid és kellemes megjelenésű ember vagyok, abban az időben pláne az voltam. Teljesen céltalan fáradság volt ott állnom a tükör előtt és gyakorolni egy részeg zöldségárus szerepét. Képtelenség volt azt

kivánni magamtól, hogy ilyen embernek képzeljem magamat. Szégyenkezve kell megvallanom, hogy sokkal inkább hasonlítottam egy falusi káplánhoz, semmint egy részeg, vagy akár egy színjózan zöldségárushoz. Illuzióról egy pillanatig sem lehetett szó. Ugyanez volt az eset, mikor szerepem szerint elkeseredett gonosztevővé kellett változnom. Nem volt énbennem egy szemernyi sem az elkeseredett gonosztevőből. Azt el tudtam képzelni magamban, hogy most vasárnap délután van és én sétálok az uccán. Abba is bele tudtam élni magamat, hogy káromkodom, vagy félpennys alapon kártyázom. De hogy gonoszul bántalmazok egy bájos és védtelen hölgyet, vagy hogy meggyilkolom a nagyapámat, ez képtelenségnek tűnt fel előttem. Ha a tükörben megláttam az arcomat, mindjárt lehetetlen volt ilyesmibe beleélnem magam. Ez egyértelmű lett volna Lavater összes törvényeinek megcsufolásával. Legvadabb és legvicsorgóbb hörgésem valami tejből és vízből kevert kiséretet adott vérszomjas szövegemhez, mikor pedig vad gunynyal, kajánul akartam mosolyogni, egyszerűen hülye lett az arcom.

De a krepp-paróka és a piros arcfesték mindezt meg tudta változtatni. Hamlet egész jelleme abban a pillanatban előttem állt, mihelyt hamis szemöldököt ragasztottam és az arcomat beesettre festettem. Vánnyadt arcommal, sötét nézésemmel és hosszú hajzatommal igenis Romeo voltam, és míg csak mindezt le nem mostam, Juliánál minden férfi-társam udvarlása ki volt zárva. A humorom rögtön természetesen áradt, mihelyt vörösre festettem az orromat. Ha pedig kusza, fekete szakállat ragasztottam, minden büntett elkövetésére képesnek éreztem magam.

Ékesszólási tanulmányaim már nem voltak ilyen sikeresek. Szerencsétlenségemre igen éles érzékem volt minden nevetségesség iránt és halálosan rettegettem attól, hogy nevetséges lehetek. Olyan sebezhető pontja volt ez egyéniségemnek, hogy már csak ezért sem lehettem volna jó színész soha semmi körülmények között. Lépten-nyomon kinzott és idegesített ez az érzés és nem is csak a színpadon: még otthon is, még bezárt ajtók mögött is. Állandó rettegésben éltem, hogy valaki kihallgat, és időm felét arra fordítottam, hogy hallgatódzzam a kulcslyuk innenső oldalán, vajjon nem hallgatódzik-e valaki a tulsó oldalon. A leghalkabb lépcsőreccsenéstől már megálltam a szavalt mondat közepén és azonnal füttyörészni, vagy dudolgatni kezdtem, bizonyos hanyag modorban, hogy azt a látszatot keltsem, mintha csak úgy szórakoztam volna a szobám magányában. Megpróbáltam korán kelni és kimenni a város végére a mezőkre. De ez sem használt. Legfeljebb az használhatott volna, ha elmentem volna a Szaharába és egy igen erős teleszkóp segítségével meggyőződtem volna arról, hogy husz mérföldnyi körzetben sehol sincsen élőlény. Minden reménységem, amit a városvégi rétekbe vettem, már a második reggelen füstbe ment. Tobzódván abban a hitben, hogy most messze vagyok az idegesítő tömeg minden nyomától, vérszemet kaptam, lelkes hévvel elszavaltam Antonius szónoklatát Caesar holtteste felett és éppen új darabba akartam fogni, mikor közvetlen közel a hátam mögött a bokrokból a következő suttogást hallottam:

- Hát nem bámulatos ez, Liza? - Szaladj csak, Joe és mondd meg Amáliának, hogy csitítsa el hamar a gyereket.

A gyereket nem vártam meg. Óránkénti hatvan kilométeres gyorsasággal távoztam. Mikor beértem a külvárosba, lopva hátrapillantottam. Mivel a hátam mögött nem láttam üldöző embertömeget, kissé magamhoz tértem. De a rétekre nem mentem ki többet szavalni.

Kéthónapi gyakorlás után nagyon meg voltam elégedve önmagammal, mert megtanultam mindent, amit véleményem szerint lehetséges volt megtanulni. Készen állottam arra, hogy *fellépjek*. De ekkor igen természetesen felmerült a kérdés: hol lépjek fel? Először azt gondoltam, hogy irok valamelyik előkelő színigazgatónak, őszintén elmondom neki törekvésemet és képességeimről szerény, de férfiasan egyenes módon fel fogom világosítani. Gondoltam magamban: erre mást nem is felelhet, mint hogy magához rendel és meggyőződik arról, hogy mit tudok. Akkor én a jelzett időben odamegyek a színházhoz és beküldöm a névjegyemet. Ó

majd bevezet az irodájába és miután pár percig udvariasan elcsevegtünk lényegtelen dolgokról, az időjárásról, a legutóbbi gyilkosságról stb., stb., fel fog szólítani, hogy adjak elő valami rövidebb jelenetet vagy szavaljak egy-két monológot. Ezt én meg is teszem, de úgy, hogy valósággal megdöbben és ott nyomban szerződöt, persze egyelőre csak szerényebb gázsival, mondjuk úgy öt-hat fonttal hetenként. A többi aztán már könnyen menne. Pár hónapig, talán egy évig is csak járkálok majd anélkül, hogy nagyobb szenzációt keltettem volna. De aztán eljön a nagy alkalom. Bemutatnak egy új darabot, abban lesz egy kisebb szerep, amelynek senki sem tulajdonít jelentőséget, amely azonban az én kezemben a darab vezetés szerepévé fog nőni, sőt London szenzációjává.

Egy csapásra meghódítom a várost, gazdaggá teszem az igazgatómat és egyszerre a legelső színész lesz belőlem.

Megvallom, sokat időzött a fantáziám annál a bizonyos esténél, mikor majd először ejtem ámulatba a világot. Sokszor festettem magam elé a nézőteret a vadul lelkesedő arcok tömegével, sokszor véltem hallani lelki füleimmel rekedt éljenzésüket és tapsaikat. Ujra meg újra meghajoltam előttük, és az ünneplés újra meg újra kitört megint. A tömeg kalaplengetve és tombolva kiáltotta ilyenkor a nevemet.

Végül azonban nem irtam egyik színigazgatónak sem. Egy barátom, aki ismerte titkomat, úgy vélekedett, hogy ő bizony az én helyemben nem írna. Így aztán nem irtam. Viszont megkérdeztem tőle, hogy mit tanácsol a levél helyett.

- Eredj egy ügynökhöz, - mondta ő, - és egyszerűen mondd el neki, hogy mit akarsz.

Elmentem két-három ügynökhöz és egyszerűen elmondtam nekik, hogy mit akarok. Ők roppant őszintén viselkedtek és egyszerűen elmondták, hogy ők mit akarnak: mindenekelőtt öt shilling költség-előleget. Az igazság kedvéért meg kell mondanom, hogy nem nagyon kapacitált egyik sem. És egyik sem ígérte, hogy meg fogja csinálni a karrieremet. Azt hiszem, a nevem még mindig ott van az ügynökök könyveiben azok között, akik szerződést keresnek. Bizonyosan ott van, hiszen nem intézkedtem, hogy kitöröljék. Szentül hiszem, hogy mikor majd London püspöke, vagy valami világlap főszerkesztője leszek, egy szép napon igen előnyös szerződéssel fognak nekem kedveskedni.

Ha azonban akkoriban nem tettek az érdekemben semmit, az nem azért történt, mintha nem biztattam volna őket eléggé. Állandóan *melegen tartottam a dolgot*, ami alatt az értendő, hogy félóránként tanulmányoztam az előszobáikban kifüggesztett fényképeket, mire kiizentek, hogy majd jöjjenek el megint. A hét bizonyos napjain rendszeresen elvégeztem ezt a feladatomat. Ezekre a napokra reggel így szóltam magamhoz:

„El kell mennem már ezekhez az ügynökökhöz, hogy egy kicsit melegen tartsam a dolgot.”

Ilyenkor rendkívül fontosnak éreztem magamat, és volt valami halvány érzésem, hogy tulságba viszem a munkát. És ha az uccán valamelyik barátommal találkoztam, így szóltam hozzá:

- Ne haragudj öregem, de nagyon sietek, az ügynökökhöz kell mennem.

Olyan melegen mégsem tudtam tartani a dolgot, hogy a felelősségük tudatát elég forrón érezték volna. Lassanként kölcsönösen belefáradtunk egymásba. Ezidőtájt néhány zugügynökkel is összeköttetésbe jutottam. Jutottam? Ők futottak utánam. Egyiknek, aki igen sokat ígérő (de semmit meg nem tartó) cég volt, a Leicester Squaren diszlett a helyisége. A céget két társtulajdonos vezette, de a másikat, aki rendkívül fontos üzleti ügyekben állandóan vidéken utazott, nem láttam soha. Összesen négy fontot huztak ki belőlem, de ezzel szemben írásos kötelezettséget vállaltak arra nézve, hogy egy hónapon belül londoni szerződést szereznek nekem. Éppen mikor a határidő a lejáráthoz közelgett, hosszú és meleg levelet

kaptam a folyton utazó titokzatos cégtárstól. Ez a misztikus lény minden jel szerint éppen előző nap érkezett vissza Londonba, és az irodát olyan állapotban találta, hogy ez lelke mélyéig megrendítette. Társa, akinek én a négy fontot kifizettem, és aki a jelentkezők egész tömegét megszarolta, sohasem teljesíthető ígéretekkel, őt a levélíró, hetven font erejéig megrabolta és ismeretlen helyre távozott. Ő tehát mély sajnálatát fejezi ki, hogy ilyen aljas csalásnak estem áldozatul, reméli azonban, hogy erőteljesen segíteni fogom őt a megtorlás munkájában, ha a gonosztevőt sikerül megtalálni. Levelét azzal végezte, hogy négy font előleget kérni egy ilyen szerződés megszerzéséért képtelenül nagy összeg volt, és ha csak két fontot fizetek neki, ő egy héten, de legfeljebb tíz napon belül kész szerződést tud hozni nekem, mert ő - hűtlen társával ellentétben - igenis rendelkezik a kellő összeköttetésekkel. Legyek szives őt még a mai délután folyamán felkeresni. Délután nem mentem el, de elmentem másnap reggel. Az ajtót zárva találtam, s az ajtón egy cédula jelezte, hogy a leveleket a házmesternél kell leadni. A lépcsőn lefelé jövet egy urral találkoztam. Megkérdeztem tőle, nem tudja-e, hol lehetne a két cégtárs közül valamelyiket megtalálni. Azt felelte, hogy szivesen fizetne egy aranyat annak, aki megmondaná, mert ő a háziur. Később még hallottam emlegetni a céget és gondolom, most is virágzik, csak éppen címét és nevét szokta hónapoként megváltoztatni.

II. FEJEZET

Színész leszek

A zugügynökök közé kell sorolni azokat az apróhirdető *Színésziskolai tanár*-okat is, akiknek „módjában áll két, vagy három urnak és hölgynek, akik magas vagy középtermetűek, szőkék, esetleg barnák, és kellemes külsővel rendelkeznek, előkelő londoni színházban fizetéses szerződést szerezni.” (Csak két vagy három szerződésről lehet szó, a tolongásnak nincs semmi értelme.) Ezek a tanárok rendkívül éles szemmel ismerik fel az igazi tehetséget. Az én tehetségemet például egy szempillantás alatt felismerték. Mind meg voltak győződve arról, hogy ragyogó színész lesz belőlem és éppen az az ember vagyok, akire szükségük van. De azt megmondták, hogy ők lelkiismeretes emberek. Ők nem akarják elleplezni előttem az igazságot, és ezért kertelés nélkül megmondják hibámat is. Megmondták egészen őszintén, hogy tele vagyok remek ígéretekkel, egy igazán nagy művész konturjai mutatkoznak bennem, de... a mulatságos az volt, hogy erre a de-re vonatkozólag mindegyiknek homlokegyenest más volt a véleménye. Az egyik azt mondta, hogy az orgánumommal van egy kis baj. Ha egy kicsit munkába veszem az orgánumomat, kifogástalan leszek. A másik úgy vélte, hogy az orgánumom igen kitűnő, de megmonda őszintén, hogy a mozdulataim nem éppen megfelelőek. Ha a mozdulataim csak egy kicsit artisztikusabbak volnának, azonnal szerződést tudna csinálni nekem. A harmadik, miután a *Macbeth* egy-két részletét elszavaltam neki, megveregette a vállamat és melegen szorongatta a kezemet. A szeme szinte könnyekben uszott és látszott rajta, hogy egészen ki van kelve magából.

- Fiam, - mondotta, - magában megvan a szikra. Maga máris színész. Csak még egy kis sikkre van szüksége.

Halvány sejtelmem sem volt, hogyan érti ezt. Ezért bizonytalanul így szóltam:

- Tetszik gondolni?

Azt felelte, hogy ebben egészen bizonyos. Sikk nélkül teljes lehetetlenség lesz boldogulnom, de némi sikkkel egy-kettőre híres ember lehetek. Elhatároztam tehát, hogy akármibe kerül, sikket fogok szerezni, és alázatosan tanácsát kértem, hogyan lehetne sikket szereznem. Ő egy-két percig némán tűnődött, hogy vajjon mit is lehetne hát csinálni, mialatt én aggódva vártam az eredményt. Ekkor hirtelen ragyogó eszméje támadt. Kezét bizalmasan a karomra tette, és annak az embernek impozáns hangján, aki valamely rendkívüli felfedezést közöl, így szólott:

- Jöjjön el hozzám hetenként kétszer, mondjuk kedden és pénteken, nyolctól kilencig.

És néhány lépést hátra lépett, hogy lássa, milyen hatást tett rám a dolog.

Azt feleltem, hogy ugyebár alighanem ő maga akar engem megtanítani a sikkre. Intelligenciám nyilván mély hatást gyakorolt rá, hogy így átláttam a helyzetet. Megmagyarázta, hogy a drámai nevelésnek ebben a speciális ágában neki véletlenül óriási tapasztalatai vannak. Most is vannak levelei országoshirű színészekről, akik elismerik, hogy jelenlegi pozíciójukat kizárólag az ő oktatásának köszönhetik, és hálás köszönetet mondanak neki mindazért, amit érdekükben tett. Mindjárt meg is akarta mutatni nekem a leveleket, de aztán úgy döntött, hogy mégsem mutatja meg; elvégre ezek a levelek bizalmasan íródtak, és nem volna helyénvaló tőle a leveleket mutogatni, még nekem sem, akiben egyébként teljesen megbizik. Ami igaz, az igaz: ő sohasem mutatta meg ezeket a bizalmas leveleket sem nekem, sem - amennyire tudom - másnak, noha találkoztam három-négy olyan közös ismerőssel, aki a leveleket kifejezetten nagyon szerette volna látni.

Én azonban lassan és folytonos kárvallással már kezdtem tapasztalatokat gyűjteni. Ugy mentem el tőle, hogy nem hagytam ott azt az öt fontot, amelyről *mint jó üzleti érzékkel bíró embernek* tudnom kellett volna, milyen nevetségesen csekély összeg, hiszen az ő rendes honoráriumra több mint husz font, de őt a tehetségem különösen megragadta és ott reméli megtalálni a számítását, hogy későbbi sikereim óriási reklámozást fognak csinálni oktatási módszerének.

Még egy másik fajta ember is van, amely jól megnyuzza a színpad vágyától sujtott számokat: az ugynevezett „színházi vállalkozó, aki vállalja egy műkedvelő ur vagy hölgy felléptetését szigorúan megválogatott exkluzív társulatban”. Ezek betű szerint veszik azt a bölcseséget, hogy minden ember színész ebben az életben, és olyan nyugodt bizalommal osztanak ki zöld kezdőkre nagy főszerepeket, hogy ennek aztán valósággal meghatározó az eredménye. A muzsák jelöltje, aki eddig csak dolgozószobájában sarkában lépett fel, kissé ideges lesz, mikor ráosztják Banquo szerepét, hogy a jövő szombatára játssza el. Habozva tündöklik magában, hogy mi lehet ez: vajon tévedés az egész? Vagy a társaság többi tagjainak mulattatására viccet csinálnak vele? Vagy csakugyan olyan élesszemű ember ez a vállalkozó, hogy rögtön meglátja a tehetséget ott, ahol megvan? De a tündökző áldozat kénytelen hallgatni ezekkel a tépelődésekkel, mert még azt a benyomást tenné, hogy nem bízik a saját erejében, már pedig ilyen hibába a kezdő színész nem eshetik. Azonfelül még a szerepet is elvennék tőle, amit semmi áron nem szeretne, noha lelke mélyén maga is meg van győződve, hogy a darab bármely más szerepét jobban el tudná játszani, mint ezt az egyet. Nekem csak egy tapasztalatom volt a zugvállalkozók e fájával. Sajnos, vannak még más fajták is, mint ezt a legtöbb színész megtanulta a maga kárán, de ezekhez én nem érkeztem el.

Körülbelül öten-hatan voltunk olyan zöldfülűek, akik egy apróhirdetésnek felültünk és feleltünk. Volt egy bizonyos ház a Newman Streeten, odamentünk minden este próbálni. Ugy volt, hogy három-négy ismert hívatásos színész, aki ezidő szerint vidéken vendégszerepelt, a következő hét elején csatlakozni fog hozzánk, hogy a főszerepeket játssza. Akkor aztán rögtön megyünk Gravesendbe játszani. Engem heti egy font tizenöt shilling gázsival szerződtettek és mindjárt rám osztották a *Londonban elveszve* című darab egy szerepét és a király szerepét a Hamletben. Minden simán ment, szó sem esett költségek megfizetéséről, vagy ilyesmiről, és bár időközben kissé gyanakvó lettem, ezuttal már azt kezdtem hinni, hogy itt nincs semmi csalás. De hamar rájöttem a trükkre. Az ötödik próbán a vállalkozó feltűnően kedves volt és gratulált nekem ahhoz, hogy - mint ő fejezte ki magát - milyen eredeti fel-fogással játszom a szerepet. Felvonásközben nyájasan a vállamra támaszkodott és megvitatta velem a darabot. Egy kis nézeteltérésünk volt a király szerepe felől. Először két-három pontban nem értett velem egyet, de később meggyőztem és belátta az igazamat. Akkor aztán megkérdezte, hogyan fogok öltözködni a szerepben. Én ezt már végig gondoltam, már a szöveggel való foglalkozásom előtt, ennél fogva behatóan tudtam nyilatkozni a dologról. Minden részleten végigmentünk és egy igazán színpompás kosztümöt állítottunk össze. Egyáltalában nem igyekezett takarékoskodni a jelmez anyagában, ámbar némely részletnél félttem, hogy fel fog szisszenni a pazarlástól. De nem: éppen úgy, mint én, ő is csak azt tartotta szem előtt, hogy a jelmez hü stílusban készüljön el.

- Kissé költséges lesz, - mondta, - de ha már játssza a szerepet, hát játssza rendesen.

Ebben egyetértettem vele. Ő kiszámította a jelmez költségeit. Megemlítette, hogy roppant olcsón tudja megkapni a holmit, sokkal olcsóbban, mint bárki más, mert az illető cégnél van egy barátja, aki önköltségi áron fogja neki számítani az egészet. Ehhez gratuláltam neki, de nem érezvén magamat személyesen érintve a kérdésben, már kezdett untatni az a fontoskodás, amellyel a témának adózott. Miután mindent összeszámolt, arra az eredményre jutott, hogy kilenc fonttal meg lehet uszni az egészet.

- Ez roppant olcsó, - tette hozzá, - mert az anyag elsőrangú lesz, s később is lehet használni.

Ebben megint egyetértettem vele, és a magam részéről is kifejezést adtam annak a véleményemnek, hogy a jelmez kétségkívül meg fogja érni a pénzt. De közben nem győztem csodálkozni, hogy mért tartozik mindez rám is. Erre aztán a vállalkozó megkérdezte, hogy most akarom-e odaadni a pénzt, vagy elhozom holnap este.

- Én? Fizessek? Mért?

- Mért? Hát a jelmezért! Jelmez nélkül csak nem játszhatja a szerepet! Ha pedig maga szerzi be, garantálom, hogy négy fonttal többre fog kerülni. De ha hirtelenében nem áll rendelkezésre ennyi pénz, adjon annyit, amennyije éppen van, én majd elintézem a barátommal, hogy a többi hitelezze magának.

Miután kollégáim között gyors nyomozást indítottam, kiderült, hogy hárman közülök már leszurkoltak fejenként öt fontot, a negyedik pedig megígérte, hogy másnap este el fog hozni négy fontot. Az ötödik velem együtt azt határozta, hogy kívárujuk a fejleményeket. Meglátjuk, mi lesz. De nem sokat láttunk. Sohasem láttuk például az ismert hívatásos művészeket, sőt másnapról kezdve magát a vállalkozót sem láttuk soha többet. Akik fizettek, még kevesebbet láttak.

Most aztán feltettem magamban, hogy a magam erejéből fogok valami után nézni, ügynökök és apróhirdetések segítségével nélkül. Lehet, - gondoltam, - hogy többet el fogok érni, kevesebbet semmiesetre sem. Ugyanaz a barátom, aki azt tanácsolta, hogy ne írjak a színigazgatóknak, ezuttal osztotta a véleményemet és azt tanácsolta, hogy alkalomadtán nézzek be a Nyugati Vendéglőbe. Én tehát alkalomadtán beléptem. Gondolom, nincs színész Londonban, aki ne tudná, mi az a Nyugati Vendéglő, noha a vendéglő mindenáron igyekszik elrejtőzködni egy sötét udvar mélyén, nyilván azért, mert nem szereti a feltűnést, mint a színészet általában.

Zseniális és kellemes társaságot találtam itt, amelynek semmi kifogása nem volt az ellen, hogy számlámra megigyek egy pohár bort. Mikor aztán megkockáztattam a megjegyzést, hogy szeretnék mesterségükhöz csatlakozni, a legmélyebb részvétellel tekintettek rám és arcukon őszinte megdöbbenés tükröződött. Komoran rázták a fejüket, beszéltek saját tapasztalataikról és minden tőlük telhetőt elkövettek, hogy szándékomat megmátsák. De én úgy néztem rájuk, mint kenyéririgy, önző emberekre, akik szeretnének egy fiatal tehetséget elzárni a színpadtól. Ugy gondolkoztam, hogy még akkor sem kellene semmit sem adnom rájuk, ha véleményük őszinte volna, hiszen a saját mesterségét mindenki a legrosszabbnak tartja, és az embernek éppen akkor nem szabad belépni egy szakmába, hanem élete végéig inkább malmozni az ujjaival a hasán, ha azok, akik már benne vannak a szakmában, feltűnően ajánlják. Ennélfogva ügyet sem vettem intelmeikre, hanem tovább mentem kitűzött utamon, és csakugyan találtam is valakit, aki a bajomon segíteni tudott.

Nagy, lusta ember volt ez, aki úgy látszik, sohasem fogyasztott egyebet, mint whiskyt és nagy szivarokat. Sohasem volt sem részeg, sem józan. Valami nagyon üdítő szaga nem volt, azt meg kell mondanom; és ezt a tényt még hangsúlyozta azzal, hogy beszéd közben rendkívül közel hajlott az emberhez. Valaha igazgató volt vidéken, de hogy most miből él, ez mindig titok maradt előttem. A Strand-uton bérelt egy mocskos kis szobát, amelyet a hivatalának nevezett, de oda nem járt, csak aludni. A Nyugati Vendéglő színész törzsvendégei mindenestre jól ismerték, - jobban ismerték, semmint tisztelték, mint utólag megállapítottam, - ő maga pedig a világon mindenkit ismert, és én úgy láttam, hogy ez pont az az ember, akire nekem szükségem van. Eleinte éppen olyan lagymatagul fogadta terveimet, mint a többiek, de mikor megemlítettem, hogy kisebb anyagi áldozatoktól sem riadok vissza, ha valahol felléphetek, gondolkozóba esett, és nemsokára kijelentette, hogy nem tudja belátni, miért ne léphetnék én fel. Mikor pedig megneveztem azt az összeget, amelyet hajlandó voltam áldozni,

még optimistább lett és kijelentette, hogy a dolgot igenis nyélbe lehet ütni. Még azt is megjegyezte, hogy ha teljesen rábízom magam, igen híres ember lehet belőlem.

- Megtettem én már ilyesmit másnak is, - mondotta, - magának is megtehetem, ha akarja. Itt van például X, aki most hetenként nyolc fontot vág zsebre. Hát látja, uram, a teremfáját neki, ezt az embert én csináltam meg. Ha én nem nyulok a hóna alá, most legfeljebb harmadrangu ripacs lehetne vidéken. Vagy ott van Y. Ismertem, mikor még heti huszonkét shillinget keresett mint statisztá, azt is csak akkor, ha alkalmazást kapott. Én hoztam fel Londonba, behoztam a Surrey-színházba és én dolgoztam fel a mostani pozíciójába. Mikor most elrobg mellettem a saját kocsijában, nem ismer meg.

Uj barátom sóhajtott egyet, és nagyot huzott az italból, hogy az emberi nem hálátlansága felett érzett bánatát belefojtsa. Mikor megint kibújt a pohara mögül, folytatta:

- Ugy bizony, uram. Ezeket az embereket én tettem emberré. Mért ne tenném magát is?

Mivel én sem tudtam volna megmondani, hogy miért ne tenne emberré engem is, elhatározta, hogy emberré fog tenni. Ámbár előre megmondta azt is, hogy híres leszek, mint a többiek és karrierem tetején el fogom őt felejteni, mint a többiek. Én persze ünnepélyesen megfogadtam, hogy nem fogom elfelejteni és hogy híres ember koromban is el leszek ragadtatva, ha láthatom, éppen úgy mint most. Mindjárt forrón kezet is szoritottam vele, megmutatván, mennyire örülök, hogy láthatom. Valóban örültem is. Nagyon hálás voltam azokért a jótéteményekért, amelyeket rám volt pazarolandó, és egyenesen sértve éreztem magam a feltevéstől, hogy valaha hálátlanul el fogom őt hanyagolni.

Mikor másnap találkoztam vele, már ujságot is hozott. Elintézte szerződésemet egy kis színház igazgatójával, akihez másnap el fog vinni. Bemutat, aláírjuk a szerződést és minden el lesz intézve. Megbeszéltük, hogy másnap délelőtt tizenegy órakor elmegyek a hivatalába és magammal hozom a pénzt, mert ezt kikötötte.

Hazamentem. Dehog mentem: repültem. Szélesen felcsaptam a kaput és forgószél gyanánt száguldottam fel a lépcsőn. De sokkal izgatottabb voltam, semhogy a szobában tudtam volna ülni. Elmentem vacsorázni egy elsőrangú vendéglőbe, ahol a számla súlyosan megrövidítette sovány alaptökémet.

- Nem baj, - mondtam magamban, - mit jelent ez a pár shilling, mikor nemsokára száz meg száz fontot fogok keresni.

Elmentem színházba is, de már nem emlékszem, melyik színház volt az és mit játszottak benne. Azt hiszem, akkor sem tudtam. A színészek játékát csak abból az egy szempontból figyeltem, hogy én mennyivel jobban tudnám mindezt csinálni. Eltűnődtem, milyen barátságban leszek ezekkel a színészekkel és színésznőkkel, mikor már közéjük fogok tartozni. Ugy gondoltam, hogy főként a primadonnával fogok összebarátkozni és képzeletben már a leghevesebb flört részleteit is kirajzoltam magamnak, amitől az összes többi színészek az örületig féltékenyek lesznek. Végül hazamentem és egész éjszaka ébren álmodtam az ágyban.

Másnap reggel hétkor már talpon voltam és lóhalálában reggeliztem, nehogy elkésssem a tizenegyórai randevut. Azt hiszem, minden percben megnéztem az órát. (Vajjon hol lehet azóta az az óra?) Kevéssel tíz óra előtt értem le a Strand-utra, amelynek egy egész kis vonalán sétáltam le s fel, mert féltem az ugynevezett hivataltól egy kőhajításnyira távol menni, de féltem közel menni is hozzá. Vettem egy pár uj kesztyűt. Lazac-szinű volt, emlékszem. Az egyik elrepedt, mikor felhuztam, ennél fogva ezt csak úgy összegyűrve fogtam a kezemben és csak a másikat huztam fel. Mikor már csak husz perc hiányzott a tizenegy órához, közelebb mentem a hivatalhoz és ott ténferegtem azzal az elnyomhatatlan érzéssel keblemben, hogy minden járókelő tisztában van vele, mit keresek itt és hogy minden ház zsáui és függőnyei

mögül engem figyelnek. Nehéz várakozás után a toronyóra végül rázendített a tizenegy órára. Ekkor odamentem az illető házhoz, azt a benyomást igyekezvén kelteni, mintha nyugodtan éppen most érkeztem volna.

A hivatalban nem volt ott senki. Az ajtó be volt zárva. A szívem mintha lesülyedt volna a mellemben. Hát csak kegyetlen ugratás volt az egész? Megint csalódní fogok? Meggyilkolták az igazgatót? Leégett a színház? Mért nincs itt senki? Feltétlenül valami rendkívüli dolognak kellett történnie, ha ilyen súlyos fontosságú találkozáon képesek késni. Feszült várakozásban töltöttem el egy félórát. Ekkor megérkeztek.

- Remélem, nem régóta vár, - mondták mind a ketten.

- Ó dehogy, világért sem, - feleltem én.

És valami olyasfélét morogtam, hogy magam is éppen most érkeztem. Mikor beérkeztünk a kis szobába, személyesen is megismerkedtem az igazgatóval, akiről kiderült, hogy azonos egy általam sokszor látott színésszel és aki egyáltalán nem hasonlított színpadí egyéniséghez. Saját fiának lehetett volna nézni, annyival alacsonyabb és fiatalabb benyomást tett, mint a színpadon. A simára borotvált arc mindig fiatalabb kifejezést ad a színészeknek. Eleinte nehezen is szoktam meg, hogy a szelid tekintetű ifjak, akikkel próbákön találkozom, középkorú, gyakran családós férfiak.

Jövendő igazgatóm némileg eltért attól a jellemrajztól, amelyet magamban előre kiszineztem róla. Például nem volt meg benne az a hanyag elegancia, amelyet egy ilyen pozícióju férfitól elvártam volna. Mondjuk meg az igazat: igen lompos alak volt. Ezt én mindenesetre annak a megvetésnek tulajdonítottam, amellyel nagy emberek a testi külsőt gyakran sujtani szokták, és fejemben a rongyosan járó milliomosokról szóló történetek villantak át. Az is eszembe jutott, hogy egyszer alkalmam nyílt látni egyik igen hírneves bohózáti színésznőnk mamáját és a mama szurtossága egyszerűen meghökkentett.

A szerződés két példánya már készen volt. Az igazgató is aláírta, én is aláírtam, aztán az ellenpéldányokat kicseréltük. Én átnyújtottam barátomnak egy tizfontos bankót, amiről ő nyugtát adott. Mindez rideg formaságok között történt. A szerződés igen tisztán és világosan szólt, félreértés nem fordulhatott elő. Köteles voltam egy hónapig ingyen játszani, az első hónap leforgása után azonban már *a tag képességéhez arányított méltányos díjazás* járt nekem. Ezt igazán méltányosnak is találtam. Hiszen ennél a fogalmazásnál semmi sem köthette jobban az igazgatót. Ő ugyan őszintén megmondta máris, hogy heti harminc shilling értékű tehetségénél aligha fogok többet produkálni, de természetesen csak rajtam fog megfordulni minden és ő lesz a legboldogabb, ha előzetes becslésében csalódní fog. Nekem egészen más volt a véleményem, de ezt nem tettem szóvá. Gondoltam magamban: az idő meg fog hozni mindent. Annyit mondtam tehát mindössze, hogy én sem kívánok egyebet, csak azt, ami igazságos és méltányos, és miután ő kijelentette, hogy ő sem kíván egyebet, a legteljesebb harmóniában váltunk el. Előbb azonban a részleteket is megbeszéltük: ő három hét múlva volt megnyitandó nyári szezonját, a próbákra pedig előzőleg két hetet szánt, én tehát tudtam, hogy egyelőre egy hétig még nem leszek senki, de egy hét múlva... Színész leszek!!!

Barátaim azt mondják most, hogy ebben nem volt igazam. Nem lettem színész soha. Én azonban azt állítottam, hogy igenis színész lettem. Én csak tudom.

III. FEJEZET

A színészbejáró

Az értesítést, hogy jelenjek meg a színháznál, csak egy héttel a megnyitó este előtt kaptam. Az értesítés tizenegy órában jelölte meg azt az időpontot, mikor *a tag tartozik a színpadon megjelenni*, én tehát pár perccel tizenegy óra előtt ott állottam a színészbejárónál.

Piszkos hely volt ez, egy kis közre nyilott, jobbról egy borbélyüzlet, balról egy szenespince határolta. A ragyogó tavaszi napsütés még visszatetszőbbé tette kontrasztjával a színészbejárót. De én a tündérmesék elátkozott kastélyának bejáratához hasonlítottam a kis kaput. A tündérmesékben ugyanis annál ragyogóbbak belül a termek, mennél szegényesebb a kapu, amelyen át a herceg az elátkozott kastélyba lép. Így vélekedtem, mielőtt a belsejét nem láttam az épületnek.

De nem sok értelme volt, hogy a bejáratnál ilyesmiről elmélkedjem. Tizenegy óra már elmúlt két perccel. Az egész társulat már bizonyosan csak rám várakozik odabenn. Rátettem a kezemet a kilincsre, és...

Pardon egy pillanatra. Mielőtt kitárom ezt az ajtót és napvilágot bocsátok a mögötte rejlő kis világra, hadd mondjak egy pár szónyi magyarázó bevezetést.

A színházi világ nagy világ. Egy előkelő londoni színháztól a kis vidéki daltársulatig nagy a távolság és a kettő közé rendkívül sokféle intézmény esik. Az én tapasztalataim egész pályafutásom alatt ebből a sokféleből mintegy három-négyfelét öleltek fel. Rövid színházi karrierem a kisebbbrangu londoni színházak területén folyt le, azonkívül másodrendű, sőt harmadrendű vidéki vándortársulatoknál. Én csak ezekről fogok beszélni. Ezekről azonban őszintén és kertelés nélkül elő fogom adni emlékeimet, semmit sem szépítve, viszont a tréfa kedvéért semmit sem becsmélve. Lehet, hogy elbeszélésem kapcsán olykor szükségét fogom látni néhány többé-kevésbé érzelmes vagy egyéni megjegyzésnek. Lehet, hogy meg fogom mondani színészeknek és színésznőknek, hogy mit kellene tenniük, vagy mit nem kellene tenniük, - igazgatóknak, hogy hogyan kellene vállalatukkal törődniük, általában lehet, hogy boldog-boldogtalannak jó tanácsokat fogok osztogatni. Ennélfogva már eleve tisztázni akarom, hogy állandóan csak arról a színházi világról fogok beszélni, amellyel bővebben megismerkedtem. Az olyan színházakat, mint például a londoni Lyceum vagy St. James, vagy egyéb elsőrangú híres londoni színházakat, úgy vezetik, ahogy kell, ezek vezetésére vonatkozólag nincsen semmi megjegyzésem. Még ha volna is, ebben a művemben elhallgatnám, mert itt csak arról akarok beszélni, amihez értek. Ez egy író részéről igen szokatlan elhatározás, de nem törődöm vele, néha szeretek furcsa és egyéni lenni. Mindezek tisztázása után tehát benyitunk a hátsó ajtón és belépünk.

Az ajtón túl egy üvegajtó mögé zárt köhögős, kis öregot találtam, aki éppen heringet piritott a kis tűzhelyen. Ezen a reggelen minden élőlény iránt bizonyos gyöngédséget éreztem, tehát még ezt a szegény öreg fickót is nyájasan szólítottam meg.

- Jó reggelt, - mondtam neki, - milyen szép idő van.

- Nem tudja becsukni az ajtót? Mert ha nem, akkor kinn is maradhat.

A felszólítás következtében becsuktam az ajtót. Neki támaszkodtam és megvártam, míg elkészül a heringpiritással. Akkor megint megkíséreltem jóban lenni vele. Megmondtam neki a nevemet. Már tudniillik a színésznevemet. Tudniillik első dolgom volt művésznévéről gondoskodni. Mind így csinálják. Hogy miért, azt csak a jó isten tudja. Ők nem. Színészkedésem későbbi folyamán találkoztam egy ifju titánnal, aki színésznévül az én családi nevemet

választotta, viszont az ő igazi neve éppen az én művésznevem volt. Mindketten boldogok és elégedettek voltunk, míg nem találkoztunk, attól kezdve azonban kissé fanyar felfogásunk lett az életről a maga kis csalásaival és hiuságaival egyetemben.

Miután nevem pusztá bejelentése a szinpad portására (mert az volt) semmi látható hatással nem járt, kivágtam végre az adu alsót és megmondtam neki, hogy színész vagyok. Ez felerkentette kissé. Elválasztotta merev nézését a heringtől és belém kapcsolta. Miután kedvére kibámulta magát rajtam, azt mondta, hogy *végig az udvaron*, aztán ismét visszatért a heringhez, amelyet a reggelijének kellett vélnem, mert az egész ember valami most felébredt és mogorva benyomást tett rám.

Azt következtetvén az eddigiekből, hogy a közelben valahol egy udvarnak kell lennie, és ezen az udvaron, ha megtalálom, végig kell mennem, elkezdtem keresni az udvart. Fel is fedeztem, még pedig egészen váratlanul, úgy hogy megbotlottam egy barátságos macskában, homlokkal mekiestem egy eddig nem látott ajtónak és a homlokkal kinyitottam. Ebben a pillanatban legalább öt újabb macska körében találtam magamat. Lerítt róluk az éhség. Leles várakozással tolongtak körém. Nyilván összetévesztettek azzal, aki enni szokott adni nekik. A színházaknál bevett szokás macskát tartani a patkányok fékentartása céljából. De néha maguk a macskák úgy elszaporodnak, hogy sokkal kellemetlenebbek a patkányveszedelemnél. Ilyenkor aztán külön embert kell venni a macskák fékentartására. A macskák az előadás iránt rendkívüli érdeklődést tanusítanak. A legfeszültebb jelenetek közepén szoktak bejönni a szinpadra, elhelyezkednek a sugólyuk előtt és nyugodtan belekezdnek valamelyik tisztálkodási gyakorlatukba.

Végigmenvén az udvaron az utmutatás értelmében és átbetorkálva végül egy sötét átjárón, valami irdatlan, homályos csarnokban találtam magam, amely üres visszhangokkal és furcsa, alaktalan árnyakkal volt tele.

Most már nem tudom megmondani, hogy előzőleg milyen képet ébresztett bennem az a kifejezés, hogy *a kulisszák között*. Az új benyomás ezt a képet olyan hirtelen és olyan kiméletlenül söpörte el, hogy nem maradt belőle semmi. Pedig tudom, hogy valami képem volt a dologról. Részint Dower Wilson bájos képeiből merítettem, amelyeken lenge hölgyecskék kecsesen támaszkodnak a tájat ábrázoló kulissza hátához és formás lábukat keresztbe teszik, részint azoknak a barátainak elbeszéléséből, akik azt állították, hogy már jártak a kulisszák között, részint saját fantáziámból. A kép, emlékszem, nagyon élénk volt. De a valóság élesen különbözött legvadabb álmaimtól. Sohasem mondtam volna, hogy egy szinpad ilyen elképzelhetetlenül komor és bus valami tud lenni napvilágnál, vagyis jobban mondva napsötétnél. Ilyen rosszat az ember a legnehezebb vacsora után sem álmodhatik.

Eleinte nem láttam semmit. Később a szemem megszokta a homályt. Lassanként körül tudtam nézni. A diszletek - már amilyen diszleteket háromshillinges zsöllyék és négy pennys karzati helyek mellett kívánni lehet - piszkos vászonba csavarva szomorkodtak. A zenekar székei, kottaállványai, a nagydob és egy zöld ládában a cselló egymás hegyén-hátán az orchester egyik sarkában állottak, mintha az éjszaka folyamán valami külön diszeloadást rendeztek volna és valamennyien berugtak volna. Ezt a benyomást a karzati büffé is megerősítette, amely egy félmérföldnyi távolságból odalátszott a szinpadra üres palackjaival és piszkos söröspoharaival. Piszkos és kopott diszletvásznak voltak körülöttem mindenütt. Ilyen közelből teljesen lehetetlen volt megérteni, mit ábrázol durva pacsmagolásuk. Vásznak támaszkodtak a nagy gerendáknak, amelyek a padlást tartották, vásznak sorakoztak az oldalfalak mentén, vásznak rengetege meredezett a szinpad hátterében is, vásznakba botlott a lábam és vásznak lebegtek a fejem felett. A szin közepén egy rozszant asztal álldogált, az asztalon egy söröspalackba dugott gyertyaszál. Valami árva napsugár, amely tudja isten, micsoda régi hasadékon tudott besurranni, éles kévét vetett a homályba és gazdagon táncoltatta a sűrű port. A

nézőtéren egy náthásan köhögő és szuszogó asszony söprögetett, valahol hátul pedig éles fütytyentéseket művelt egy rejtélyes állat, amelyet a fütytyről leginkább egy kisfiunak gondoltam. Az utca zivaja tompán és dübörögve hatott ide, de egy becsapódó ajtó, vagy egy feldőlt szék akkora dörgést okozott magában az épületben, hogy a pókok rémülten rohantak vissza barlangjaikba.

IV. FEJEZET

A kulisszák között

Jó félóráig teljesen egyedül voltam a színpadon. A színházi etikett szerint mindenkinek illik elkészni. Minden színész pozícióját meg lehet ítélni arról az időről, amennyit elkészik a próbáról. A hölgyekről nem beszélek, azok mindig pontosan egy órát késnek. A férfiakról beszélek. Nos: az a színész, aki csak husz percet késik, egyszerű segédszínész. Aki azonban az egész társulatot másfél óráig várhatja, arról biztos, hogy star.

Az idő elég kellemesen telt el. Mászkáltam ide-oda és nézelődtem. Egy rozoga falépcsőn felmáshoztam a zsinórpádlásra és tizenhat méter magasságból lenéztem a színpadra. Létrák és keskeny őrhelyek, kötelek és csigák, huzószerkezetek és sörösuvegek, sötétség és por közepe csetlettem-botlottam, majd felmáshoztam egy még magasabbra vezető létrán és végigmentem egy keskeny pallón keresztül az egész színpad fölött, alattam a díszletek egész fel-függesztett erdejével.

Botorkálás közben eljutottam a díszletfestő műhelybe. Hosszúkás, szűk deszkaüreg volt ez, amelyet tíz méternyi magasságban eszkábáltak össze a színpad felett. Egyik fala vászonból volt: ez a hatalmas vászonkép éppen festés alatt állott. A vásznat csigákra függesztették és ahogy a festés haladt, tetszés szerint tudták lejjebb, vagy feljebb húzni. A díszletfestő a vászon valamennyi pontját el tudta érni, anélkül, hogy a helyéről elmozdult volna.

Ha nem fejeztem volna ki magamat elég érthetően, hadd szolgálak a következő magyarázó példával. Vedd a feleséged legnagyobb bőrdíszjét - lehetőleg olyan időben, mikor az asszony nincs otthon - tépd le a tetejét és állítsd oda az ablak rolettájához, hogy a roletta ott legyen, ahol a letépett fedélnek kellene lenni. Hát ez az. A bőrdísz a díszletfestő műhely. Aki benne ül, tetszés szerint tudja huzogatni a rolettának azt a részét, amelyre éppen szüksége van.

A műhelyben nem volt semmi más, csak sok fény és szín. Az utóbbi vödörökben. Volt még egy hosszú asztal is, tele kefékkel és festékes bödönökkel. A díszletfestő palettája, egy több négyzetméter nagyságú márványlap, ott hevert a földön, mellette az ecset, amellyel az eget festették a vászonra. Ez az ecset akkora volt, mint egy normális partvis. Mindezt végigtanulmányoztam, aztán kijöttem a műteremből és leszállottam.

Kevéssel lejjebb a színházi ruhatárra bukkantam. Ez is szinte üres volt. A ruhákat szükség szerint kölcsön szokták kérni a Covent Garden és a Drury Lane körül hemzsegő jelmezkölcsönzőktől, ahol bizonyos heti kölcsönösszegért mindent meg lehet találni. Valaha minden színház maga szokta készíteni a kosztümöket és még most is van néhány régimódi vidéki színház, amelynek saját jelmeztára van. Ezek azonban kivételek. Rendesen a kis színházak igen kevés saját holmit őriznek otthon. Itt is csak egypár ütött-kopott és ócskásszerű darabot láttam, néhány bádogsisakot, a sarokban egy csomó bőrsarut, a jobblábra való és a ballábra való összekeverve, keresse ki magának kiki, amit akar. Volt aztán néhány rongyos ujjas, vörösek és kékek, valami sárga árnyalattal, olyanféle darabok, amilyeneket a színpadi vidékiek viselnek, mikor feljönnek a színdarab szerint Londonba. Fekete köpenyek is voltak azok számára, akik álruhába öltözködtek. És egy csomó flitteres holmit is láttam.

Az udvar és a színpad között egy nagy terem terült el, amely a különféle tárgyak olyan bámulatos változatosságu gyűjteményét tartalmazta, hogy először zsibárus-vállalkozásnak néztem, amely kooperatív összefüggésben áll a színházvállalattal. De nem. Ez a helyiség a kelléktár volt. Hadd említsek meg egy pár tárgyat csak úgy kapásból. Volt ott egy csomó bádogpohár, amely majdnem a pereméig feketére volt festve, hogy azt az illúziót adja, mintha állandóan tele volna. Ezekből a poharakból mulatozik a vidám színpadi pór és ezekből a

poharakból rug be menthetetlenül az operettkatonaság. Ezek a poharak bizonyos egyenruhát adnak az egész világnak, mert eszkimók és hottentották egyaránt ezt az egystilusu ivóedényt használják. A római sereg is használja az ókorban és a francia forradalom is sokat vesztené jellegzetességéből e poharak nélkül. De a közönséges poharak mellett arany és ezüst serlegek is előfordultak nagy lakomák és előkelő öngyilkosságok használatára. Voltak palackok, kupák, kancsók és demizsonok. A kicsapongás e tárgyaitól kellemes volt egy bájos teakészlethez fordulni, amely fehér abroszos tálcán terült el. A friss zsemlye és a házi béke hangulata csak úgy ömlött belőle. Volt aztán igen sok butordarab: két asztal, egy ágy, egy sifonér, egy pamlag, több szék, még pedig magashátu darabok arra az esetre, ha a szín *hall egy előkelően berendezett vidéki kastélyban*. Érdekes székek voltak ezek: úgy készültek, hogy közönséges nádszékekre pakontekliből magas hátakat ragasztottak. Ezzel a székek súlypontja felfelé tolódott el, minél fogva a legcsekélyebb érintésre azonnal felborultak. Azokban a darabokban, ahol ezek a székek fordultak elő, a színészek játéka főleg abban merült ki, hogy a székeket felborították és megint felállították.

Emlékszem egy esetre, mikor a komikus megpróbált ráülni egy ilyen székre. A megnyitó előadáson történt. Éppen valami roppant mulatságosat mondott és miután elmondta a viccet, leült, keresztbe tette a lábát és azzal a könnyed, hanyag gráciával, amely őt annyira jellemzi, hanyattvetette magát. A következő tíz perc folyamán csak a lábát lehetett látni.

Más kellékek voltak még: egy trón, amely aranyozott papir és lakkozott vászon szinpompájában ragyogott. Egy kandalló elé való vasrács, amelynek belső fele vörös papírral volt kiragasztva. Egy tükör ezüstpapírból. Egy köteg kulcs a börtönőr számára. Bilincsek. Béklyók. Vasalók. Puskák. Kefék. Szuronyok. Lécek és vasdorongok a lázadó lakosság számára. Agyagpipák. Fából készült fringiák. Szinpadi kardok, amelyeket nem kell leírnom, mindenki ismeri őket, hiszen a világon semmiféle szerszámmal nem hasonlítanak. Csatabárdok. Gyertyatartók. Egy korona, benne tojásnagyságu gyémántok és rubinok. Egy bölcső, amely üres voltával megható látványt okozott. Szőnyegek, kannák és fazekak. Betegszállító tragacs. Kocsi. Egy csomó répa. Egy zöldségárus pultja. Zászlók. Egy ürücomb. Egy csecsemő. Egyszóval minden a világon, amire palotában, padlásszobában, majorságban vagy csatatéren szükség lehet.

Tovább kóborolva, a szinpad deszkázatának egy nyílásán keresztül ismét létrához jutottam, de ez lefelé vezetett. Így értem le abba a világba, ahonnan a szinpadi tündérek érkeznek és ahova a szinpadi démonok távoznak. Vaksötét volt, nem láttam semmit. Erős penészszag terjengett és a sötétben az az érzésem volt, hogy mindenféle rejtett készülékek a lábam élének az épségére törnek. Miután egyre többet botlottam, végre örültem, hogy kitalálok és minden további tanulmányozást későbbre halasztottam, mikor majd gyertyával fogok ide lejönni.

Mikor felbukkantam a padlóból, a társulat már kezdett összeverődni. A szinpadon egy magas, ünnepélyes uriember lépdegélt fel s alá. Köszöntem neki. Ő volt a főrendező, ennél fogva rendkívül mogorva. Nem tudom, mi lehet az oka ennek a tüneménynek, de tény, hogy a főrendezők mind igen mogorvák.

Pár perc múlva egy tisztas külsejű emberke érkezett, akiről kiderült, hogy ő a burleszkomikus. Nagyon jó komikus volt, ámbár faarcáról még annyi humorra sem lehetett volna következtetni, amennyi egy operetlibrettistának van. Majd a jellemszínész következett, aki nyers hangon társalgott egy csinos fiatalemberrel. Ez a fiatalember a szerelmes szerepeket játszotta, ha maga az igazgató le nem foglalta őket. Kisvártatva már egy hölgy lépett be, egy furcsa, öreg hölgyecske, aki bottal járt és reumáról panaszkodott. Amint a szinpadon megjelent, azonnal letelepedett egy korhadt lóca végére, ahonnan a világ minden kincséért fel nem kelt volna, míg haza nem indult. Ő volt az anyaszínésznő. Ő játszotta a selypítő öreg mamákat és a komikus vén házvezetőnőket. A maga idejében mindent játszott a világon és

most is hajlandó lett volna mindent eljátszani. Julia szerepét éppen úgy vállalta volna, mint Julia dajkájaét és mind a kettőt egyformán kitűnően el is játszotta volna. Tíz perc kifestés elég volt ahhoz, hogy elhigye neki az ember Juliát, mert rögtön huszévesnek látszott.

A következő érkező egy finom gentleman volt: prémes kabátot hordott, lakkcipőt, fehér boka-védőt és kecskebőr-kesztyűt. Kezében ezüstfejű sétatálca diszlett, balszemén monokli, szájában szivar. Ezt az utóbbit azonban a szinpadra léptekor kivette a szájából. Gomblyukában virág illatozott. Később megtudtam, hogy heti harminc shilling fizetése van. Utána két hölgy jött (csak időrendben utána, különben nem volt közöttük semmi összefüggés), egyik vézna és sápadt, az arcfesték alatt olyan ványadt arcszinnel, mint amilyet agyondolgozott szegény asszonyok hordanak, akiknek nagy a családjuk és nem támogatja őket senki. A másik kövér volt, szőke és úgy megvolt negyvenéves, mint egynapos. Gazdagon ki volt készítve, arcban és öltözködésben egyaránt. Öltözködését, sajnos, nem tudom leírni, mert a női ruhákat sohasem tudtam megérteni. Csak arra emlékszem, hogy azt a benyomást keltette, mintha köröskörül megdagasztották, előre kihúzták, hátrafelé megduzzasztották, felfelé megnövesztették és oldalt kiszélesítették volna, mindezt akkora mértékben, hogy négyszerre nagyobbnak tűnt fel eredeti térfogatánál. Miután mindenki kitörő örömmel köszöntötte és érkezte felett lelkes boldogságot mutatott, sőt még a főrendező is igen udvarias volt hozzá, azt következtettem, hogy ez a nő az emberiség eddig ismert összes erényeinek eleven megtestesülése. A köröskörül elsuttogott megjegyzések azonban nem egyeztek ezzel a nézetemmel és mindaddig nem is tudtam, hányadán állok, mignem kiderült, hogy a hölgy nem más, mint a direktor felesége. Ő volt a primadonna. Különösen a drámai szendék szerepkörét szerette. Azokat a szerepeket játszotta legszívesebben, amelyekben, mint árva gyermek korán meghalt és az égbe szállt.

A társulat többi részét két nagyon öreg ember, egy középkorú igen kövér ur és két feltűnően csinos lány alkotta. Ez utóbbiaknak láthatólag erős érzékük volt a humor iránt, mert egész délelőtt folyton összesugtak és vihogtak. Végül meg kell említenem magát a direktort is, aki legutolsónak érkezett és az egész próba iránt sokkal kevesebb érdeklődést mutatott, mint bárki más. Rólam senki sem vette a legcsekélyebb tudomást sem, pedig szándékosan igyekeztem feltűnő pozíciókat elfoglalni, ahol mindenki megláthatott. Általában úgy éreztem magam, mint az új fiú az iskolában.

Mikor végre mind együtt voltunk, a rozzant asztalt a szinpadon előre hozták. Megszólalt egy csengő. Ekkor egy eddig nem látott kis fiú bukkant elé és átvette kiosztás céljából a szerepeket. Régi darab volt már a szóbanforgó darab, a társulat minden tagja sokszor játszott már benne, a szerepek rongyosak és piszkosak voltak, kivéve egyet, amely feltűnt ragyogó tisztaságával. Mikor a fiú ehhez a szerephez érkezett, zavartan állott meg. Nem tudta, kié a szerep. Megállt tehát a szinpad közepén és hangosan kiáltotta a színész nevét. Az én nevem volt ez a név. Egyszerre felmerültem az ismeretlenség homályából és egy még kellemetlenebb másik végletbe zuhantam: minden szem rám szegeződött.

V. FEJEZET

A próba

Sietve nyitottam szét a papirost, hogy lássam, milyen szerepet kaptam. Minden haladék nélkül azonnal tanulni szerettem volna. Hiszen csak egy hetem volt arra, hogy megalkossam magamban az illető alak jellemrajzát, megtanuljam a szöveget és a játékokat és az érzelmek kifejezését. Egy percem sem volt vesztegetni való. Itt közlöm a szerep teljes szövegét:

Joe Junks

I. felv., 1. jel.

...hazajön.

Bizony csunya éjszaka van odakinn.

...ha igaz.

Persze, persze.

...oda hátrább.

(A többiekkel.) Ez ő!

(A jelenet végén a földre zuhan.)

IV. felv., 2. jel.

(A lázadókkal.)

Elég szangvinikus hangulatban voltam ebben az időben, de azt mégsem tudtam elképzelni, hogy ezzel hogyan kelthetek majd szenzációt. Ugy éreztem, hogy a tehetségemet elfecsérelik. Elvégre ilyen szerepet akármilyen színész is eljátszhatik, mért kellek ehhez én? De hát ha éppen engem választottak, az ő veszteségük nagyobb, mint az enyém. Nem szólok egy szót sem, hanem végzem a dolgomat legjobb tudásom szerint és a figurába annyi jellemábrázolást fogok belevinni, amennyit csak elbir. Azt persze nem tudtam, hogy tulajdonképpen nagyon büszkének kellene lennem a szerepre, mert az igazgató maga írta be a darabba direkt az én számomra. A burleszkkomikustól hallottam ezt, aki a darabot kívülről tudta. Mikor közölte velem a felfedezést, még eltűnődve hozzá tette:

- Jelzem, ez kitűnő gondolat volt tőle. Mindig mondtam neki, hogy az első felvonást egy kicsit alá kellene támasztani.

Végre mindenki megkapta a szerepét és a karmester is megérkezett. A próba most már komolyan elkezdődött. A szóbanforgó darab afféle régimódi zenés melodráma volt és a zenekarnak alaposan fel kellett gyűrni a kabátujját, ha a színpaddal lépést akart tartani. Majdnem minden szereplőnek megvolt a maga zenei motivuma, mikor belépett a színpadra, de volt egy másik motivuma is, amely távoztakor kísért. Motivum szólt, mikor leültek, motivum szólt, mikor felállottak. Ha valaki átment a színpadon, azt valóságos kis nyitány kísért végig. Különösen állt ez a primadonnára. Attól a megjegyzésétől kezdve az első felvonásban, hogy a hó nagyon hideg, egészen addig az ájulásig a harmadik felvonásban, mikor meglátta az anyját és elkezdett haldokolni, a világon semmit sem mondhatott anélkül, hogy egész kis koncert ne kísérje. Meg vagyok győződve, hogy ha a színpadon annak jeleit mutatta volna, hogy tüsszenteni fog, a zenekar azonnal valami pajzán motivumra gyújtott volna rá. Már attól kezdtem félni, hogy tulajdonképpen operával állok szemben és a szerepemet énekelnem kell.

Az első jelenetben egy öreg csapszék gazdája, néhány falusi fecsegő és az intrikus szerepeltek. A főrendező, aki természetesen az intrikust alakította, a színpad közepét foglalta el, ahonnan a többiek elhúzódtak. Innen osztogatta utasításait, kezében a darab egy példányával.

- Gyerünk, uraim, gyerünk - kiáltotta -, első jelenet. Hallet, a kocsmáros, Bilikins és Junks! (Ez a Junks én voltam.) Kérem ide jobbra. Én itt fogok ülni az asztalnál. (Átment a színen és a lábával megdobbantotta a kérdéses pontot.) Mikor a függöny felmegy, mind a színen vagyunk. (Itt hozzám fordult, mert nyilván éppen most szerzett tudomást kilétemről.) Maga az asztal végén ül és pipázik. Vigyázzon a végszavakra és jól nyissa ki a száját, mert nem fogja hallani senki. A színház nagyon nagy. Miféle nyitányt adhatsz, kérlek? (Ez már a karmesternek szólt.) Adhatsz valami régi angolos dolgot csengetés előtt? Igen, köszönöm, az nagyon hatásos lesz. Gyerünk, uraim, gyerünk. Kérlek, csak nagyon piánó egészen a végéig, ott majd én szólok.

Kiki kezébe vette a szerepét. Elkezdünk próbálni. A mondatokat nem mondtuk végig, csak az egészen rövidet. Az utolsó két-három szót, amit úgy hívnak, hogy „végszó”, mindenki tisztán és erősen ejtette ki, a többit azonban mintegy megállapodás szerint mindenki csak dünnyögte, motyogta, vagy ö-ö-ö-ö hangokkal helyettesítette, olykor egy-egy összefüggéstelen szót szurva közbe. Az olyan jeleneteket, amelyekben csak ketten, vagy hárman szerepeltek, hosszúságukra való tekintet nélkül kihagyták. És mialatt a próba a színpad közepén szabályosan folyt, azalatt oldalt itt is, ott is különböző mellékpróbák duruzsolása hallatszott. Itt két ember sétapálcákkal véres párbajt vívott, ott egy apa leleplezte fia bűnösségét és kiutasította őt a szülői házból, amott pedig egy tüzes ifju nagy kockás ulsterben vallott szerelmet egy szende szüznek, aki mellesleg hétéves kis fiát tartotta az ölében a próba alatt.

Én sóváran vártam a végszavamat, nem tudván, hogy körülbelül mikor kerül rám a sor. Izgatottságomban kétszer vagy háromszor rossz helyen bele is beszéltem a darabba. De kár volt annyira izgulnom. Mikor sor került rám, a kocsmáros előzékenyen felém intett egy fejmozdulattal és erre én haladéktalanul megtettem észrevételemet az időjárás mostohaságára vonatkozólag, még pedig tiszta, csengő és erős hangon. Legalább azt hittem. Mivel azonban úgy láttam, hogy bejelentésemet senki sem veszi tudomásul, megjegyzésemet még tisztább, még csengőbb és még erősebb hangon megismételtem. Ekkor a főrendező így szólt:

- Na gyerünk, kérem. Halljuk.

Kifejtettem neki, hogy a kérdéses megjegyzést már megtettem.

- Ja kérem, - felelte ő, - ez így nem jó lesz. Sokkal hangosabban kell beszélni. Hiszen még mi sem hallottuk itt a színpadon. Kiáltson, kérem, ne féljen. Ne felejtse el, hogy ez nagy hely. Most nem otthon szaval.

Ugy éreztem, hogy hangosabban már lehetetlen beszélni, hacsak az erőlködéstől valami betegséget nem szerzek magamnak. Aki még nem beszélt nyilvánosan nagy helyiségben hallgatóság előtt, annak sejtelve sincs róla, milyen gyenge és jelentéktelen ilyen helyen még a leghangosabb társalgási hang is. Hogy az ember hangjának *vivőereje* legyen, ahhoz nem elég a hangot kiereszteni, hanem hajítani, lökni, dobni kell. Ezt különben nem nehéz megtanulni és ha az ember belejön, akkor csakhamar a suttogása is messze hallható lesz.

Erről hamarosan kioktattak, aztán mentünk tovább. A felvonás nagy dulakodási jelenettel végződött. A főrendező ezt így hozta össze:

- A kocsmáros odatartja a lámpást közel az arcomhoz. A többiek felkiáltanak: *Ez ő!* Én felugrom, felborítom az asztalt. (Lábdobbantás, ami az asztal felborulását jelzi.) Leütöm a kocsmárost. Ti ketten megragadtok. Én kiszabadulok, földhöz váglak benneteket, aztán az ajtóhoz

játszom magam. Kinyitom az ajtót, megállok, revolvert rántok. Mindenki ijedten összehúzódik.

Már eddig is összekuporodtunk, mert így jeleztük, hogy az intrikus földhöz vágott bennünket. Most tovább kuporodtunk, de ez már azt jelezte, hogy félünk a revolvertől. A főrendező helyeslően bólintott.

- Jó kép lesz. Kérlek, itt erős zene kell. Ti pedig vigyázzatok, menjetek feljebb, mert a függönyt a fejetekre húzzák. (*Fel a szinpad hátsó felét jelenti, le a rivalda felőli részét.*) Milyen diszletünk van? Van valami vidéki? Valami vidéki enteriőr?

Ezt a kérdést egy szinpadi munkáshoz intézte, aki éppen arrafelé cipelt egy padlást a hóna alatt. Ne döbbenj meg, nyájas olvasó, a szinpadi padlás csak néhány lécs és egy darab vászon.

- Nem tudom, - felelte a megszólított, - hol van Jim? Jim!!

Kiderült, hogy Jim éppen az imént ment ki egy pár percre. Csakhamar előkerítették. Száját törölgetve, mérgesen jött be. Haragudott, hogy a nevét hallja.

- Jó, jó, nem kell kiabálni, nem haltam meg. Mit kiabálnak úgy? Talán ég a színház? Na hát. Maguk nem mennek ki soha?

Jim a diszletmester volt. Kellemetlen, zsémbes ember, még diszletmesternek is tulságosan zsémbes. Vagy éppen most ment ki egy pillanatra, vagy veszekedett, ha jelen volt, úgy hogy tulajdonképpen még kíváncsabb volt a távolléte. Mint a szinpadi munkások általában, a legnagyobb megvetéssel sujtotta a színészeket és színésznőket, mint olyanokat, akik folyton csak utban vannak, és akik nélkül sokkal simábban menne a darab. Legfőbb báját azonban példa nélkül álló butasága képezte. Ez a jellemvonása kivált akkor jutott igazán méltó szerephez, mikor valamely színhely beállításáról volt szó.

Kis színházaknál az új diszlet a ritkaságok közé tartozik. Ha valami különleges darabot mutatnak be és rendkívüli sikert várnak, mondjuk harminc-negyven előadást, akkor megesk, hogy két-három kulisszát megfestetnek, de általában minden kitelik az évek folyamán meg-növekedett diszlettárból, amelynek régi kulisszái kevés változtatással és egy kis friss festéssel nagyon jól kiadják azt a *teljesen új és pazar kiállítást*, amelyet a szinlap olyan áradozva hirdet. Apróbb megalkuvásokkal persze le kell számolni. Ha a hátsó függönynek egy hadihajó fedélközét kell ábrázolni, senkinek sem jut eszébe firtatni, hogy miért lepik el a hátsó függönyt odapingált könyvespolcok. És ha a cselekmény egy vár lovagtermében folyik le, semmi baj sincsen a hátsó függöny miatt, amely egy modern szalónt ábrázol. A mi direktorunk az ilyen kérdésekben rendkívüli liberalizmusról tett tanuságot. Mikor egy vidéki turné alkalmával hangzatosan hirdette, hogy teljes Shakespeare-repertoárja van és négy Shakespeare-drámához való teljes kiállítása, akkor jutalomjátéku úgy játszotta el Hamletet, hogy csak két szinen játszott a darab: egy szobában és egy kertben felállitva. De Jim szcenikai ötleteitől még ő is visszarettent. Ha az instrukció londoni külvárost irt elő holdfénynél, akkor ő biztosan egy tropikus szigetet választott ki. Viszont akármilyen speciális londoni uccára volt szükség, ő változtatlanul azt a távlatot ajánlotta, amelyen a Waterloo-hid volt látható hóviharban.

Mikor ezuttal egy vidéki enteriőrt kértek tőle, egy fatörzsekből összetákolt kunyhó belsejét eresztette le a zsinórpadról. A kunyhó tüzhelye felett vadászkések és revolverek voltak artisztikus csoportban a falra festve, figyelmeztetve mindenkit, hogy jó lesz nem sokat okoskodni ezzel a diszletkérdéssel. Jim azt az ellenvetést, hogy az ilyen faviskók igen gyakran előfordulnak ugyan Ausztráliában vagy Amerika őserdeiben, de semmiesetre sem fordulnak elő Anglia területén, pláne Londontól pár kilométernyi távolságban, - nem is tartotta válasza érdekmesnek és néma megvetéssel siklott el fölötte. A további vita felébresztette Jimben a kari

önérzetet. Egy tizenöt évvel ezelőtt elhalálozott színházbérlőre hivatkozott, akire senki sem emlékezett, csak ő, és aki szerinte ilyen esetekben mindig a fakunyhó-diszletet használta.

- Már pedig ő nem volt hülye, ha én hülye vagyok is.

Az utóbbi megjegyzést senki sem vonta kétségbe, az előbbiről már nem volt aktuális vitázni. De azt mondhatom, hogyha Harris ur, a hajdani direktor, valóban úgy járt el diszletezés dolgában, ahogy Jim előadta, bámulatos színpadai lehettek.

Jimet semmi földi hatalommal nem lehetett rábírní, hogy valami más diszletet is megmutasson, noha a direktor kifejezetten felhívta a figyelmét egy vidéki enteriört ábrázoló hátsó függönyre, amit a legutóbbi direktor csináltatott. Jim nem tudta, hogy hol van ez a diszlet. Meg aztán egy kötél éppen elszakadt, úgysem lehet leereszteni, - mondta. E kis vita után büszkén elment és újra kezdte veszekedését a világosítóval, pontosan annál a mondatnál, ahol husz perccel előbb abbahagyta.

Ezen az első próbán tulajdonképpen nem kellett sem diszlet, sem kellék, mert a próba igazi rendeltetése a zene beillesztése, a bejövések, kimenések és nagyobb csoportjelenetek elrendezése volt, de természetesen jó lett volna tudni, milyen vásznakat lehet alkalmazni és milyen javítások, vagy festések válnak szükségessé.

A primadonna csak a második jelenetben lépett be a színre. Ez az esemény a zenekarra rendkívüli feladatot hárított. Mert annak nem lett volna értelme, hogy a primadonna ajtóstul rohanjon be a színre. A váratlan és nagy öröm igen kártékony. A közönséget ilyenkor tanácsos fokozatosan előkészíteni. A zenekar tehát gondosan és hosszadalmasan kipróbálta, hogyan lehet leghelyesebb tempóban elérkezni a kritikus ponthoz, mikor a primadonna a legalkalmasabb lélektani pillanatban lép be. Mikor ezt közmegelekedésre megállapították, a főrendező közölte a primadonnával a végszavát.

- Pampararampapapapampam, ez a végszavad, drágám.

A színpadon a színésznőket mindenki *drágám*-nak nevezi és tegezi. Az ember hamar megszokja. Különösen ha csinos és fiatal színésznőkről van szó.

- Honnan jövök? - kérdezte a primadonna.

- Amíg nem láttam a hátsó függönyt, drágám, addig nem tudom megmondani. Remélhetőleg lesz rajta járás. Akkor jöhetsz hátulról.

Hátulról jönni ugyanis nagy kedvezmény. Vannak művészek, akik az istennek sem jönnek be, csak hátulról. Tagadhatatlan, hogy aki hátulról lép be, szemközt a közönségnek, és úgy jön előre mindig en face, az jobb benyomást tesz a nézőre, mint aki bejön oldalról profilban és csak később fordul szembe. De a színészet néha tulzásba viszi a hátulról való bejövetelet és a személyes hiuság gyakran természetellenes butasággá ront egész jeleneteket.

Az első próbáról való mondanivalómat úgy fejezem be, hogy betű szerinti másolatot adok róla. Az első felvonás utolsó jelenetéről van szó. Tehát:

Főrendező (a középén áll, háttal a rivaldának. A karmester ott ül az üres zenekar élén, az egész zenekart egy árva hegedüvel jelezve. Oldalt két-három kis színészcsopórt cseveg. A Jellemszínész a színpad háttérében le-fel járkál, magában duruzsolja a szerepét és olykor megáll, hogy egy-egy mozdulattal a játékot is jelezze magának. A Burleszkkomikus és a Segédszínész átmennek a színen. Az Énekes Naíva flörtöl a Sighederszínésszel. A Kellékes a háttérben egy szövetdarabból és egy marék szappanhabból tortát készít. Diszletmunkások kara munkászubonyban lődörög jobbra-balra, mindkettőjük - mert ketten vannak - kezében kalapács, szemükben rosszindulat, lelkükben már eleve mindenféle ürügy, hogy lármát csinálhassanak. Ügyelő folyton láb alatt, mindenütt ott van, csak akkor nincs sehol, ha keresik).

Apaszinész (jobbról, pápaszemmel olvassa a szerepét): Ö-ö-ö-ö... az orkán süvöltésében... ö-ö-ö-ö... éppen mint tizenöt éve egy ilyen viharos éjen... ö-ö-ö-ö... rabolták el... ö-ö-ö-ö... kezecskéiben... ö-ö-ö-ö... vajjon a hangját valaha? (Felnéz és konstatálván, hogy utóbbi szavairól senki sem vesz tudomást, jóval hangosabban megismétli.) Vajjon a hangját valaha?

Főrendező (szigoruan, mintha ez az értelmetlen kérdés komoly kérdés volna, amelyre válaszolni kell): Vajjon a hangját valaha? Na? Mért nem irod, kérlek, hiszen ez végszó a zenének! Itt a diriné egy számot énekel.

Karmester: Még nincs beírva. Beirom. Mi volt az? Vajjon a hangját valaha? (Ir egy kiteszített papírdarabra, amely előtte fekszik az emelvényen.) Mi a zene?

Főrendező: Mindegy, akármilyen szomorú szám jó. Mit szeretnél, drágám?

Diriné (éppen most mutyizott egy üveg sört egy másik hölggyel): Amit szoktam, fiam. Otthon, édes otthon.

Siheder (sugva a Burleszkkomikushoz): Énekelni is fog?

Burleszkkomikus: Mindig énekel.

Siheder: Rémes.

Diriné (a hegedű társaságában elzengi az „Otthon, édes otthon” első strófáját).

Apaszinész: Ah ez a hang... ö-ö-ö-ö... emlékek visszhangja... ö-ö-ö-ö... hontalan vándor... ö-ö-ö-ö... száritsa meg magát. (Hármat lép és kinyit egy elképzelt ajtót.) Szegény gyermek ö-ö-ö-ö... magányos öreg vagyok... ö-ö-ö-ö... valaha feleségem... ö-ö-ö-ö... a kiteszített árvát.

Diriné: Lesz itt görögfény?

Anyaszinésznő (sugva): Persze görögfény kell neki. A haját is le fogja eresztetni.

Főrendező: Persze hogy lesz, drágám. Ebben a sarokban kandalló lesz és abból fog jönni a vörös világítás.

Diriné: Csak kérdeztem. Hol tartottunk? A kiteszített árvát. Igen, most jön az én hosszú monológom, tudod: Ezt az álmod már álmodtam egyszer, játék közben, mint csacska gyermek.

Apaszinész: Édes leányka... ö-ö-ö-ö... különös emlékek tolongása... ö-ö-ö-ö... éppen a te korodban.

Főrendező (közbevág): Itt végig lassu zene!

Apaszinész (folytatja): Soha attól a naptól kezdve... ö-ö-ö-ö... aranyhajának... ö-ö-ö-ö... hogy ne volna életben. (A hegedű nyikorog, ez motivumot jelent, a motivum az anyaszinésznő beléptét jelenti.)

Anyaszinésznő (nem mozdul el a lócáról és olyan hirtelenül vág be a végszóra, hogy mindenki megijed): Fond nyakam köré karodat!

Diriné: Anyám! (Más hangon.) Megint bánt a reuma?

Anyaszinésznő (társalgási hangon): Hogyhogy megint? Még abba se hagyta. (Színművészeti hangon.) Gyermekem! (A hegedű erősen nyikorog.)

Apaszinész: Hol állok?

Főrendező: Bal lent.

Diriné: Mi bal középen megöleljük egymást. Kopogás.

Főrendező (középen belép): Én vagyok. Maradjatok így, ne mozduljatok, ez tabló. Ti itt ketten ölelkeztek, és az öreg ott van a sarokban, mikor belépek. Halló! Itt eső és szél! Nem elfelejteni!!

Díszletmunkás (aki éppen láb alatt van, ordítva): Jim! Esőt és szelet az első végére! (Hátulról fojtott kifejezése annak az óhajnak, hogy menjen mindenki a pokolba.)

Főrendező (nem dűnnyögve próbál, hanem szerepe minden egyes szavát kimondja monoton hangon, mintha az egyszeregyet recitálná): Üldöznek az életem forogkockán rejtsetek elavérebek előlakik az életem retörnek hallgamár itt is vannak háláistennek elhaladtak a ház előtt biztonságban vagyok de ahá kiezit hitem remondom ma üldöztél szerencsén Sir Henry hálás leszek nekem ha ezt a kis eltévelyedett báránkat visszavezetem hozzájöszt csak velem küsszökevény. Itt játékom van. Tanácsolom hogy nyetani tshíabavaló ellenállást úgy is hiábamindené csakrontod a helyzetet. Itt megragadlak. Birkozunk. Jójj velem hamondom jójj velem különben bajlesz.

Anyaszínésző: Haljunk meg, együtt, gyermekem. (Hegedű.)

Főrendező (egy kis szünet után, igen hangosan): Haljunk meg együtt, gyermekem!

Apaszínész: Ó bocsánat, nem hallottam. (Lapoz a szerepében és elveszti a helyet, ahol tartanak.)

Diriné: Mért nem használ az ilyen ember hallócsövet?

Apaszínész: Ö-ö-ö-ö... a mindenható erőt fog adni öreg karjaimba... ö-ö-ö-ö... egy ökölcsapást. (Bottal megfenyegeti a főrendezőt.)

Örült zaj (kezdődik hirtelen hátul, fülsiketítő kalapálás, ami minden egyes szereplőből felháborodott, de nem hallható tiltakozást vált ki, kivéve az apaszínészt, aki nem hall semmit és tovább mondja a szerepét).

Főrendező (dühöngve): Hagyják abba! Hagyják abba!

Örült zaj (tovább folyik).

Jim (boldogan, hogy veszekedés van): Szeretném tudni, hogy kalapáljunk zaj nélkül?

Főrendező (dühötől fuldokolva): Nem tudják ezt máskor elvégezni?

Jim (mérgesen): Igenis nem tudjuk. Talán itt maradjunk egész éjjel?

Főrendező (szelidebben): De édes fiam, hogy tudjunk így próbálni?

Jim (mérgesebben): Nekem a próbához semmi közöm! A próba énrám nem tartozik! Én végzem a magam dolgát! A más dolgához nekem semmi közöm. Vagy már a más dolgát is én végezzem? Én a magam dolgát csinálom. Engem senki se tanítson arra, hogy hogy végezzem a szakmámat. (A következő tíz perc folyamán hihetetlen ékesszólással ontja ugyanezt a gondolatot, mialatt a kalapálás változatlanul tovább folyik. A főrendező önmagába roskad. A próba szünetel.)

Diriné (mikor a próba végre újra elkezdődik): Csináljuk ezt az utolsó részt még egyszer az állások miatt, jó? (Az utolsó két-három mozdulatot megismétlik.)

Főrendező: Most mind a hárman az ajtó felé játsszuk magunkat. Nedulakodjteszegényaggas tyánnem akarlakéntégedbántani. Téged félretollak. Odébbinnen mert gyilkosság történt hitem remondom. Ezt jól meg kell játszani. Kiolyan vakmerő hogy még mindig szembeszáll velem? (A Burleszkkomikushoz.) Most jön a te zenéd, arra jössz be. A végszót tudod, mi? A játékot is?

Burleszkkomikus: Tudok mindent. (Hegedű.)

Főrendező: Itt most mi ketten fogunk dulakodni. (*Főrendező és Burleszkkomikus megfogják egymás vállát és nyugodtan megfordulnak.*) A könyvet ide fogom tenni a baloldali zsebembe.

Burleszkkomikus: Elszelelt a léhűtő, de birtokomban van jegyzőkönyve, mely mindent elárul. (*Magasra tart egy képzelt noteszt.*) Megnyertem a csatát, e könyvecske adatai többet érnek, mint ő maga!

Főrendező: Vége az elsőnek. Tommy, eredj, hozz nekem egy üveg sört.

VI. FEJEZET

Diszletek és statiszták

A darabból öt próbát tartottunk.

- Mi a fenét akarnak ezzel a sok próbával? - kérdezte az anyaszínész. - A végén még több lesz a próba, mint az előadás.

Én öt próbát akkor még nevetségesen kevésnek tartottam, különösen ha visszagondoltam műkedvelő emlékeimre, mikor egy kurta kabarétréfához harminc próbára volt szükségünk, majdnem mind teljes maszkkal. De színészi pályafutásom alatt eljött az az idő, mikor két próbában láttam egy szindarab gondos és rendes előkészítésének mértékét. Vidéken egyszer megtörtént, hogy egy háromfelvonásos vígjátékot abszolút próba nélkül hoztak színre. A szereplők fele még a darab témáját sem ismerte. A játékokat suttogva beszélték meg, mialatt az előadás nyugodtan folyt. Ha már úgy összekeveredtek, hogy a zagyva helyzetet nem lehetett kibogozni, egyik szereplő kijött a színpadról és hamar megnézte a könyvet. A sugó egy darabig hősieken küzdött, hogy a szereplők legalább ugyanazt a felvonást játsszák valamennyien, de mikor a sugólyukból semmi módon nem tudta rávenni a hosszserelmezt, hogy ne a helytelen nőnek udvaroljon, belátta, hogy csak zavarja őket, kijött a színészbejáróhoz és rágyujtott, mondván, hogy ő bizony nem szekiroztatja magát tovább.

A próbák idő haladtával egyre jobban alakultak. A negyedik próbát már *teljes szereptudással* irták ki és a szerepet a próba alatt tilos volt kézbe venni. Ezuttal kihagyások nélkül játszottuk végig a darabot és a zenekar (*két hegedű, egy brácsa, egy kürt és egy dob*) teljes erejében tündökölt. Kiírták a próbatáblára a diszletet és a kellékeket is. Mint ahogy várni lehetett, Jimmel sok izgalom volt a diszlet miatt. Mindenkiel összeveszhetett és uszott az örömmámorban.

Ekkor láttam először a diszletfestőnket. Jókedvű emberke volt, mindig a tréfán állt az esze. Semmiféle nehézség nem vette el a kedvét. Ha másnap estére feltétlenül meg kellett lenni egy törvényszéki tárgyalóteremnek és a meglevő diszletek között csak egy szalon volt, amit átfestésre használni lehetett, egy csöppet sem komorodott el. Nekiesett a szalonnak, idefestett egy kicsit, odafestett egy kicsit és egyszerre csak ott volt a törvényszéki tárgyalóterem. Képes volt egy félórán belül bármely szántóföldből temetőt és bármely börtönből hálószobát varázsolni.

Ezuttal azonban ő is csődöt mondott. A darab érdemes alakjai a szerző utasítása szerint valamennyien villákban laktak. Ekkora villa-örületet még sohasem láttam. Lakhattak volna a legkülönb és legpompásabb helyeken: lakhattak volna hallokban, tróntermekben, fegyházakban, hajósalonokban, sőt lakhattak volna egy londoni palota előkelő izléssel berendezett nappalijában, ahol a kandalló párkányára egy igazi óra volt festve, - nem, ők mindenáron mindnyájan villákban akartak lakni. Három-négy különböző diszletet átfesteni és valamennyit villára, - ez nem lett volna jó üzlet, már csak azért sem, mert nyilvánvaló volt, hogy egy hét múlva mind másra fog kelleni. Ennélfogva az lett a vége, hogy ugyanannak az egy *villalakás belseje* című diszletnek volt a kötelessége négy különböző családnak otthont adni. Igaz, hogy a diszlet a színlapon mind a négy alkalommal más nevet kapott. Kerek asztallal és kályhával: *az özvegy villájának belseje*. Két kandallóval és a falon egy puskával: *a lakatos otthona*. Négyszögletes asztallal: *Salamon apó lakása a London felé vezető úton*. Egy ásó a sarokban, egy kabát az ajtó mellé akasztva: *a yorkshirei öreg malom*.

Mindez azonban nem használt semmit. A közönség a megnyitó előadáson már akkor észrevette a dolgot, mikor a második felvonásra felgördült a függöny. Azonnal belementek a dolog humoros oldalába. Egy külvárosi színház szombat esti közönsége különben is fogékony a vidám dolgok iránt és ha a darab humora nem elégíti ki, ő maga keres nevetési alkalmat

magának. A villadiszet az est folyamán a karzat kedvencévé nőtte ki magát. Mikor egy-két nap alatt - mert a darab sok képből állott - nem eresztették le a villaháttérrel, több karzati hang sürgetni kezdte, egy stentori hang pedig kifejezte azt a reményét, hogy a háttérnek nem esett semmi komoly baja. Mikor aztán mint teljesen új diszlet megint megjelent, hatalmas tapsvihartört ki, egy ember pedig így kiáltott: *Ugy-e mondtam, hogy nem veszett el.*

A statisztákat csak az utolsó próbára rendelték be. A színház két különböző forrásból szerezte be őket. A statiszták egyik fele katonákból állott, akik a színpadon is katonákat voltak hivatva jelképezni. A másik felének lázadó lakosságot kellett adni és e célra a színház a környék szükségleteinek krémjét verbuválta össze.

A katonák, akik saját őrmesterük vezetése alatt jöttek előadásra, kétségkívül fénypontját képezték az előadásnak. Minden jelenetbe, amelyben szerepük volt, a realitás levegőjét hozták magukkal. Ők csakugyan katonák voltak és a színpadon is azzal a nyugodt fegyellemmel végezték a dolgukat, amelyet a gyakorlótéren produkáltak és azzal a komolysággal, amelyet csak a feladat realitásának tudata adhat. Mikor elhangzott a vezényszó, hogy *szuronyt szegezz és tűz*, olyan komor elszántsággal engedelmessé váltak, hogy a színpadi tömeget nem is kellett rettegetésre és visszahőkölésre tanítani. A civil statiszták úgy tisztultak onnan, mint a parancsolat. A próbákon is nagyon simán ment a katonákkal a munka. Nem kellett magyarázni, kiabálni, veszekedni, ami nagy időmegtakarítással járt. A főrendező egyszerűen megmondta az őrmesternek, hogy miről van szó. Az őrmester borízű hangon és saját érthetetlen katonadialektusára lefordítva elmondta a parancsot a legénységnek és a dolog végérvényesen el volt intézve.

Katonák alakítására a színpadon mindig igazi katonákat kellene használni. De viszont semmi más egyébre. Akármit csinálnak, mindig katonásan csinálják. Akármibe öltöztetik és akárminek nevezik őket, ők csak katonák maradnak. A direktorunk egyszer megpróbálta, hogy színpadi tömegnek katonákat használ. Gondosan kioktatták őket, hogyan kell viselkedniük. Megmagyarázták nekik, hogyan rohanjanak be vad és zavaros morajjal, hogyan csoportosuljanak a színpad háttérében és ott hol előre, hol hátra húzódva, mint valami hullámozó áradat, hogyan rázogassák fegyvereiket, hogyan sziszegjenek fenyegető szavakat a velük szemközt álló törvényszolgákra, végül pedig vad üvöltésben egyesülve hogyan támadják meg és söpörjék el maguk elől a fegyvereket, mint ahogy a gátját szakító víz magával sodorja a kis akadályokat.

Igy szólt az elmélet. A színpadi tömegnek így kell viselkednie. Azaz így kellene. Mindenki tudja, hogy a valóságban az ilyen jelenetek hogyan festenek. A tömeg libasorban, tolakodva jön be, és ki-ki az előtte haladónak a hátát dőfi, hogy siessen. Aztán felállnak egyenes sorban a színpadon és vigyorognak. Mikor megkapják a jelet a támadásra, mindegyik statiszta - még mindig vigyorogva - odalép a hozzá legközelebb eső katonához és ráteszi a kezét a katona puskájára. Akkor aztán katona és statiszta lassan le- és felemelgetik a fegyvert, mintha valami tűzoltószivattyút kezelnének. Így folytatják ezt makacs kitartással hosszabb ideig, mignem a katona hirtelen elveszti erejét, nyilván szélhűdés következtében, mert váratlan gyengeségének semmi külső és látható okát nem lehet felfedezni. A hódító statiszta ekkor elveszi tőle a fegyvert és magára ölti.

Ez is elég furcsa, de a mi katonáink még furcsábban csinálták. Egyes rajvonalban futólépésben beügettek a színre, a színpad közepén négyszögbe állottak fel, akkor aztán az őrmester adott jelére ez a szabályos négyszög három tömör és erőteljes ordítást hallatott. Ez volt a lázadó tömeg.

Egész mások voltak a civil statiszták, akik esténként egy shillingért, sőt néha tizennyolc pennyért jöttek szerepelni. A földgömbön nincsen szomorubb emberi réteg, mint a hivatásos statiszták. Az uccákon látható reklámberek sorsa is nehéz sors, de a statisztákhoz képest egy ilyen plakátot hordó ember élete diszes és mulatságos. A mi statisztáink sem voltak kivé-

telek. Mindig bizalmatlan kis csoportokba verődtek maguk között és a lesujtott nyomorúság olyan lesujtó képét adták, hogy pusztá látásuk mindenkit elszomorított. Különös, hogy aki hetenként hat shillinget keres, az nem tud vidám és könnyed lenni, de így van.

Egyetlenegy azonban ki kell vennem ebből a leírásból, egy ártalmatlan futóbolondot, akit a többiek Bolond Matyinak hívtak, ő azonban teljes nevén Mister Matthew Alexander St. George Clementnek mutatkozott be. Ez a szegény fickó már évek óta statisztált a színháznál, de látszott rajta, hogy valaha egészen más sorban folyt az élete. Arcvonásaira rá volt írva az uriember és világos pillanataiban nyílt elméről és műveltségről tett tanuságot. Azt rebesgették róla, hogy fiatal korában színész volt, sokat ígérő tehetség, de senki sem tudja, mitől, egyszer csak megbolondult. A hölgyek természetesen szerelmet kerestek a dologban, mert a nők attól kezdve, hogy az ember reggel cipőstül ébred az ágyban, egészen addig, hogy eldugult a vízvezeték, minden jelenséget ennek a gyengéd érzelemnek tulajdonítanak. A gyengédtelegebb lelkek nagyobb pártja az italra gyanakodott. De mindez csak találgatás volt: hiteleset nem tudott senki. A prológ és a színjáték közötti kapocs elveszett. Matyi abban a meggyőződésben éldegélt, hogy nagy színész, akit a vezetőszeretektől csak a kollégák kenyéririgysége zár el. De majd eljön még az ő napja is és akkor megmutatja, mit tud. Nagy álma a Romeo szerepe volt. Azt tervezte, hogy a közel jövőben el fogja játszani. Megsugta nekem, hogy évek óta tanulja már a szerepet és ha egyszer ebben a szerepben kiengedik, szenzációt fog kelteni.

Akármiilyen különösen hangzik, statisztálás közben megszűnt az elmezavara. Mihelyt a szinpadra tette a lábát, mindjárt tanulékony lett és pontosan csinálta, amit a többi. Komikusan méltóságteljes badarságait csak a szinpadon kívül öltötte magára. Ha például a statisztavezető a szinpadon kívül adott neki utasításokat, szertartásosan meghajlott és méltóságteljesen megjegyezte, hogy Mister St. George Clement nem szokott utasításokat elfogadni alakításaira vonatkozólag. A többi statisztákkal nem keveredett, magában álldogált az udvaron, magában beszélgetett és úgy tett, mintha igen messze figyelne valamire. Ő volt az egész színház pojacája. Félig félénk, félig gögös bolondságai sok mulatságot szereztek a társulatnak, az oldalunk is megfájdult a nevetéstől. De néha valami olyan véghetetlen bánat csillant fel sápadt arcán, hogy az ember szíve hirtelen jobban fájt, mint az oldala.

Furcsa alakja és homályos története sok kellemetlen percet okozott nekem titokban. Gyakran motoszkált a fejemben az a gondolat, hogy volt idő, mikor ez a hülyén üres tekintet reménnyel és buzgalommal telten ragyogott bele a világba. És eltűnődtem: vajjon nem leszek-e én is valaha ilyen ártalmatlan bolond, aki nagy szinművészeknek képzei magát.

VII. FEJEZET

Kosztüm

Kosztümpróbát nem tartottunk. Egész színészi pályafutásom alatt egyetlenegy kosztüm-próbára emlékszem. Egy pantomimet kellett játszanunk vidéken és a jelmezeknek csak a fele érkezett meg idejében. Kénytelen voltam bádog mellvértémhez és sisakomhoz kockás nadrágot viselni. A többiekre is jól emlékszem: a Kannibál Szigetek Királya frakkot viselt és bokavédőt. Jobb az egésztől nem beszélni.

Öreg színházi rókák könnyen tudnak kosztümpróba nélkül boldogulni, de az ujoncot valahogyan idegessé teszi, hogy a civilruhás próbák után egyszerre fejest ugorjon a kosztümös előadásba. A próbákön egy sápadt, középkori hölgynek vallott szerelmet, aki fekete grenadin-ruhát és szilskin-kabátot viselt, és a színpadon ime egy viruló színben pompázó, kék selyem-harisnya, kurtaszoknyás leányka mosolyog rá. A próbákön a testes, nyugodt Jones urral veszekedett, és most ime a színpadon egy barnára festett trópusi benszülött rohan neki, egy uszómester és római gladiátor közötti bámulatos közlépny, akit életében most lát először. Nem is biztos benne, hogy szerep szerinti szavait az igazi partnerhez intézi-e.

Én annyira vártam naivságomban a kosztümpróbát, hogy mikor mult az idő és kosztümpróba-nak se hire, se hamva nem volt, magam penditettem meg a kérdést, nehogy szórakozottságból megfeledkezzenek róla. De eszmémet úgy fogadták, mint romantikus ábrándokat szokás.

- Ne beszéljen kosztümpróbákról, édes fiam, inkább örüljön, ha magát a kosztümöt idejében megkapja az előadás előtt.

Az a kifejezés, hogy „édes fiam”, egyáltalában nem azt jelenti, hogy aki így beszélt hozzám, az nagyon fiatalnak nézett engem. Nem is nézhetett, nemde, hiszen ebben az időben már tizenennyolc éves voltam. Hanem színháznál éppen úgy minden színész „fiam”, mint ahogy minden színésznő „drágám”. Eleinte sértve éreztem magam, de mikor láttam, hogy ősz vezető színészeket fiamnak, és tisztos, férjes primadonnákat drágámnak szólítanak, az én méltóságom is megnyugodott. Jó, hogy az ember méltósága olyan elasztikus, mert rémes elképzelni, milyen megalázottnak érezné magát az ember a köznapi életben.

De hogy a kosztümökre visszatérjek, senki sem törődött vele, milyen ruhát fog hordani az előadáson. Kivéve az egy Kockát. Így hívtuk tudniillik magunk között a sihederszínészt feltűnő kabátjának a kockáiról. Ugy emlékszem, számot adtam már arról, hogy ez a fiatalember hogyan szokott megjelenni a magánéletben. A színpadi ruhák dolgában is heves megbeszéléseket erőszakolt ki és mindig sikerült kivívnia valamit. Ezuttal az volt az ambíciója, hogy a kockás ulstert hordhassa a darabban. Ezt el is érte, pedig a darab a száz év előtti korban játszott, tehát a történeti hűség és a kabát ütköztek egy kissé. De meg kell vallani, hogy társulatunknál a történeti hűség nem nagy szerepet játszott, a döntő elv inkább az volt, hogy kinek amije van, felveheti. Előkelő londoni színházaknál a ruhákat maga az igazgatóság adja és a színésznek csak fel kell vennie, amit elébe tesznek. De azoknál a kisebbbrangu társulatoknál, amelyekkel én megismerkedtem, egészen másként állott a dolog. A kosztümöket az igazgatóság minden szereplő egyéni gondoskodása alá bocsátotta. Modern darabokban teljesen a magunk ruháit kellett használnunk, általában pedig minden darabban a mi kötelességünk volt cipő- és harisnyaféléről gondoskodni, értvén ezalatt minden történelmi korban előfordulható csizmát, trikót, bokavédőt, lábszárvédőt. A többiről a színház gondoskodott. Már tudniillik Londonban.

Vidéken azonban még a történelmi tragédiákhoz és a némajátékokhoz szükséges toalett-cikkeket is a színész kötelessége beszerezni. Így aztán öltözködés dolgában a legbámula-

tosabb dolgokat tapasztalhattam. Egy kosztümös darab előadása vidéken, - ez vetekedett a legörültebb jelmezeztély tarkaságával. Egészen természetesnek tartottuk például, hogy egy XVII. századbeli apának, a fia ruháiról ítélve, a XIV. század polgára lehetett csupán. A statiszták, ha ugyan voltak, azt vették fel, ami kezük ügyébe akadt és valamennyi a saját lábbelijét hordta. Magánszereplőknél mindig a festői külső volt a főszempont, ami különben nagy fővárosi színházaknál is gyakran botor megalkuvásokra vezet. Ugy látszik, a színpadokról nem lehet kipusztítani azt az érthetetlen felfogást, hogy mihelyt egy nő külföldi, annak csak olasz lányruhát lehet viselni, mezei munkás pedig nem képzelhető el másként, mint sárgahimzésű piros mellényben.

De még ha adott is jelmezeket a színház ruhatára, azok, akiknek volt a holmijuk között egy és más tisztességesebb darabjuk, inkább a magukét hordták és a ruhatáros öltözködési tervezetét a színész mindig vagy elvetette vagy többé-kevésbé átdolgozta.

Persze csak a férfiakra beszélek. A színésznők valahogyan mindig megtalálják a módját, hogyan öltözködjének. Nincs is nagy szükségük gazdagabb gardróbra, mert akármit beszélnek az emberek a női divat szeszélyeiről, a divat csekély eltérésekkel ma is az, ami Noé apánk idejében lehetett. A magam bárkájában legalább erre kellett következtetnem. Az a ruha, amit az „Ezüstkirály” című tündérajáték női főszereplője hordott, kifogástalanul megfelelt Oféliának is. És vajjon mi a különbség Stuart Mária és egy modern bálozó hölgy ruhája között? A gallér, az ujjak, meg a szoknya hossza. Ezt pedig mindenki meg tudja otthon igazítani. Nem is értem, miért van a színésznőknek annyi ruhájuk. Csak a természetük számít: egyetlenegy ruha csekély változtatásokkal mindenre használható lehetne. Egyszerűen rá kell tenni egy fodrot, vagy egy prémszegést, vagy hólfaltnit és megvan. De lehet, hogy ebben nincs igazam.

Mivel azt a felszólítást kaptuk, hogy menjünk be a hét folyamán a színházi szabó műhelyébe és vetessünk mértéket, a tapasztalatlanabbak be is mentek azzal a reménységgel, hogy körülbelül testre szabott ruhákat fogunk kapni. A tulnyomó többség azonban bölcsen ügyet sem vetett a figyelmeztetésre, hanem a legnagyobb nyugalommal megvárta az előadást és felvette, amit kikészítve talált az öltözőben. És ahogy a szükség kívánta, vagy belefeszítették tagjaikat, mert a ruha szűk volt, vagy kitömték magukat, mert a ruha bő volt.

Az öltözők, amelyek alatt két sor deszkafülkét kell érteni, egy keskeny folyosóval, a kelléktár fölött sorakoztak, ahová lépcsők vezettek fel, hogy aki lement, vagy felment, mindig attól rettegett, hogy az egész alkotmány össze fog dőlni, öltözőstül, mindenestül. A deszkafülkék gondosan be voltak rendezve. Először is a deszkafalak minden nyílása be volt ragasztva barna papirossal, maga a fal pedig olyan pazarul pocskékoló mézsréteget hordott, hogy ekkora költségesen önkéntelenül megbotránkozott az ember. És a pocskékolás annál oktanabbnak bizonyult, mert egy hét leforgása után a falról minden mész átköltözött a ruháinkra. Annak is hire járt, hogy az egyik öltözőt egyszer kisöpörték, én azonban soha semmiféle megbízható adatot nem találtam a pletyka valódiságára vonatkozólag, végül is azt a hipotézist szűrtem le az egészből, hogy a mende-monda csak afféle kísérleti léggömb lehetett, amelyet azért eresztettek fel, hogy ki lehessen puhatolni a takarítóasszony nézeteit a söprés kérdéséről. De a kísérlet sikertelen maradt. A takarítóasszony, mikor hallotta a dolgot, egyszerűen nem szólt rá semmit, csak sértődött arcot vágott, amire félreérthetetlenül annak adott kifejezést, hogy ezt a témát olyannak tekinti, amelyet egy urihölgy előtt nem illik emlegetni.

Az ajtók közül nem egy volt olyan, amely még benne lógott a sarokvasakban, és aki kitanulta a fogását, az be is tudta csukni, ki is tudta nyitni. A legtöbb ajtó azonban nem tartozott szorosan a tárgyhoz és csak úgy oda volt támasztva a nyílásához, mint a részeg ember, akit a kocsis letett a kapuban. Így aztán csak úgy lehetett ki- és bejárni, ha az ember felemelte az ajtót, aztán visszatette. Szivderítő látvány volt egy-egy kövér, szuszogó színészt látni, amint karjain a nagy ajtólapal forgolódott a szűk folyosón és megpróbálta felállítani. A manipu-

lációnak rendesen az lett a vége, hogy az ajtó keresztben beszorult a folyosóba és természetesen éppen ilyenkor rohant fel a lépcsőn egyik lihegő kolléga, hogy sürgősen a saját öltözőjébe jusson. Kétségbeesett sietségében el akarta háritani utjából az akadályt és nekifeszítette a vállát az ajtó egyik oldalának. A másik oldalon kinlódó kövér ember, nem tudván, miről van szó és abban a hitben, hogy megint valami rossz viccet csinálnak vele, teljes erejéből visszaszorította az ajtót és jól rá is nyomta az alját a támadó lábára. Végül mind a ketten neki-dühödtek, huzgálták, taszították, egymás fejéhez ütötték, egymást a folyosó oldalához szorították, hogy aztán végeredmény gyanánt az ajtóval együtt mind a hárman a földön kerüljenek el, de természetesen úgy, hogy az ajtó maradjon legfelül.

Az öltözők butorzatát azzal a látható gonddal válogatták össze, hogy a berendezésben bizonyos egységes stílus érvényesüljön: a butorzat néhány törött székből állott. A mosdóedények rendelkezésre álló száma limitálva lévén, igazságos elosztásukban rendkívüli gondosság és találékonyság nyilatkozott meg. Mindenhová nem juthatott lavór és vödör, ennél fogva amelyik öltöző lavórt kapott, az nem kapott vödröt, amelyiknek viszont vödör jutott, abban nem volt lavór. Ez egyszersmind kitűnő ürügy volt arra, hogy sehol se legyen víz, ha ugyanis hiába. De ahol sem lavór, sem vödör nem fordult elő, ott feltétlenül fel lehetett fedezni egy szappantartót. Törülközőt kéthetenként egyszer adtak. Kicsit ugyan, de lyuk volt a közepén. Egy törülköző hat embernek szólt. A szappant magunk hoztuk. Illetve voltak, akik hoztak. A többiek rövid habozás után birtokba vették.

Egyik öltöző messze kimagaslott a többiek közül, mert mosdóállvány is diszlett benne. Egy régi nádszéket kell ez alatt érteni, amely úgy támláját, mint egyik lábát elvesztette. Ez a fényűző cikk eleinte sok keserűséget okozott a kevésbé pazar öltözők lakóinak, de a mosdóállványnak az a tendenciája, hogy egyszer váratlanul össze fog omlani, az általános keserűséget élénken enyhítette. Még tulajdonosai is kiábrándultak lassanként belőle és egy este a bonviván egy dührohamában úgy belerugott, hogy a mosdóállvány darabokká tört. Mint összefüggéstelen káromkodásaiból nagynehezen meg tudtuk állapítani, dühét az okozta, hogy a mosdóállvány miatt az aznapi előadást vizes fenekű trikóban kellett végigjátszania.

Ezekben az öltözőkben esténként egy vaksi egyén lődörgött, akinek öltöztető volt a hivatalos neve, bár attól, amennyit öltöztetéssel foglalkozott, nyugodtan főszakácsnak is hívhatták volna. A ruhákhoz összesen annyi köze volt, hogy egy izben - mint jassz-nyelven mondják -, rémes ruhát kapott Jimtől, akinek egy bődön festéket döntött a vacsorájára. Ez volt tudtommal az egyetlen ruházati ténykedés, melyben személyesen részt vett. Viszont igen nagy ügyességre tett szert abban, hogyan kell leggyorsabban borjuszeletet vagy egy üveg sört hozni.

Végeredményben mégis azt mondhatom, hogy az öltözők csak megleptek, de csalódást nem keltettek bennem. Nem vártam tőlük sokat. Nem festettem róluk előzőleg tarka álmokat. Nem sóvárogtam éhes szemmel, hogy tündérvilágukba bepillanthassak. Nem, az öltözőkkel még csak rendbe jöttem volna. Szívem nagy csalódását a társalgó okozta. Leghimesebb álmaim mind a társalgó körül forogtak. Mindig arról ábrándoztam, hogyan fogok a társalgásban flörtölni a Szépségekkel és diskurálni az Elmésséggel. Élénken kiszineztem magamban a ragyogó fényárban uszó, csillogó parkettes, tágas termet, amelyben drága szőnyegek diszlenek, aranyozott falain a képzőművészet remekei lógnak, és magas mennyezete gazdagon ki van festve. Előre elképzeltem az elegáns karosszékeket és pamlagokat, amelyeken művészi munkám szüneteiben pihenni fogok, a zongorát, amelyből kecses ujjak andalító dallamokat varázsolnak elő, mialatt én a kották fölé hajolok, a fafaragásos vitrineket, amelyek régi porcellánoktól és egyéb drágaságoktól roskadoznak. A külvilág zaját - gondoltam - nehéz függönyök halk morajjára fogják tompítani, amely kellemesen folyik majd egybe a társalgó halk és vidám társalgásával, a kandalló lobogó tüze pedig fel-felcsillanva a terem mindmegannyi ragyogó tükrében,

bizonyos otthonos, meghitt hangulatot fog kölcsönözni a társalgó egyébként méltóságteljes és előkelő pompájának.

Ehelyett milyennek találtam a társalgót? Semmilyennek. A színháznak egyszerűen nem volt társalgója. Színházi társalgót egyáltalában nem is láttam soha, csak egyszer egy szindarabban. Pedig mindig kerestem. De csak egy öreg színésszel tudtam beszélni, aki egyszer látott egy társalgót, és még az ő emlékei is homályosak voltak. Még azt sem tudta teljes bizonyossággal megmondani, vajjon Liverpoolban látta-e a társalgót, vagy Newcastleban. Hosszas gondolkodás után állapította csak meg, hogy talán mégis Exeterben történt a dolog. De akárhol volt ez a legendás társalgó, a színház, amelynek társalgója is volt, már évekkel ezelőtt leégett.

Annyira szerettem volna színházi társalgót látni, hogy egyszer végül elmentem az egyik legerősebb londoni színházba, ahol egy társalgót igazán fel lehetett tételezni. Borravalókban négy és fél shillinget adtam ki, hogy bejussak. A társalgót valóban meg is találtam, de azt mondták, hogy most ne menjek be, mert a társalgó tele van kellékekkel és a sötétben még összetörök valamit.

Az igazság a következő: Majdnem minden színházhoz terveznek társalgót, mikor építik. De vagy az igazgató, vagy a direktorné éppen a társalgót szokta rekvirálni magának öltözőül. A színészeknek vagy saját öltözőjükben kell eltölteni a várakozási időt, ahol egymás lába alatt vannak, vagy a folyosókon, ahol meghülnek és ahol a diszletmunkások taszigálják őket.

VIII. FEJEZET

Első fellépésem

Szombaton a megnyitó előadás napjára virradtunk. Ezzel együtt virradt fel az a nap is, mikor meg kellett történnie első fellépésemnek, vagy mint a színházi fodrász mondta: az első debütnek, a brit közönség előtt. Nagyon féltem, hogy ideges leszek. De akár hiszik, akár nem: a lámpaláz fogalma mindig ismeretlen maradt előttem. Ez főként azért furcsa, mert abban az időben szerény és tartózkodó természetű ifju voltam, ami a szellemóriások ifjukorának rendes sajátja. Pedig gyermekkoromban nem voltam ilyen. Mielőtt az első nadrágot megkaptam, már sokszor az asztalra állítottak, hogy idős rokonaim gyönyörűségére verseket szavaljak, egy öreg dajkám pedig holtáig mesélgette, hogy egy izben az omnibuszon két shillinget nyomtak a kezembe idegenek, úgy elszavaltam a „tisz bájántájój” szóló költeményt. Én a magam részéről a fellépésekre nem emlékszem. Annyit tudok, hogy a pénz nincs meg. És nézetem szerint a dada nem világította meg eléggé azt a kérdést, hogy hova lett tulajdonképpen a pénz.

De akármilyen biztos fellépésem volt nyolcéves koromban, tizennyolc éves koromra ebből nem maradt semmi. Még most, férfikorom delén sem vállalkoznék rá, hogy ezer font honoráriumért egy hallgatókkal telt szalon előtt fellépjek. Ha ugyan van társaság, amely ezért ezer fontot hajlandó volna fizetni. Mégis: nyilvános hallgatóság előtt egyszerre eltűnt belőlem az a féltékenység, amely miatt magánéletemben a hölgyek részéről annyi panaszt kell hallanom. Először is színpadról nem láttam a hallgatóságot. Legalább is azokat, akik a harmadik soron túl terültek el. A színpad éles megvilágítottága és a nézőtér homálya a hallgatóságnak bizonyos testetlen és árnyaszerű karaktert ad; az ember nem lát belőlük egyebet, mint egy csomó halavány arcot. Amit regényekben olvastam, hogy *száz és száz szempár szegeződik rám*, engem hidegen hagyott. Hagytam őket szegeződni. A vak embert a világ legcsillogóbb fénye sem izgatja.

Pedig a megnyitó estén jó mentségem lett volna a lámpalázra. Tudtam, hogy benső barátainak szűk köre, néhány orvostanhallgató és néhány más pajtásom, ott van valahol a színházban. Testületileg eljöttek, hogy, mint mondták, méltó sikerrel induljak el a pályámon. Ragaszkodtak ahhoz, hogy eljönnek. Kértem ugyan őket, hogy miattam ne okozzanak maguknak alkalmatlanságot, de ők mindenáron el akartak jönni. Arra hivatkoztak, hogy milyen megnyugtató érzést fog adni nekem az a tudat, hogy a barátaim ott vannak. És ez a gyengédség meghatott.

- Fiuk - mondtam -, ne bolondozzatok, mert abbahagyom az egész históriát.

Azt felelték, hogy ők egyáltalában nem bolondoznak és el fognak jönni. Nem vitakoztam tovább.

De tuljártam az eszükön. Jóhiszemű ifju emberek voltak és én az őszinteség olyan meggyőző látszatával hazudtam nekik, hogy minden szavamat elhitték. Még most is büszke vagyok rá, milyen ügyesen becsaptam őket. Külvárosi színházakról egyik sem tudott semmit, mind jobb színházakba jártak. Én tehát megmondtam nekik az apaszínész nevét és elhitettem velük, hogy az az én színpadi nevem. Tulozva magyaráztam nekik a maszkirozás rendkívüli hatásait és előre megmondtam nekik, hogy bámulatos maszkom alatt nem is fognak rám ismerni. Különösen felhívtam a figyelmüket arra, hogy milyen nagyszerűen el fogom változtatni a hangomat. Hogy a darabban melyik szerepet fogom játszani, azt nem említettem, de itt-ott elejtettem néhány futó megjegyzést arról, hogy ősz parókáról kell gondoskodnom, meg hogy a darabban egy régen elveszett gyermeknek nagy fontossága van. Továbbá vásároltam egy éppen olyan botot, mint az apaszínészé és azt feltűnő helyen otthagytam heverni a szobámban.

Ez a terv magamra vonatkozólag is sikerült, de még jobban sikerült az apaszinész szempontjából. Mivel nagyot hallott, nem igen tudta a kiáltásokat megkülönböztetni, de azt észre kellett vennie, hogy alakítását a nézőtér egy része rendkívüli figyelemmel kíséri és nagyszerűnek találja. Ez nagyon meglepte őt. Mikor először belépett a szinpadra, derék barátaim hatalmas ovációban részesítették. Akármit mondott, akármit csinált egész este, a közönség egy része folyton tapsviharban tört ki. Minden felvonás után dörgő tapsokkal hívták ki. Egyik jelenetét az intrikussal megismételtették és mikor a darab szerint hajadonfőtt kell kijönnie a hóviharba, többen kivették zsebkendőiket és jó hangosan zokogtak. Előadás végén felüzentek neki a szinpadra, hogy siessen, mert várják a színészbejáránál. Ez az üzenet olyan hatással volt rá, hogy hihetetlenül rövid idő alatt a főbejáraton át eltávozott. Félt. Félreértette az üzenetet.

Mindent összevéve az első este simán folyt le. A premier minden színháznál izgalmas és fárasztó dolog. A kulisszák között az izgalom hőfoka eléri a legnagyobb lázat, a főrendező és a diszletmester egyszerre életveszélyes fenevadakká válnak. Különösen olyan daraboknál, ahol a szerző maga is ott lábatlankodik a szinpadi munkások között. Nagy színházaknál a premieren betanult és kidolgozott előadást mutatnak be a publikumnak. De ahol én működtem, ott premier után gratulálunk egymásnak, ha a bemutató nagyobb zavar nélkül folyt le. Kis társulatoknál a zavar nem kivétel a premieren, hanem szabály. Emlékszem egy londoni premierre, ahol a darabnak az volt a főtrükkje, hogy a negyedik felvonás végén összeomlott a szinpadon a ház és maga alá temette a gaz intrikust. Ettől a darabzáró trükkötől a színháznál igen nagy hatást vártak. Mindenki meg volt győződve, hogy a házösszeomlás egyenesen lázba fogja hozni a közönséget. Bizonyára így is lett volna, ha egy végszó-tévedés folytán jóval előbb le nem ment volna a függöny. A függöny legördült, majd a függöny mögött a ház kifogástalanul összeomlott, a gaz intrikus azonnal halálát lelte a romok alatt, a hős pedig, aki ilyen esetekben éppen arra szokott sétálni, a legutolsó pillanatban megmentette a primadonna életét. Minden remekül sikerült a függöny mögött, a közönség azonban nem győzött csodálkozni, hogy milyen félszeg a darab vége és nem győzte találgatni, hogy mi lehet az a rettenetes láрма a szinpadon. A közönség aztán szépen hazament. De a függöny tulsó oldalán nem végződött ilyen simán az ügy. Mikor az izgalom első vihara kissé alábbhagyott, sürgős és szigorú vizsgálatot indítottak, hogy ki volt az a gazember, aki idő előtt eresztette le a függönyt. Hamar kiderült, hogy a tettes sürgősen és kalap nélkül távozott a színházból. De ezt az igazgató nem tudta meg. Ő még egy félóráig járkált az udvaron egy doronggal a kezében és láthatólag keresett valakit.

Még érdekesebb hatással jár, ha a függöny nem a legördülésben, hanem a felgördülésben siet el a dolgot. Egy ízben, emlékszem, a tulkorán felgördülő függöny a következő látványt tárta a nézők szeme elé. A király ott ült haldokló fia mellett és éppen egy korsó sört hajtott fel. Parókája és szakálla mellette feküdt a földön. A haldokló királyfi tükröt tartott maga elé és gondosan puderozta az arcát. Én, aki a főpapot alakítottam, egy zsemlye jóízű elfogyasztásával voltam elfoglalva, mialatt egy szolgálatkész statisztá hátról főpapi palástomat gombolta be.

Egy másik eset, mely eszembe jut, egy vidéki ripacs-társulatnál történt. A színházban egyetlen öltöző volt csupán és ezt természetesen a hölgyek foglalták le. Nekünk férfiaknak helyszüke miatt a szinpadon kellett öltözködnünk felvonásközök alatt. A többit elképzelheti az olvasó. Ordítás, zavar, vad futkosás ide-oda, a közönség pokoli mulatsága, a függöny gyors visszakeresztése. Ez volt a társulatnak az illető városkában a legnagyobb sikere.

Meg vagyok győződve, hogy ez az utóbbi eset nem tévedés folytán történt meg. Egy bizonyos elvetemült egyén szándékosan okozta a balesetet. Nevét tisztos családjára való tekintettel, továbbá szerénységből, elhallgatom.

IX. FEJEZET

Gázsihiénák

Az egész nyári szezon alatt Londonban működtem első igazgatóm társulatánál. A szezon kilenc hónapig tartott és ez a kilenc hónap volt színészi pályám legboldogabb korszaka. A társulat nagyon kellemes emberekből állott. Afféle *jó, hogy jössz, öreg pajtás* társulat volt ez, amelyik értette a tréfát. A színészpályán nincs meg az a kasztkülönbség, amely például a szénbrancsban annyira elválasztja a szénkiskereskedőt attól, aki tonnánként köti le a szenet. A *Pálya* köztársaság. Star és segédszínész itt karonfogva járnak, a primadonna és a kóristalány egy pohárból söröznek. Olyan jóban voltunk egymással, mint a testvérek. Néha még ennél is jobban. A nap legkellemesebb részei azok az esték voltak, amiket a rozzant öltözőkben töltöttünk el. Nem volt ott soha szomorúság, mindig csak tréfa, multság, ugratás, színész-adomák - amiket csak itt tudnak igazán jól elmondani -, kurizálás, diskurálás, kacagás.

Milyen kedélyes kis vacsorák voltak azok, mikor a szomszéd kifőzőből hozattuk át a gőzölgő ételt és közben teleszájjal rohantunk a szinpadra, hogy kimentsük szorongatott helyzetéből a primadonnát, aki minden darabban valami rettentő bajba került, vagy hogy megöljünk egy gonosz nagybátyát. És milyen nagyra kellett nyitni a szánkat, hogy az étellel együtt a szájfestéket is meg ne együk. Milyen nagyszerűen csuszott a barna sör a lázadókkal való sikeres összeütközés, vagy az elrablott leány kinyomozása után! És milyen jól esett a tilos dohányzás, mikor minden közelgő lépés hallatára a cipőbe dugtuk a kurta angol pipánkat!

Eleinte nem voltam olyan megelégedett, mint amilyen lehettem volna. Azt vártam, hogy ingyenes hónapom letelte után heti három font fizetést fogok kapni és ezt nem kaptam meg. Mint ahogy az olvasó bizonyára visszaemlékszik, szerződéseim idevágó pontja értelmében tehetségemnek megfelelő méltányos gázsira tarthattam számot. Az igazgató a hónap leteltével közölte velem, hogy annyi pénz, amivel a tehetségemet méltóan megfizetné, az egész házban nincs, ennél fogva felajánl heti kilenc shillinget. Rendkívüli előzékenységgel még azt is tetszésemre bizta, hogy ezt az ajánlatot elfogadjam-e, vagy sem. Én elfogadtam.

Elfogadtam, mert tisztában voltam vele, hogy ellenkező esetben huszával találja azokat a fiatal embereket, akik eljönnek ingyen és arra is rájöttem, hogy szerződéseim kevesebbet ér, mint a papiros, melyre íródott. Eleinte el voltam keseredve, de aztán arra gondoltam, hogy a kilenc shilling nemsokára fel fog emelkedni tizenkettőre, majd tizenötre és tizennyolcra és így tulajdonképpen semmi okom sincs a bubánatra. Végül mikor jobban megismerkedtem a gázviszonyokkal és megtudtam, hogy régi, ismert színészek mennyit kapnak, már meg is voltam elégedve.

A szerződéseket nyári gázsik alapján kötötték. A nyári gázsik jóval kisebbek, mint a téliek. A téli gázsik átlaga pedig nem haladja túl egy szorgalmas utcaseprő jövedelmét. A közönség, amely azt olvassa a lapokban, hogy ez meg ez a színész esti százhusz fontot keres, ez meg ez a primadonna heti nyolcszáz fontért szerződött, hogy a kisebb színészek átlag évi hatezer fontot keresnek, hogy egy londoni színigazgató ennyi meg ennyi adót fizetett, ez a közönség el sem tudja képzelni, milyen egzisztenciák élnek a színházi világ legalján. A színészet skálája nagyon széles és igen kevesen vannak, akik a létra mind a két végével ismerősek. De akik ismerik, azoknak van is fogalmuk a feltűnő kontrasztról. Irving említi valahol, hogy játszott heti huszonöt shilling gázsiért is. Azt hiszem, akkor meg is volt elégedve ezzel a gázsival és ha jobban visszagondolt volna, talán még kevesebb gázsit is felfedezhetett volna emlékei között. Vidéken heti harminc shilling igen nagy gázsi. Aki ezt kapja, annak mindent kell játszani Otellótól kezdve operettkomikusig és minden szerephez saját ruhatárának kell lenni. Egy vezető színész egész télen jó, ha három fontot megkeres vidéken, egy fiatal kezdő boldog

lehet, ha egy fontot össze tud hozni. Hébe-korba talán kap valami jobb szerződést, de ennek is ő issza meg a levét, mert hozzászokik a költekezéshez és annál keservesebb neki később. A londoni külvárosi színházaknál még kisebbek a gázsik, mert a színész nem tarthat számat az utazgatás költségeire. Tizenhét shillingtől két fontig terjed itt az az átlagos gázsik, amit az igazgató - megigér.

Mert a kikötött gázsimat én is csak annak a szokatlan körülménynek a behatása alatt kaptam meg, hogy a szezonunk igen sikeres szezon volt, annyira sikeres, hogy ezt még a direktor sem tudta letagadni és az utolsó három-négy hónap folyamán mindenki rendesen megkapta a gázsiját. Ez nem nagyizálás, ez nem mese, ez a való igazság. Lehet, hogy ez meglepi az olvasót, különösen a színházi dolgokkal ismerős olvasót, de századrésznire sem lepheti úgy meg, mint ahogy bennünket meglepett. A társulat legnagyobb része egyszerűen megzavarodott. Hogy több pénzt kapnak a kezükbe öt shillingnél, ez felborította nyugalma egyensúlyát. Gázsnapokon olyan arccal távoztak a színházról, amelyre komoly felelősségérzet volt írva. El voltak szokva a gázsitól. Amit ők megszoktak, az ennyi volt: két és fél shilling naponta, még pedig úgy, hogy előadás előtt kaptak egy fél shillinget, két pennyt az első felvonás után és a többi, mikor haza indultak a színházról.

- Maga ma este - mondta a pénztáros -, összesen egy shilling négyet kapott, ez a tegnapi két shilling haddal együtt három shilling tíz.

- Hohó - mondta a tag -, a múlt hétről még nem kaptam meg négy shillinget és az azelőtti hétről öt shilling hatot!

- Drága fiam, ne beszélj nekem múlt hétről, meg azelőtti hétről. Beszéljünk egy hétről egyszerre. Nem mehetünk vissza a vizözönig.

Ahhoz voltak szokva, hogy minden pennyért, amit kapnak, alkudozzanak és harcoljanak; hogy a pénzükért olyan ravaszkodást, erőszakot, agyafurtságot vigyenek véghez, amitől egy hatvan percentes uzsorás már rég visszariadt volna és inkább ott hagyta volna veszni a tőkéjét az uzsorakamatokkal együtt; hogy úgy rimánkodjanak és könyörögjenek érte, mint az olasz kolduskölykök; hogy úgy lógjanak a direktor nyomában, mint az éhes kutyák a henteslegény után; hogy már korán reggel eljöjjenek a színházhoz és egész nap várjanak rá; hogy órák hosszat lessék az ajtaját, és abban a pillanatban, mikor az ajtó nyílik, rávessék magukat és addig el ne engedjék, míg három pennyt le nem szurkol; hogy sötét sarkokban elbujva figyeljék, és mikor arra jön, hirtelen eléugorjanak; hogy rohanjanak utána lépcsőkön fel, lépcsőkön le; hogy kocsmákban kémkedjenek utána, hogy sarokba szorítsák és agyonveréssel fenyegetssék, ha nem ad még egy fél shillinget. Az utóbbi módzat persze csak akkor vihető ki, ha a színész tagbaszakadt, a direktor pedig vézna. A direktorok többnyire vézna emberek, különben a színésztársadalom már rég éhen halt volna.

Néha megtörtént, hogy a direktort békében hagyták és rámentek a pénzemberre. Ilyenkor a pénzember mindig a direktorhoz utasította őket és úgy viselkedett, mint aki méltóságteljes könnyel szemléli az ilyen csip-csup kérdéseket, mint pénz, meg ilyenek. Sőt néha annyira ment a színjátszásban, hogy sürgősen magához kérte a direktort és felszólította, hogy az ő kedvéért minden haladék nélkül fizesse ki X. Y. ur gázsiját, amit a direktor ilyenkor ünnepélyesen meg is ígért.

Ha nem kellett volna a mesterség miatt szégyenkezni, az ember még jól el is mulathatott volna azokon a jeleneteken, amelyek esténként a kulisszák között folytak le.

- Nézze, direktor ur, - mondja Hamlet atyjának szelleme, az öltözőből hirtelen ráesve a direktorra, aki abban a hitben, hogy tiszta a levegő, a folyosóra merészkedett, - ha nem kapok valamit, nem játszom tovább.

- Drága fiam, - feleli az igazgató az elnyomott kétségbeesés és a tüntető személyes rokonszenv hangján, alattomban körülnézve, nem lehetne-e valahogyan megugrani, - lehetetlen. Nincs egy árva fityingem sem. Később lesz valami pénzem, akkor beszélünk. De most mennem kell. Elől várnak.

- Mit bánom én, hogy elől várnak. Én már két napja várom. Nekem pénz kell.

- Hogy adjak pénzt, ha nincs?

Ez a lényege a direktor válaszának. A káromló ornamentikát itt mellőzöm. A realizmus igen szép dolog, de még Zola is megáll egy bizonyos ponton.

Mivel azonban a színész arckifejezése nagyon elszánt, a direktor elkezd a zsebében kotorászni és végül kivesz egy nagyobb pénzdarabot. Azt átadja. Nem éppen bókók kíséretében.

- Ezzel nem érek semmit, - feleli a színész, miután előbb zsebrevágta a pénzt, - ebből én nem tudok négy napig megélni.

Erre az igazgató további zamatos megjegyzések kíséretében átad neki még öt shillinget és elrohan, mert lépéseket hall a lépcső felől és fél, hogy más is megtámadja.

Ugy az igazgatónak, mint a pénzembernek az a legjellegzetesebb vonása, hogy egyiknek sincs soha pénze. És ha valaki véletlenül ott látja nyitott kezükben a pénzt, akkor is pusztán megszokásból azt mondják, hogy nincs náluk egy fagyas sem. Pénzkérésekre gyakran adják ezt a választ: „A világon semmi pénzem nincs, drága fiam. Mennyi kell?”

A nőtagok nem igen tudtak erőszakoskodni a pénzükért, de ezzel szemben bizonyos nyugodt, makacs kitartást tanusítottak, amely gyakran eredményesebb volt, mint a mi viharos támadásaink. Végeredményben mindig többet értek el, mint a férfiak, amit nemük ellenállhatatlan gyengeségének kell tulajdonítani. Ámbár olyan igazgatót nehéz elképzelni, akinél humánus okok is jelenthetnének valamit. De ezeken az állapotokon mégsem keseredett el senki. Bármely kis pénz megkapása feletti öröm akkora volt, hogy azonnal elfeledtette a megkapás nehézségeit. Ha azt megszokták, hogy egész gázsijukat elrabolják tőlük, mért izgultak volna olyan nagyon a gázsik egy részének visszatartásáért? A megszökött színigazgató olyan szokott jelenség volt, hogy sok szót nem is vesztegettek rá. Olybá vették, mint aki egy bevett üzleti fogással él, áldozatai sóhajtottak egyet, aztán szétnéztek, hogy megint találjanak valakit, aki megcsalja őket.

Ilyen valakit találni az én időmben nem volt nehéz. A ripacsigazgatók szakmája tele volt tolvajokkal. Ha valaki már mindenből kikopott, azt megtette művészeti igazgatónak, és ő maga lett a pénzember. Ugy látszik, jövedelmező vállalkozás lehetett; kockázattal nem igen járt, az bizonyos. Soha senkinek sem jutott eszébe, hogy pörbe szálljon velük. Ha valami tulságosan kirívó lépés következtében a törvény elé kerültek, soha sem lett semmi bajuk. A bírák, úgy látszik, afféle bohémvicceknek nézték csálásaikat, és a legsúlyosabb, ami a vádlottal történhetett egy ilyen tárgyaláson, a bíró illetén intelme volt:

- Többet aztán ilyesmit ne csináljon, értette?

A bohémvilágban egyenesen respektus övezte őket, mint olyan embereket, akik a maguk módján mindenesetre talentumosak. Még a legnotóriusabb csirkefogót is udvariasan kezelték, és mindenki óvakodott előttük szavakat kiejteni, mint *csalás*, vagy *sikkasztás*, nehogy megsértődjenek. Ha például londoni színészek és színésznők lementek Aberdeenbe, hogy Mr. Smith társulatához csatlakozzanak, és ott meglepetve látták, hogy Mr. Smith nem más, mint az az uriember, aki már tíz különböző vidéki városban tíz különböző néven tízszer becsapta őket, vajjon mit csináltak? Nyájasan kezét szoritottak a szóbanforgó gentlemannel és futólag megjegyezték, hogy ő, hiszen mi már találkoztunk, maguk között pedig suttozva remény-

kedtek, hogy ezuttal talán csak tisztességesebben fog bánni velük. Nagyon természetes, hogy a következő szombati estén, mikor mind a színpadon voltak, Smith megugrott az egész heti bevétellel, átnézett a szomszéd városkába és ott Mr. Jones név alatt elkezdte társulatát szervezni.

Az otthagytaknak bizony nem volt könnyű a helyzetük. A férfiaknak sem, de hát még a nőknek. Egy penny és egy ismerős nélkül ott állottak idegenben. Ahogy tudtak, segítettek egymáson, de a vidéki színészekre nem lehetett ráfogni, hogy vagyonos osztály volnának. Ha egy hétig, két hétig élelmezték magukat és egymást, a legnagyobb kapitalistának sem maradt közöttük egy pár shillingnél többje. A ruháikat mérges háziasszonyoknál kellett zálogban hagyniuk, viszont ruhák nélkül nem kaphattak új szerződést. Ezért londoni barátaikhoz kellett kolduló leveleket írkálniuk, akik maguk is olyan szegények voltak, mint a templom egere. Minden tárgyukat, még jegygyűrűjüket is zálogházba tették és nagynehezen, szomorú arccal, üres zsebbel tudtak végre hazakerülni.

Az a nyomoruság, amit az ilyen csirkefogók okoztak szegény embereknek, a vért az ember arcába kergeti. Ismertem férfiakat és nőket, akik kénytelenek voltak fél Angliát gyalog végigvándorolni, hogy hazajussanak, és utközben rendőri őrszobákban kellett szállást kérniük éjszakára, mert az idő hideg és nedves volt ahhoz, hogy lefekhessenek egy szénapajtában. Ismertem színészeket és színésznőket, akik testükről adták el a ruhát, hogy valami színpadi kosztümöt szerezhessenek be és szerződést kaphassanak. Ismertem családokat, amelyek minden garasukat összekaparták, hogy elutazhassanak egy vidéki társulathoz, de már néhány nap múlva meggyötörten tértek vissza és megmaradt butorzatuk valamelyik darabját bocsátották áruba, hogy egy újabb vidéki társulathoz tudjanak utazni. Ismertem egy szerencsétlen flótást, aki beteges, és szülés előtt álló feleségével egy árva penny nélkül maradt Glasgowban, ahonnan egy uszályon kellett Londonba jönnie, mert miután mindenüket zálogba csapták, csak egy ilyen bárkán tudtak a pénzükért helyet kapni. Január közepén volt ez, szörnyű idő járt, a bárka egy hétig kinlódott a vizen, míg Londonba értek, ahol az asszony mindjárt meg is halt.

Más ripacsigazgatók még azt a fáradságot is restelték, hogy megszökjenek. Ott maradtak a tisztesség álarcában és gázsínapkor fejenként egy és fél shillinget fizettek tagjaiknak, elpanaszolván, hogy a vállalkozás megbukott, a látszólag telt házakat csak szabadjegyesek tették ki, a kiadások szokatlanul magasra rugtak, - az ilyen hazugságok mindig készen állanak. És még azzal vigasztalták tagjaikat, hogy hiszen ők maguk is vesztek. Mintha ez a szegény színészt megvigasztalhatta volna. És ez nem is lehetett igaz. A ripacsigazgató nem veszíthetett, mert ha veszített is, az nem az ő pénze volt, hanem a másé. Tőkéjük nem volt és a pénzember tőkéjének a szolgáltatásban úgy használták ki a színészt, hogy a kockázatot a színész nyomorult kis gázsija viselte, de az üzleti előnyöket mind a vállalat vágta zsebre.

Az ugynevezett konzorcionális rendszer még ennél is rosszabb volt. Itt is volt vállalkozó, de a tagok részesedésre szerződtek. A vége mindig az volt, hogy a veszteséget a színészek osztották meg, de a hasznot mindig a vállalkozó zsebelte be.

A színész volt a színház leglenézettebb, de legkihasználtabb tagja. Ha ebben az időben valamelyik barátom elment volna színigazgatónak, én, hogy fölösleges kiadásoktól megkíméljem, a következő tanácsokat adhattam volna neki: „Fizess a színlapragasztónak, mert ha nem fizetsz, vagy nem ragasztja ki a színlapot, vagy legalább is fejjel lefelé. Fizess a lapoknak, mert különben nem közlik a kommunikédet. Fizess a diszletmunkásnak és a technikai személyzetnek, mert különben igen kényelmetlen dolgoknak teszed ki magad. Fizesd meg a pénztárnokot, mert különben ő maga fizeti ki magát. Fizesd ki a gázt, mert különben ki- kapcsolják a szolgáltatást. Fizesd meg a bérleti összeget, mert különben kitesznek az utcára. Fizesd meg a statisztákat, mert különben, mikor sor kerülne rájuk, nem lesznek sehol. Az

istenért, fizesd ki a takarítóasszonyt, mert különben nem lesz öt percnyi nyugtod sem tőle. És a színházi szolgát is fizesd ki, mert ha szombaton este nem fizetsz, hétfőn már mehetsz a járásbiróságra. Ezeket mind ki kell fizetned. Itt nem lehet okoskodni, itt nincs segítség, ha ezeknek nem fizetsz, másnap becsukhatod a boltot. De másnak aztán nem kell fizetned. Ha maradt egy kis pénzed, amivel nem tudsz mit csinálni, elvégre kioszthatod a színészek és színésznők között, de nem muszáj. Azok akkor is játszani fognak, ha nem fizetsz. Ugyancsak teljesen fölösleges fizetni a szerzőnek. Nem is fölösleges: egyenesen veszedelmes. Az ideg-rázkódtatás beláthatatlan következményekkel járhatna az egészségére. Igaz, hogy a tagok sokat fognak macerálni és fenyegetni a gázi miatt, de ez nem fontos. Komoly következménye nem lesz a dolognak, és végül is meg fogod szokni.”

Hogy jogokat érvényesíteni is lehet, ez a gondolat színésznek és színésznőnek legvadabb álmaiban sem szokott megfordulni. Aki ilyen tanácsot adna nekik, arra úgy néznének, mint aki veszedelmes forradalmi eszméivel még kellemetlenségekbe sodorhatja ismerőseit. Hiszen ugyanis hiába minden pörösködés. Emlékszem arra a színészre, aki bepörölte igazgatóját, mert az hét fonttal megcsalta. A színész először is kiizzadt tíz font perköltséget és ezzel sikerült is elérnie, hogy az igazgatót elítélték. Elítélték még pedig arra, hogy tartozását havi tíz shillinges részletekben fizesse meg. Ezekből a részletekből soha nem lett semmi. A színész pedig nem tudott szerződést kapni. Aki hallott a dologról, az semmiesetre sem volt hajlandó szerződtetni.

- Szépen festene a színházi világ, - mondták neki - ha az efféle dolgok divatba jönnének.

A helyi lapok nagyon helytelennek tartották, hogy a színész nem átallja szennyését a nyilvánosság előtt kitergetni.

Szigoruan hangsúlyoznom kell azonban, hogy mind e megjegyzések a múlt idők állapotaira vonatkoznak. Némely megjegyzésem ugyan a jelen állapotokra is ráillik, de egészben véve a dolgok sokat javultak azóta, hogy a színipályán működtem. Ennek nagyon örülök.

X. FEJEZET

Kosarat veszek és vidékre megyek

Londoni idényünk december elejéig tartott. November végén már szorgalmasan bujtuk és az utolsó betűig kiolvastuk a *Szinészbiblia* című szaklapot. Közvetlen karácsony előtt nem volt nehéz az én időmben szerződést kapni. A hirdetések szerint itt is, ott is, mindenütt kerestek színészeket és artistákat. Én csak egyetlenegy hirdetésre válaszoltam és azonnal szerződtek. Ezt a gyorsaságot persze annak kell tulajdonítanom, hogy okos elővigyázatból az ajánlkozó levélhez a fényképemet is mellékeltem.

Karácsony előtt egy héttel kellett jelentkeznem a társulatnál Anglia egy nyugati városkájában, ahol egy némajáték előadásával kezdődött a szezon. Az első héten félgázsíért kellett a próbákon részt vennem, később egy font és egy shilling, vagyis más szóval egy guinea volt a gázsím hetenként, de „mozduláskor”, vagyis más városba való utazáskor az utiköltséget az igazgatóság viselte.

És itt mindjárt meg kell jegyeznem, hogy új direktoromnál udvariasabb és tiszteletreméltóbb urral soha életemben nem találkoztam. A gázsinkat még csak kérni sem kellett. Az utolsó pennyig rendesen megkaptuk a fizetésünket, akár jól ment a bolt, akár rosszul. Tisztességes ember volt a direktor és mint ilyennek igen gyanus híre volt az akkori idők vidéki igazgatói között.

Londonból való elutazásom előtt egy kis ruhatárat szedtem össze magamnak. Egy pár csizmám, egy pár cipőm és saját trikóm már volt. De még sok volt beszerzendő. A legsúlyosabb kiadást a parókák rótták rám. A parókák ára hét shilling és két font között váltakozott, és nekem legalább hét-nyolc darabot kellett beszereznem: kellett egy *fehér udvari*, egy *barna loknis*, egy *szőke hosszú*, egy *öreg komikus*, egy *kopasz*, egy *sima* és egy *deresedő*, hogy minden eshetőségre készen lehessenek.

Egy vasárnap délelőtt kimentem a zsinbvásárra és ott sok furcsa holmit szedtem össze. A Petticoat-zsinbvásár híres lelőhelye a színházi jelmezeknek. Öt shillingért egy teljes matróz-ruhát szereztem, tizenhatért pedig egy teljes libériát. Öreg fecskefarku kabátokat, himzett selyemmellényeket, bricseszt, bluzokat, nadrágokat, kalapokat, köpenyeket, kardokat is lehetett kapni elég olcsó áron. A nővéreim, akik ekkorra már kibékültek pályaválasztásommal, sőt kezdték megkedvelni az eszmét, hogy színész is van a családban, szintén varrtak nekem egy pár ruhadarabot, mindezekeken felül pedig még egy rendes férfiszabóhoz is elmentem. A jelmezdarabok, az új öltönyöm, szinműgyűjteményem és egyéb könyveim, festékes dobozom, ruhásládám, írószerszámaim és a többi holmi együttevve csinos kis poggyászt adtak ki és mivel ez a poggyász idő haladtával csak növekedhetett, elhatároztam, hogy veszek magamnak egy nagy utazókosarat. Meg is vettem.

Jó nagyot választottam. Most is megvan még. Lent tartom ez idő szerint a mosókonyhán. A mai napig nem voltam képes megszabadulni tőle. Néha költözköskor megpróbáltam a régi lakásban felejtetni, de mindig utánam küldték és pedig rendszerint társzekéren két ember kíséretében, akik azt hitték, hogy valami legendás értékű kincset mentenek meg a számomra és láthatóan csalódtak, mikor semmi lelkes örömet nem mutattam. Már azt is megtettem, hogy uccagyerekeket csalogattam be a házba, megmutattam nekik a kosarat és pár shillinget ígértem, ha elviszik és elveszítik, de a gyerekek megijedtek, hazamentek, elmondtak mindent az anyjuknak, és nemsokára elterjedt a környéken, hogy gyilkosságot követtem el. A nagysága miatt pedig le kellett mondanom arról, hogy egy viharos éjszakán elviszem magammal hazulról és valahol kiteszem, hogy jó emberek megtalálják.

Olyan nagy volt a kosár, hogy nem fért fel a lépcsőn, nem tudtam felvinni a szobámba és kénytelen voltam a földszinten csomagolni. A folyosón állott a kosár és az ajtót csak egy deciméternyire lehetett kinyitni miatta. Aki bejött, annak ezen a kis hasadékon kellett átfurakodnia és rendesen össze-vissza karmolta magát. A háziur, aki késő este jött haza, keresztülesett rajta és a rendőrségért kezdett ordítani, mert azt hitte, hogy betörők nyomják belülről az ajtót. A cseléd, akit sörért küldtek, nekiment, beleöntötte a sört, és ettől egész poggyásznak hosszú időre erős kocsmaszaga lett.

Bámulatos, hogy a nagy kosár mindenből milyen erős kifejezéseket tudott kiváltani. Vasuti hordárok és bérkocsisok vak dühbe gurultak tőle. Attól a vad haragtól, amellyel nekiestek, végigszaladt a hátamon a hideg. Lakásadónők, akik eleinte nyájas istenhozottal üdvözöltek, a kosár megérkezése után hirtelen hideg és zárkózott modort tanusítottak. Senkinek egy jó szava nem volt a kosárhoz. Mindenütt gyűlölték és megvetették. Már attól féltem, hogy ellenségei egy szép napon összefognak és elsöprik szegényt a föld színéről. De nem. A kosár minden rugást és lökdösést túlélt. Mivel beláttam, hogy soha nem fogok megszabadulni tőle, úgy végrendelkeztem, hogy ebben a kosárban temessenek el.

Hü öreg kosaram! Régen volt az, mikor még ketten azon a havas december tizenhetedikén utra indultunk. Micsoda összeütközésünk volt mindjárt a legelső bérkocsissal! És felelj: miért hagytál el hűtelenül Bristolban?

De hagyjuk, nincs semmi értelme egy vén tárgyat ebben a buta irodalmi modorban aposztrofálni. Miért rágjam itt a tollat, miért bámuljak vad konoksággal a lámpafénybe az írói munka gyötrődésében, mikor a kézirat, amelyért a kiadóm egy iszonyuan fütyörésző inasgyerek útján szokott gyötörni, itt áll készen az íróasztalomon?

Egy halom levél fekszik előttem. Öreg pajtásomtól, Jimtől kértem őket kölcsön, hogy segítsék emlékeimet ezeknek a színészeti reminiscenciáknak a megírásánál. Tessék egy mutatóujjal belőle:

- Drága Jim, a kosár és én borzasztó hidegben utaztunk. Bristolban a kosarat elvesztettem és táviratoznom kellett érte. Már látom, hogy ez a kosár fog a sirba vinni. Egy előnye mégis van: ordít róla, hogy színész vagyok, és a portások sehol sem várnak borra-
valót. Itt nagyon csinos lakást kaptam. Szép nagy hálósobám van szalonhasználatra, heti négy shillingért, még kosztot is adnak hozzá. Kedves, szolid emberek, minden ragyogóan tiszta és a házikisasszony nagyon csinos. Azért írok ilyen későn, mert roppantul el voltam foglalva. Naponként kétszer, sőt háromszor van próba, azonfelül a diszletek festésében is nekünk kell segíteni. A megnyitó estén zsufolt házunk volt és azóta is jó házak voltak, a bevétel mindig felül volt a tizenöt fonton. Egyik este Parry, közös ismerősünk ült a földszinten és egy híres londoni színész, akinek a nevét elfelejtettem. Sokat vesződtünk a statisztákkal és a kóruossal is. Azért beszélek többszámú első személyben, mert a tagok minden munkában segítenek. Tegnapelőtt másodmagammal színlapot is ragasztottam, mert van ugyan hivatalos színlaposztónk, de arra ezen a héten rájött a részegeskedés. Szóval a statisztákról volt szó. Látnád, hogy táncolnak! Reng bele az egész épület. A statisztákat is, a kórust is a kikötői halásznegyed népéből verbuváltuk, valamennyi most van először színpadon. A kórus nyolc tagból áll, de ez csak az első előadásokra szól, nemsokára hatra fogjuk csökkenteni őket. Tizenkét gyereket is összeszedtünk, hogy balletet táncoljanak. Óriási látvány. Három pennyt kapnak esténként, de ők maguk minden este három shilling árán szórakoznak. Van köztük egy kislány, olyan arca van, mint egy angyalnak. Őszintén szólva, angyalt még nem láttam ugyan, és míg meg nem halok, nem is fogok látni, de azt képelem, hogy egy angyalnak ilyen lehet az arca. Minden este hétkor már fel van öltözve, pedig csak tizkor kerül rá a sor. Héttől tizig a maga mulatságára táncol, énekel a kulisszák közt.

Mikor a diszletezők felállítják a májusfát, amely körül a színpadon a ballet folyik, nyitott szájjal és hangos kacagással bámulja. Olyan izgatott a boldogságtól, hogy mindig elrontja a táncot, mert nem a megfelelő fiúval táncol, hanem egy másikkal. Érdekes véletlen, hogy ez a másik mindig ugyanaz a másik. A kis fickó boldog lehetne a kitüntetéstől, de még nem tudja, hogy boldog, olyan kicsi. A tánc után a kislányok megcsókolják a kislányokat. Látnád, hogy ez a kacér kis tündér hogy viháncol és hogyan tolja el magától a kis gavallért. A fiúk általában roppant szégyellősek a csóknál, de a kislányok annál elevebbek. Ime a női nem felsőbbbsége máris! A némajáték jelmezei Londonból jöttek, szépek és drágák. A darab címe: *Whittington és macskája*. Társulatunk főrendezője írta, de csak ének meg tánc van benne, szöveg ugyyszólván semmi. Hiszen azért némajáték. Én egyik szerepemben két dalt énekelek, a másikkban egyet. Ugy találom, hogy énekelni nagyon könnyű, ha megszokja az ember. Csak a zenekar tesz idegessé. Zenekar nélkül sokkal jobban menne a dolog. A darab persze tele van helyi célzásokkal, mert gondosan követjük Mr. Pickwick tanácsát, hogy a tömeggel együtt kell kiabálni. Persze a hatás óriási. Egyenesen félelmes, milyen sikere van egy megjegyzésnek, amely a város főutcáján most felállított új lámpaoszloppal foglalkozik. Különbö az operettkomikustól táncolni tanulok és naponta egy órát fordítok gyakorlásra. Igen kemény munka, de már nehezebb táncokat is meg tudok csinálni. Ez pedig fontos, mert vidéken semmi sem tetszik annyira, mint egy jó táncszám. A főrendezőnk természetesen mogorva fickó, de az igazgató kitűnő ember és olyan respektusban részesít bennünket, mintha legalább is diszletmunkások lennénk. És a gázsi biztos. A drámai hős nem érkezett meg, ezért az ő szerepét kihúztuk a darabból, de ez a darabnak nem ártott semmit. A darab elején egy lusta hivatalnokot játszom, rögtön utána pedig egy hottentotta miniszterelnököt és közben alig van három percem átöltözni. A miniszterelnök szerepében még csak tudok egy pár mókát csinálni, de a hivatalnok szerepe nem sok művészi produkcióra alkalmas. Játék szerint aludni akarok menni, de jön a táncos komikus, aki egy másik hivatalnokot játszik és rávág a fejemre egy légy-csapóval, akkor én felocsudok és én vágok a légy-csapóval az ő fejére, akkor ő rámrohan és megver, én erre pofonvágom, de úgy, hogy ettől fel lehet ébredni, azt mondhatom, akkor elkezdünk verekedni. A minapi előadáson verekedés közben megbotlottam és a fejemre estem és összetörtem egy széket. Ezt meg akarták velem ismételtetni, de nem ismételttem. Te persze azt mondd erre, hogy ez bohóckodás és nem színészkedés. Hát örülök is, hogy nincs ismerősöm a színházban. A színészkedés nem mindig abból áll, hogy az ember feszes trikóban kurizál és igazi karddal párbajozik. Jövő szombaton egy drámát fogunk bemutatni. Én az apaszerepet játszom. Képzeld el, mikor áldásomat adom a főrendezőre és a primadonnára, akiknek életkora együttvéve túlhaladja a nyolcvan évet. Karácsony napján mindnyájan meg voltunk hiva a direktorhoz vacsorára. Nagyon jól mulattunk és négy óráig fenn voltunk. Azt hallom, hogy mielőtt elmegyünk a városból, mindenki kap egy jutalomjátékot. Én a hirnek nagyon örültem, de a többiek nem nagy lelkesedést mutattak. A jellemszínésztől aztán azt a megjegyzést hallottam, hogy ő harminc shillingnél többet még sohasem fizetett rá jutalomjátékra. Én tehát aligha fogom az enyémet igénybe venni. A szabály az, hogy a színész viseli az összes kiadásokat és a bevétel fele az övé. A vonzóereje a jutalomjátéknak nem is ez, hanem az, hogy a színész azt a szerepet választja, amelyik neki tetszik. Én szeretném Romeót megpróbálni. A hirnevet megkóstoltam, barátom, de nem ízlik. Az utcán megismertek és követtek: egy csomó uccagyerek. Nyilván azt várták, hogy a sarkon hirtelen meg fogok állni és énekelni kezdek. A színházban a férfióltöző fenn van a zsinórpadról és csak létrával lehet felmenni. Tegnap este valaki elvitte a létrát és a komikus nem tudott lejönni. Ezt azonban mi a színpadon nem tudtuk, és mikor a Lordkancellár elkiáltotta magát: „Ime itt jön ő!” - akkor nem jött senki. A Lordkancellár várt egy kicsit és még

egyszer mondta, mire a nézőtér elkezdett nevetni. Ekkor a mennyezből egy mérges hang ezt kiáltotta: „Ne beszélj már, te hülye, hozzátok a létrát.” De most be kell fejeznem a levelet, mert már félnyolc és nyolckor jelenésem van. Általában nagyon jól érzem magam. Írj hamar, öreg cimbora és tudósíts minden ujságról. Láttad-e mostanában azt az édes illetőt?...

Pardon, itt befejezem a levél közlését. Itt már nem színházi dolgokról kezd szó lenni.

XI. FEJEZET

Vidéki tapasztalataim

Abban a szent hitben éltem, hogy ezzel a társulattal a nyaram is biztosítva van és áldottam a véletlent, amely ilyen kitűnő helyre hozott. De a világot jelentő deszkák éppen olyan bizonytalan talajt adnak, mint a lóverseny zöld pázsitja. Miért, miért nem, a társulat egy szép napon széteszlott és két hónap elmultával már megint utaztam vissza Londonba, hogy Anglia másik oldalán egy másik társulatnál próbáljak szerencsét.

De akármilyen kurta volt első vidéki szerződése, éppen olyan kitűnő alkalmat adott, hogy megkóstoljam a vidéki színészet igazi ízét. Alább egy másik levél következik, amelyet kétheti vidéki szereplés után írtam, mikor a némajátékot levették a műsorról.

„...A némajáték lekerült a repertoárról. Nem nagyon lelkesedtem érte, de egyért sajnálom. Amíg ez volt műsoron, nem kellett se tanulni, se próbálni, az egész napom szabad volt és kedvemre szórakozhattam, amit meg is tettem. De most se korcsolyázás, se kocsikázás, se hosszú séták, se egy egész regény kiolvasása egy nap alatt! Minden este legalább két új darabot játszunk, néha hármat is. A többiek majdnem mind betéve tudják ezeket a darabokat, de én egyiket sem ismerem és rémesen kell dolgoznom. Hogy másnap mit fogok játszani, azt csak aznap tudom meg. A szereposztást kiragasztják esténként a színészbejárónál és ha véletlenül nincs meg a szóbanforgó darab a könyveim között, akkor el kell kérni a könyvet a főrendezőtől és magamnak kimásolnom a szerepemet. És ha véletlenül másnak is szüksége van rá, akkor másnap reggelig kapom csak kölcsön. Nyolc órára marad tehát, hogy egy hat-hét oldalas szerepet leírjak, áttanuljak és kidolgozzak. A szereposztás körül néha afférek is vannak. A második komikus nem hajlandó öreg szerepeket játszani. Azt mondja, hogy ez nem az ő szerepköre, őt nem arra szerződtették, hogy öregeket játsszék. Mindenkit megehet a fene, ha ő ezt a szerepet eljátssza. A drámai hős mindig lármázik: hogy értse ő azt, hogy jellem-szerepeket osztanak rá? Így őt még soha életében nem inzultálták. Játzott ő már Keannel is egy társulatnál, de még Keannek sem jutott volna soha eszébe, hogy ilyet kívánjon tőle. A bonviván már sokat megélt a pályán, de azt még nem látta, hogy egy kimondott bonvivánszerepet a jellegszínésznek adjanak. Neki ugyan nem kell a szerep, szívesen lemond róla, hiszen a szerep bonvivánszerep ugyan, de nagyon gyenge kis szerep. Mire a jellegszínész azt mondja, hogy ő neki a szereposztáshoz semmi köze, a szerepet ráosztották, ő tehát teljesíti a kötelességét és a szerepet el fogja játszani. A bonviván nem is állítja, mintha a jellegszínészt ebben a dologban felelősség terhelné, ő nem is a jellegszínészt hibáztatja, hanem a főrendezőt, aki az ő véleménye szerint egy hülye. Ebben aztán mindenki megegyezik vele, ennél a pontnál mindig találkozunk. A szerep pedig az ilyen viták után kivétel nélkül mindig hozzám kerül. Szeretem, mikor egy ilyen mennykő-nagy szerepet ráosztanak. Ugy szokták ezt hívni, hogy *most olyan alkalmat kapsz, amiben mutathatsz*. Amiben igazuk is van, mert azt csakugyan meg tudom mutatni, hogy egész éjszaka fenn maradok. De mást aztán nem. Mert hogyan hozzák ki egy kidolgozott és művészi felfogással végigvitt szép, nagy alakítást egy olyan szerepből, amelyet az előadás előtt egy nappal adnak a kezembe? Hiszen az ember még arra sem ér rá, hogy átgondolja azoknak a szavaknak az értelmét, amelyeket siet bemagolni. Aztán meg az sem érne semmit, ha a szerep tanulmányozására időt adnának. Mert az ember felfogását ugysem hagyják érvényesíteni. Minden szerepkör játékának megvannak a maga begyepesedett szabályai, amelyeket az embernek szigorúan követni kell. Az eredeti felfogásnak vidéken nem nagy keletje van. De viszont meg-

éltem azt is, hogy a főrendezőnek letört a szarva. Ugy adta itt a bankot, olyan nagy képpel járkált le és fel, mintha legalább is állomásfőnök volna. Most aztán olyan, mint egy hólyag, amelyet megszurtak. A felesége irt, hogy jön. Egyébként a társulat nagyon jól megvan együtt. Három házaspár van köztünk. Az operettkomikusnak a felesége a szubrett, aki átkozottul csinos nő. Vajjon miért van a csunya embereknek mindig olyan csinos feleségük? Egyik este én voltam a pártnerre és két-három izben csókolódnunk is kellett. Ezt nagyon helyeselt, mert nem is szokta magát tulságosan festeni. A szinpadai csók rendszerint nem nagyon kellemes: az ember szája tele lesz kárminnal és puderrel. Első kihívásomat a mult szombaton értem meg. Igen nagy ház volt. Persze nagyon boldog voltam, de nagyon ideges lettem, hogy ki kell lépni a függöny elé, mikor hátrahúzzák. Mindig az járt az eszemben, hogy hátha csak tévedés az egész és nem is engem hívnak. De mikor kimentem, nagyon tapsoltak és láttam, hogy minden rendben van. *A mézeshetek* című darabban játszottam egy kisebb komikus szerepet. Általában az operettszerepeim mindig jobban sikerülnek, mint a többiek és mindenki azt mondja, hogy az operettnél kellene maradnom. Én meg éppen ezt nem akarom. Én a nagy tragédiákban szeretném valamire vinni. Az operettet ki nem állhatom. Sokkal jobb szeretném a publikumot megrikatni, mint megnevettetni. A komikus szerepekben van egy furcsa kis nehézségem: nem tudom visszatartani a nevetést, mikor a közönség nevet. Remélem, hogy erről idővel majd le tudok szokni, de egyelőre minden vicc engem legalább annyira csikland, mint a publikumot. Ha ők nem nevetnének, én is komoly tudnék maradni, de mihelyt ők nevetni kezdenek, azonnal rámjön a röhögés. És nemcsak a saját vicceimnél vagyok így vele. Akármilyen mulatságos dolog fordul elő a szinpadon, nekem muszáj nevetni, akár benne vagyok, akár nem. Egyik este az operettkomikussal volt egy kettős jelenetem. Neki nagyon jó estéje volt és én úgy nevettem rajta, hogy alig tudtam játszani a szerepemet. Ha egy darab már sokszor ment, akkor az ember legalább megszokja egy kicsit, de itt minden darab csak egyszer megy és a vicceket nem unhatja meg senki. Van a városban egy ember, aki megnyitás óta minden este színházban volt. A némajáték majdnem egy hónapig ment, de ő minden áldott este megnézte. Én már csak eléggé torkig voltam a darabbal, hát még hogy meg kellett unnom, ha minden este mozdulatlanul kellett volna végignézniem elejétől végig. A közönség különben szorgalmas színházjárókból áll. A színház iránt érdeklődők kevesen vannak, de azok aztán sokszor jönnek. Rajtunk kívül nincs más szórakozóhely. A multkor jött ugyan egy kövér nő, aki mutogatta magát, de nem sokáig maradt. Az emberek maguk is oly kövérek itt, hogy nem sokat törődtek vele.”

XII. FEJEZET

Matyi és az alkalom

Egy napom volt Londonban, mielőtt új állomáshelyemre indultam volna. Bekukkantottam a régi színházba. Az új társulattól nem ismertem senkit, de a munkások és a statiszták még többnyire a régiak voltak. A derék Jim is ugyanaz volt, aki régen.

- Hallja - kiáltott rám köszöntésül -, ugy látszik, maga szereti ezt a helyet. Mi az istennyilának jött be?

Azt feleltem neki, hogy éppen őt akartam viszontlátni.

Ott volt Bolond Matyi is. Még mindig a némajátékot játszották, amelyben Matyinak egy kísértetet kellett alakítania. Előadásából azt vettem ki, hogy minden este nagy méltánytalanság történik vele. A felvonás végén a komikus őt meg egy másik kísértetet megöklözte a darab szerint és a közönség ezt a jelenetet mindig megtapsolta. Az igazgatóság azonban Matyinak nem engedte meg, hogy a tapsokra kimenjen és meghajtsa magát.

- Irigylik a sikeremet -, sugta nekem Matyi, mikor a színészen rejlő titokzatos ösztönnek engedelmessé a viszontlátás öröme azonnal kocsmába mentünk, - irigylik a sikeremet, igen. Már tulságosan szeret a közönség és félnek, hogy kiütöm őket a nyeregből.

Szegény fiu, bolondabb volt, mint valaha. Éppen ezt állapítottam meg magamban, mikor egyszerre hozzám fordult és így szólt:

- Azt hiszi, hogy bolond vagyok? Mondja csak meg őszintén.

Kissé kinos, ha az embert egy örült ilyen nyíltan megkérdezi, hogy örültnek nézi-e. Mialatt haboztam, hogy mit feleljek, ő így folytatta:

- Az emberek sokszor mondogatják, hogy bolond vagyok. Hiszen hallottam sokszor. De még ha bolond vagyok is, csunya dolog így bánni egy uriemberrel. És hozzá még nem is igaz: nem vagyok bolond. Maga nem tart bolondnak, ugy-e?

Olyan zavarba jöttem, hogy ha nem lett volna elég lélekjelenlétem leönteni egy korty szódás whiskyt, nem tudom, mit feleltem volna. Mikor aztán letettem a poharat, már el tudtam dadogni néhány mentő szót:

- Hát istenem... egy kis furcsaság... de hát...

- Ugy van - kiáltotta -, furcsaság! És ők ezt örületnek nézik! Na de nem tart ez már sokáig. Majd ha híres leszek, bezzeg nem fognak örületnek nézni! Ők az esztelenek, ha örületnek néznek valakit, aki nem az. Hahaha, majd egy szép napon csodálkozni fognak, azt mondhatom. Majd megmutatom én ezeknek a buta, hülye szamaraknak, hogy ki az örült. *A lángész és az örület testvérek.* Ki mondta ezt a mondást? Akárki mondta, lángész volt. És bizonyosan örületnek tartották. Hülyék mind, hülyék! Nem tudják észrevenni a különbséget a lángész és az örület között. De majd én megmutatom nekik a különbséget, csak alkalmat kapjak!

A kocsmában szerencsére nem volt senki más, különben szenvedélyes kiáltozása kellemetlen feltűnést keltett volna. Mindenáron ott helyben el akarta recitálni kedvenc szerepét, a Romeót és csak azzal tudtam megnyugtatni, hogy megígértem neki: még az este folyamán fel fogom keresni a lakását és ott végighallgatom.

Mikor távozni készültünk, a zsebembe nyultam, hogy fizessek, de nagy megütközésemre Matyi megelőzött és már letette a pénzt a pultra. Semmiképpen sem tudtam rávenni, hogy visszavegye a pénzt. Még meg is sértődött és emlékeztetett arra, hogy a legutóbbi alkalommal

én fizettem. Ez igaz is volt. Három hónappal azelőtt fizettem neki egy italt. Képtelen voltam lebeszélni most a fizetésről. Olyan büszke volt heti hat shilling gázsijára, mint Krózus a maga hatvanezer font évi jövedelmére. Végül is kifizette a nyolcpennys számlát és azzal váltunk el, hogy később felkeresem a lakásán.

- A lakásom bizony nem olyan, mint szeretném - mondta -, de bizonyára nem fog megütközni egy garszonember apróbb kényelmetlenségein. Ez a lakás egyelőre megteszi.

Van mulatságosabb időtöltés is egy éjszakára, mint egy örültől Romeót hallgatni. De nem lehettem olyan gyengédten, hogy felültessek egy szegény bolondot. Ezért, miután azzal töltöttem el az estémet, hogy kényelmetlen mozdulatlanságban néztem a nézőtéren, hogyan mozognak mások az én mulattatásomra, elindultam a Matyi lakását megkeresni.

Egy külvárosi szűk kis sikátorban lakott Matyi. Bár tizenkettőre járt az idő és az éjszaka nagyon hideg volt, a lakás ajtaja tárva-nyitva állott. A küszöbön egy gyerek aludt, odább a folyosón egy asszony feküdt a földön. Nyilván megszokta már, hogy rálépjenek, mert mikor átugrottam rajta, csak felnézett, aztán közömbösen rögtön elaludt. Mivel Matyi azt mondta, hogy a legfelső emeleten lakik, addig mentem felfelé, míg nem volt több lépcső, akkor aztán körülnéztem. Egyik szobából világosság szűrődött ki, ott tehát belestem a félig nyitott ajtón. Egy rozoga ágy szélén fantasztikus egyént pillantottam meg rikitó rongyokba öltözve, vállig érő kusza hajjal. Először nem tudtam mire vélni, de aztán eszembe jutott, hogy ez csak Matyi lehet, aki már kimaszkirozta magát Romeo szerepére. Beléptem.

Már előbb a kocsmában is úgy találtam, hogy feltűnően furcsa és ijesztő külseje van. Most azonban, mikor sovány arcából két nagy festett piros folt közül villant rám lobogó tekintete, egyenesen megrettentem tőle. Felém nyújtotta vézna, fehér kezét, de nem állott fel.

- Bocsássa meg, hogy ülve maradok - mondta halkan -, olyan különösen érzem magam. Azt hiszem, a szerepet ma éjszaka nem is tudom eljátszani. Resteltem, hogy hiába fárasztottam ide, de el kell jönnie egy más alkalommal.

Lefektettem az ágyába úgy, ahogy volt és ráteritettem azokat az ócska rongyokat, amiket az ágyán találtam. Pár percig szóvalatlanul feküdt ott. Aztán felnézett.

- Ha nagy ember leszek, nem fogok elfelejtkezni magáról. Maga jó volt hozzám, mikor szegény voltam. Ezt nem felejttem el magának, öregem. Az alkalom most már nem késhetik soká... akkor aztán...

A mondatot nem fejezte be. Elkezdte magában a szerep egyes mondatait duruzsolni és nemsokára elaludt. Halkan kilopódoztam és elmentem orvost keresni. Találtam is nagynehezen egyet és visszatértem vele Matyi lakására. Még mindig aludt szegény. A doktorral megbeszéltem, amit lehetett, aztán elmentem, mert a vonatom másnap korán reggel indult.

Nem reméltem, hogy Matyit valaha is viszontláthatom. Nem is láttam többet. Akik éveken át heti hat shillingből élnek, azoknál a haldoklás nem tart sokáig. Két nappal azután, hogy a lakásán jártam, Matyinak csakugyan megjött a nagy alkalmá. És az alkalom nem csalt. Matyi megdicsőült.

XIII. FEJEZET

Hónapos szobák

Az Eastern Line nevű angol vasuti társaság külön megfizettette velem a kosár utiköltségét. Azóta is gyűlölöm ezt a társaságot. A kosár túlhaladta az előírt súlyhatárt, azt belátom. De a színészek jó fogyasztók a vasuton, és egy kis tehertöbbletet nem kellene olyan szigorúan piszkálni. Bishopsgate állomáson különösen zordul bántak velem. Hiába magyaráztam nekik, hogy az egész poggyász nevetségesen könnyű. Ragaszkodtak ahhoz, hogy a kosaramat rácsusztassák egy bádoglapra, aztán megnézzenek valami mutatót, majd pedig megajándékozzanak egy cédulával, amelyre az volt ráírva, hogy „4 shilling 4 penny”. Én a cédulát szerénységből nem akartam elfogadni, de ők mindenáron rámsózták, mintha csak rendeltém volna náluk egy cédulát.

Utam célját, egy keleti mezővároskát, délben pillantottam meg. Életemben ennél halottabb helyet nem láttam. Ezek a kelet-angliai kis helyek mind halottak, de ezt klasszikus példának lehetett volna használni. Az állomáson nem volt egy árva lélek sem. Egyetlen árva bérkocsi álldogált ott egy szomorú gebével, amely lógó fejével és roggyant térdeivel a rezignált nyomoruság mintája gyanánt hatott. A kocsis nem volt sehol, bizonyára elmosta az eső, mely vigasztalanul csurdogált a világra. A holmimat a ruhatárban hagytam és nekivágtam gyalog, hogy egyenesen a színházhoz menjek. Utamon két-három zöld plakát mellett mentem el, amelyek fennen hirdették, hogy a Királyi Színház színpadán a londoni Drury Lane színház egyik világhírű tragikus színésze fogja eljátszani a III. Richardot és *A hülye tanu* című darab főszerepét. A plakát saját jól felfogott érdekükben arra kérte a helybelieket, hogy jegyeiket idejekorán váltsák meg. A színpadon ott találtam az egész társulatot, amely éppen olyan vigasztalannak látszott, mint az egész helység maga. Mindenki influenzás volt, maga a direktor is, akinek még arc-zsábája is volt az influenzához. Ő volt különben a Drury Lane színház ama világhírű tagja, akit a színlapok emlegettek.

Miután összes szerepeimből, amelyeket postán már eleve megkaptam, hevenyészett próbát tartottunk, elmentem lakást keresni. Azt már megállapítottam, hogy én vagyok az egyetlen ember a társulatnál, akivel együtt tudok lakni, akinek a társaságát elbirom.

A lakáskeresés kétségkívül nem a legkellemesebb momentuma a vidéki színészetnek. Órák-hosszat kell mászkálni félreeső uccákban, bekancsalítani az ablakokon, dörömbölni ajtókon és várakozni küszöbökön. Az embernek közben az az érzése, hogy az egész ucca csak őt figyeli, és akár gyanus kéregetőnek tartják, akár vízvezetéki pénzbeszedőnek, de mindenesetre mély megvetéssel szemlélik az ablakok mögül. A megfelelő lakást csak akkor lehet megtalálni, ha előbb már mindenütt voltál. Ha az egész lakáskeresés sorrendjét megfordítaná az ember, rögtön az első intrádára megtalálná a megfelelő lakást. De ez még soha senkinek sem sikerült, és még mindenki végigjárta az egész kálváriát. Először is ott vannak azok a lakások, amelyekért éppen a dupláját kérik annak, amit a lakáskereső előirányozott magának és amelyeknél azt szokás mondani, hogy majd visszajössz, csak előbb megbeszéled valakivel. Aztán vannak azok a lakások, amelyeket éppen most adtak ki, vagy éppen most fognak kiadni, vagy éppen most nem adnak ki többet. Aztán azok, ahol csak egy fél ágy kiadó, mert a másik felében már van egy uriember, de az csak nappal használja, mert markőr a szemközti szálló kávéházában, vagy ujságíró. Néhol azért nem kapod meg a szobát, mert nőtlen ember vagy, másutt azért, mert színészt nem akarnak; egyik helyen kikötik, hogy este ne légy otthon, másik helyen azt kötik ki, hogy legkésőbb tíz órára otthon légy. Néha mocskos, szurtos asszony nyit ajtót, szoknyájába kapaszkodó gyerekhaddal, akik irtózva néznek rád és azt hiszik, hogy te vagy az a csunya mumus, akivel az anyjuk olyan rég fenyegeti őket, másutt az elnyomott férj jön ki a

csengetésre, aki a füle tövét vakarja és végül arra kér, hogy inkább gyere el olyankor, mikor az asszony is otthon van. De a legrémesebb az a háziasszony, aki kiáll a kapuba, mikor elmegy és figyeli, hogy hova megy, úgy, hogy míg be nem fordulsz a sarkon, nem mersz sehol másutt bekopogtatni.

Minderre el voltam készülve, mikor nekivágtam. De tévedtem. Ez mind nem történt meg velem. A lakáskeresés nehézségeit radikálisan megszüntette az a tény, hogy nem volt mit keresni, mert kiadó szoba egyáltalán nem volt sehol. A kies városka lakóinak nyilván sohasem jutott eszükbe, hogy valaki valaha itt akarjon lakni. Ezen nem is csodálkozom. A Fő-uccán volt ugyan néhány fogadó, de vándorszínész nem engedheti meg magának, hogy fogadóban lakjék. Butorozott szoba, vagy „Egy ágy kiadó” nem volt sehol. Minden uccát végigkutatam, de sehol egy cédulát nem tudtam felfedezni. Végre is utolsó kísérletképpen bementem tudakozódni egy péküzletbe. Nem volt semmi okom feltételezni, hogy minden iparosok között éppen a pék van legjobban informálva a lakosok magánügyeiről, de valahogyan ez volt a benyomásom. Nos, ez a benyomás mindjárt el is oszlott. Két péket is megkérdeztem, de mind a kettő csak mogorván rázta a fejét. Kétségbe voltam esve. És ekkor, ahogy felpillantottam az utcán, egy masamódüzlet ajtajából egy igen csinos arcocska mosolygott felém. Nem tudom, miért, de az arcocska reménnyel töltött el. Visszamosolyogtam és így szóltam:

- Kérem szépen, nem tetszik tudni egy kiadó szobát?

A csinos arcocska tulajdonosa nagyon meglepődött.

- Moszjő le akar telepedni a városban?

Moszjő sietett megmagyarázni, hogy színész. Madame erre még buzditóbban mosolygott.

- Ó, én mindig úgy szerettem a színházat. De milyen régen voltam már színházban, istenem... London óta nem voltam. Uraságod ismerős Londonban? Istenem, mennyi színház van ott! És Párisban! Ah, Páris! Ah, a párisi színházak! Ebben a fészekben sehova sem lehet menni. Olyan egyhangu fészkek, olyan unalmas! Az angolok olyan unalmas emberek. A férjem nem bánja, ő itt született. Ő szereti a csendet, a nyugalmat. De nekem ez egyhangu, én nem szeretem. Én a vidámságot szeretem. És ez a város olyan mogorva hely...

Madame összecsapta a kezeit. Igen csinos kis kezek voltak. Moszjő első ösztöne az volt, hogy azonnal karjába zárja Madameot és igyekezzék bánatában vigasztalással szolgálni. De aztán mégis meggondolta magát. Madame aztán kifejezte azt a vágyát, hogy jó volna minden este elmenni a színházba és megkérdezte, hogy aznap este mit játszanak. Mikor moszjő felvilágosította, hogy a londoni Drury Lane színház egyik világhírű tragikus színésze fogja eljátszani a III. Richardot és *A hülye tanu* című darab főszerepét, Madame igen meg volt elégedve és remélte, hogy mind a kettő bohózat.

- Ugy szeretek kacagni a bolondságokon...

Moszjő meg volt győződve, hogy Madame rendkívül sokat fog nevetni, úgy a III. Richardon, mint *A hülye tanu*, de ezt nem mondta hangosan. Madame pedig magától visszatért a lakáskérdésre. Mutatóujját tűnődve tette a szájacskájára, magasra huzta a szemöldökét és igen komoly arcot vágott.

- Hát például itt van Kemp kisasszony, neki néha volt szobaura. De Kemp kisasszony olyan rideg és pedáns nő. Mindenkitől azt követeli, hogy szolid legyen. Moszjő szolid ember?

És ezt a kérdést kételkedő mosollyal kísérte. Moszjő erre megkockáztatta azt a megjegyzést, hogy aki öt percig belenéz Madame szemébe, az bizonyosan szent emberré változik. Madame kacagott a válaszon, majd mégis csak megadta Kemp kisasszony címét, és moszjő elindult a francia hölgy ajánlatával Kemp kisasszonyt megkeresni.

Kemp kisasszony aggszűz volt és a templom mögött lakott, gyepes udvar közepén álló saját kis házában. Pedáns tisztaságához szapora szem és szapora nyelv járult. Öreg feje két villámgyors mozdulatával végignézett tetőtől-talpig és vissza, aztán megjegyezte, hogy bizonyára dolgozni jöttem a városba.

- Nem, - feleltem, - játszani jöttem. Színész vagyok.

- Ugy, házasság?

A kérdés szigorúan hangzott. Én felháborodva cáfoltam meg a feltevést. Kemp kisasszony erre beinvitált és egy-kettőre összebarátkoztunk. Öreg hölgyekkel roppant hamar össze tudok barátkozni. Az emberiség összes tagjai között őket szeretem a legjobban. Kivéve persze a fiatalabb hölgyeket. És Kemp kisasszony igazán nagyon kedves öreg hölgy volt. Lány léteére annyi anyai érzés szunnyadt benne, mint egy kotlós tyukban. Mikor azt mondtam, hogy most megyek a kosaramért és közben a téámhoz is veszek valami harapnivalót, felkiáltott:

- Hogy gondol olyat? Rögtön vesse le a cipőjét, hiszen csupa víz. A csomagért majd elküldök valakit.

Levettem vizes kabátomat és vizes cipőmet, leültem a tűzhöz, a lábamra száraz ruhát kaptam, Kemp kisasszony pedig teával, piritott kenyérrel bibelődött, kanalakkal csörgött és közben beszélgetett velem.

Kemp kisasszony házában csak egy hetet töltöttem, mert a társulat is csak ennyi időt töltött a városban, de sokáig nem fogom elfelejteni ezt a furcsa, melegsivű vénkisasszonyt. Még most is előttem van a tiszta kis konyha, ahol a tűzhely gondosan síkalt rácsa előtt a Tom cica dorombolva nyújtózkodik, a petróleum-lámpa barátságosan ragyog az asztalon és magashátú karosszékeben ott üldögél maga az öreg hölgy is, amint kézimunkázik és térdén ott fekszik a nyitott biblia. Ahogy magam elé idézem a képet, bizonyosan úgy van most is és úgy fog maradni évek hosszú során keresztül.

Háziasszonyok dolgában ritka szerencsém volt, mert a háziasszonyok különben nagyon nehéz teremtményei az istennek. Nekem sok dolgom volt velük és mindig kedvesek és gyengédek voltak hozzám. Különösen vidéken mindig ráhibáztam a jó helyekre. De még Londonban sem akadtam a sárkánynak arra a borzasztó fajtájára, amelyről annyit hall az ember mesélni, pedig a londoni háziasszony általában nem olyan kedves, mint vidéki kollégája. Talán különös dolog ilyen buzgón sikra szállani a háziasszonyok hirneve érdekében, de ha mások olyan sok rosszat mondanak róluk, hadd számoljak be a magam jó tapasztalatairól is. Persze ők sem hiba nélkül valók. Mindig veszekszenek a lánnyal. Igaz. (De viszont a lány folyton felel, kvitt.) Sokat beszélnek. Minden bajukat részletesen elmondják a lakónak és ezért a reggeli nem készül el soha idejére. Fáradhatatlanul és részletesen felsorolják mindazt a sok jót, amit egy hálátlan rokonukkal tettek és ezzel kapcsolatban egy egész asztalfióknyi bizalmas levelet hoznak be a szobába, hogy a lakó azt azonnal mind elolvassa. Ugyancsak részletesen elmondják egy bizonyos feddhetetlen jellemű szobaur összes jó mondásait és élményeit, aki valaha náluk lakott. Az illető fiatalember, mint a visszaemlékezésekből kiderül, rendkívüli mértékben érezte magán a háziasszony földöntúli jóságát és felsőségét. Igen sok alkalommal könnyes szemmel mondta ezt a mondatot: „Igazán, asszonyság, maga olyan hozzám, mint a tulajdon édesanyám.” Ilyenkor mindig megszorította a háziasszony kezét és azt is kijelentette, hogy ezt a jóságot ő sohasem lesz képes megfizetni. Valóban nem is fizette meg. Egy szép napon nagyobb összegű hátralékos lakásbér hátrahagyásával távozott.

XIV. FEJEZET

Vándorszínészet

Annál a társulatnál, amelyhez ezután szerződtem le, életem legboldogtalanabb idejét töltöttem el. Élményeim kiviláglanak a következő levélrészletből:

„Drága Jim, - ha még sokáig maradok ennél a társulatnál, meg fogok örülni. Ki kell innen kerülnöm olyan hamar, ahogy csak lehet. A legrémesebb állapot ez, amit elképzelhetsz magadnak. Egy londoni hőköm-színház valóságos Comédie Française ehhez képest. A társulatnak sem művészeti igazgatója, sem rendezője nincs. De nem panaszkodnék, ha csak ez volna a baj. Csakhogy mi ragasztjuk ki a színlapokat, este mi állítjuk fel a diszleteket és mi szedjük be a jegyekért a pénzt. Igaz, hogy az utóbbi aránylag még a legkönnyebb feladat. Szerepkörök nincsenek. Mindenki játszik mindent. A szerepek a legnagyobb pártatlansággal kerülnek kiosztásra. Hasonló pártatlanság érvényesül a gázsik terén is: mindnyájan egyformán egy-egy guinea fizetést huzunk. Már tudniillik elvben. Gyakorlatban úgy fest a dolog, hogy jövedelmünk kinek-kinek személyes ügyessége és erőszakoskodása szerint változik. Az eddig elért maximum tizenöt shillinget tesz ki. És ha esténként a közönségre nézek, még ezen az összegen is csodálkozom. A nézőtér pusztá látásától meg lehet borzadni. Takarékoságból csak minden negyedik gázláng ég és így olyan sötét van felvonásközökben is, hogy a néző csak tapogatódzva tud menni a széksorok között és ezek a széksorok minden este olyan üresek, hogy minden hang kettős, sőt háromszoros visszhangot ad és ha ketten beszélünk a színpadon, tizenkét ember hangját hallani. Ha lenézek a színpadról, a földszinten össze-vissza husz embert látok, ugyanannyian izegnek-mozognak és zajonganak a karzaton, a páholyokban két-három kis csoport bukkan fel itt-ott s a boldogtalan jelenlévők között háttér gyanánt felmerednek a meztelen gerendák és a piszkos huzatok. Ilyen környezetben lehetetlen színészi munkát végezni. Az ember, úgy ahogy, végigvergődik a szerepén és a hallgatóság, amely egyáltalában nem titkolja, hogy első perctől kezdve sulyosan megbánta eljövetelet, éppen úgy örül, mikor vége van, mint maguk a színészek. Minden helységben körülbelül egy hetet töltünk és mindenütt ugyanazokat a darabokat játsszuk, ennél fogva szereptanulás és próba nincs. De bár inkább volna. Ennél a lesujtó egyhanguságnál még az is jobb volna. Már mikor a szerepeimet postán megkaptam, sejtenem kellett volna, milyen társulathoz kerülök. Romeo és Juliában én játszom úgy Thibaldot, mint a gyógyszerészt, a Hamletben pedig én játszom Laertest, Osricket és a második színészt. Egy darabban senki sem játszik két szerepnél kevesebbet. Ahogy megölnek bennünket, azonnal feltámadunk egy másik szerepben, még a ruháinkat is alig érünk rá kicserélni. Néha olyan gyorsan kell kijönnöm egy egészen más szerepben, hogy éppen csak szakállt ragaszthatok. Az egyszeri négerről szóló adoma jut eszembe, aki lincseléskor feltette a gazdája kalapját, hogy a lincselő fehérek egyikének nézzék. Ha a közönség, amennyiben egyáltalán van, meg akarja érteni a darabot, nagyon sokat kell gondolkoznia rajta, különösen ha Shakespearet már ismeri. Mi annyit javítottunk a darabjain, hogy ő maga is alig ismerne rájuk. Az utiköltségemet, amelyet megérkezésemkor meg kellett volna téríteniök, természetesen nem kaptam meg. Már fel is adtam a hiábavaló harcot érte.”

Néhány hét múlva hirtelen felbukkant az alkalom, hogy elszerződhetem és ezt az alkalmat természetesen két kézzel ragadtam meg. Egy nagyobb városban haladtunk keresztül, ahol egy másik, de nagyobb társulat állomásozott. Itt neszét vettem, hogy a társulat egyik színésze megvált a színháztól. Azonnal ajánlkoztam a direktornál, aki fel is vett. A másik direktornak

voltaképpen kétheti felmondással tartoztam volna, de hát a fenforgó körülmények között ezt nem lehetett komolyan kívánni tőlem. Én bizony odaajándékoztam a Drury Lane színház világhírű tagjának mindazt a gázsit, amivel tartozott nekem és otthagytam. Nem hinném, hogy nagyon bántódott utánam. Néhány shillinget mindenesetre megtakarított rajtam, mert a távozásom által keletkezett hézagot a zenekar egy tagjával pótolta, a zenekar létszámát pedig háromról kettőre apasztotta.

Uj társulatom már nem volt daltársulat, hanem ugynevezett színikerületi társulat volt, amelynek megvolt a maga rendes pár városa, meghatározott szezonnal. Ezt ugyszólván állandó színháznak lehetett tekinteni. Nem akarom itt a kétféle társulat közötti párhuzamot részletesen megvonni előnyök és hátrányok szempontjából. Mindkét formának megvannak az előnyei és hátrányai nemcsak művészeti szempontból, hanem a színész egyéni szempontjaiból is. Én a magam részéről határozottan jobban szerettem a vándoréletet. Minden gond és nyomorúság ellenére volt valami ebben a folytonos változatosságban, a színhely és a környezet folytonos cserélgetésében, ami számomra a színészet legnagyobb varázsát adta. Az ifjuság nagy dolgokban is, kis dolgokban is szereti a változatosságot. Aki még fiatal, azt tapasztalatai nem teheték még eléggé szkeptikussá és nem tették bizalmatlanná a Jövő iránt, amely minden szépet és jót meghozhat még. A fiatalember minden változásra úgy néz, mint a siker új reményére. A képzelet minden elutazáskor újra kifesti a gyönyörű jövőt és az ember minden kanyarodónál azt várja, hogy most fog feltűnni a szerencse kapuja.

Minden új városban és minden új társulatnál, ahová megérkeztem, azt éreztem, hogy tehetségem számára új lehetőségek nőnek ki a földből. Azt a lángelmét, amelyet az egyik város nem tudott felismerni, miért ne fedezhetné fel és miért ne ünnepelhetné egy másik város? És kisebb dolgokban is kellemes változásokat reméltem. Az új helyen kellemes cimborák, odaadó barátok várhattak, a nőtagok roppant kedvesek lehettek, a gázsí biztosabb. De már maga az utazás is, az új városok, az új színpadok, a Londonon való átutazás és az enyéim meglátogatása csupa külön gyönyörűsége volt annak az életnek, amelynek sanyaruságát ezek a kellemességek olyan hamar elfeledtették.

Ezért nem találtam kellemesnek, hogy egyetlen unalmas kisvárosba legyek szegezve hat hosszú hónapig egyhuzamban, ahol egy kártyapártin, vagy kocsmabeli pletykákon kívül semmi szórakozásom nem akadt. A megállapodott vérmérsékletű, vagy családos színészek számára viszont az volt az igazi. Némelyek a társulatban születtek, a társulattól házasodtak és a társulatban akartak meghalni is. Az egész színikerület jól ismerte őket. Érdeklődtek a város dolgai iránt, irántuk viszont érdeklődött az egész város, és jutalomjátékukra mindenki eljött. A színikerület minden városában megvolt a rendes lakásuk. Nem kellett attól félniök, ami daltársulati emberekkel nem egyszer megesett, hogy kis városokban való tartózkodásuk első napján elfelejtették frissen kibérelt hónapos szobájuk címét. Nem kósza vándornépség voltak, hanem megbízható polgárság, akiknek már megvolt a maguk társadalmi köre, sőt rokonsága. Lakásuk minden butordarabját kívülről tudták. Lakásuk nem butorozott szoba volt, hanem *otthon*, vagy legalább is majdnem otthon, amennyire egy vidéki színésznek otthona lehet. Bizonyára éppen úgy szerették az egyhanguságot, mint amennyire a kis francia masamódné utálta. Vagy ahogy én nem szerettem.

Öt hónapig mégis csak itt maradtam és azzal töltöttem az időmet, hogy rengeteg levelet irtam Jim barátomnak. Amit ezekből a levelekből érdemes feljegyezni, az a következő részletben foglaltatik:

„...A munka nem nehéz. Először mindennap kaptam új szerepet, de aztán áttanulmányoztam a repertoárt és mind megtanultam azokat a szerepeket, amelyekről előre tudtam, hogy rám fognak jutni. Csak akkor van baj, ha valami jutalomjáték, vagy premier adódik. Ilyenkor, elég gazdag ruhatáram lévén, mindig nagyobb szerepet kapok. A

legrémesebb az, hogy mindenki gatyázik. Senki egy szót sem beszél a szerepéből. Csak az értelmét mondják el körülbelül és nekem ilyenkor végem van. Ha nem kapok végszót, sohasem tudom, hol tartunk. A minap is egy elég terjedelmes szerepet kaptam, azzal, hogy másnap el kell játszanom. Hajnalig tanultam. Dél előtt a próbán az operett-komikus, akinek a legtöbb jelenése volt velem, megkérdezte, hogyan megy a dolog. „Nem lesz semmi baj, - feleltem - a végszavakat pontosan megtanultam.” Erre ő így válaszolt: „Ugyan mit okoskodik a végszavakkal, egyetlen végszónak sem fogja semmi hasznát venni, én mindent a magam szavaival szoktam elmondani. Maga csak vigyázzon az értelmére.” Hát én vigyáztam is az értelmére, de esküszöm, hogy amit beszélt, abban én egy fikarcnyi értelmet sem találtam. Egészen biztos volt, hogy minden szó csakugyan az ő saját szava. Máig sem értem, hogy estünk át ezen az estén. Ha megakadtam, ő azonnal segített ilyenféle mondatokkal: „Na halljuk, mit akarsz mondani a papáról.” Vagy: „Még nem is mondtad el nekem, mit mondott Sarah.” Drága Jim, légy szíves, végy nekem kéz alatt egy trikót, mosasd ki és küldd el. Akármilyen öreg darab, jó lesz. Jövő hétfőn trikós szerepet kell játszanom és trikóban olyan rémesen vékonynak látszik a lábam, hogy muszáj alája felvenni valamit. Különben vettem egy felbecsülhetetlen értékű pár csizmát tizenöt shillingért. Szinte a derekamig ér a szára, igazi amerikai tengerészcsizma. Aranyzsinórral van szegve és bojt is van rajta, ha lovagot játszom. A szára tetejét barnára festem és nem teszek rá bojtot, ha vadászt alakítok. A torkát megroggyantom egy kicsit és a szára tetejét visszahajtom, ha Cromwellt játszom. De nagyon kell rá vigyáznom, mert a két szára mindig független akar lenni egymástól és megesik, hogy míg az egyik lábam egy utonálló lába, addig a másik egy lovagé. Itt különben a színészek elég rendszeren öltözködnek. A színháznak kitűnő ruhatára van. Kár, hogy a műsort a színigazgató állítja össze és nem valami intelligensebb ember. Ha véletlenül előfordul az a csoda, hogy az igazgató nem egy teljesen ellenkező egyéniségű szerepet oszt a színészre, akkor biztos, hogy a színész olyan szerepet kap, amelyet már kihuztak a darabból. A helyesírással is baj van: a színész nevét mindig hibásan írják a színlapon. Hanem te, van itt egy nagyon édes kis valaki. A multkor komoly pénz-bírságra ítélték, mert elkéstem a próbáról. A dolog úgy történt, hogy én ott voltam a próbán pontosan, csak átszaladtam hozzá egy kicsit és mikor visszajöttem, már tul voltak az én jelenésemen. Az egész marhaságot a sugó csinálta, mert tudta, hogy hol vagyok. Na, majd megadom neki.”

XV. FEJEZET

Bosszu

Kivonat egy másik levélből:

„...Félek, hogy megint szivességre foglak kérni: egy új parókára van szükségem. Azt hittem, hogy szerelmes szerepeket egészen jól eljátszhatok a saját hajammal, de azt mondják, hogy a saját hajam nem elég világos. Szeretnék olyan ügyes lenni paróka-kérdésekben, mint az apaszínészünk. Ha komoly szerepet játszik, rendesen teszi fel a parókát, ha komikus akar lenni, akkor megfordítja és a tarkót huzza a homlokára. De a parókaról jut eszembe az a baleset, amely a minap az igazgatóval történt. Már felül van az ötvenen, de mindenáron fiatal fiukat akar játszani. Most szombaton este is ő játszotta a szerelmes szerepet egy klasszikus vigjátékban. Háromszögletű kalap volt a fején. „Ki ez a feltűnően csinos, szőke fiú?” kérdi szerepe szerint a hösnő a barátnőjét. „Ó, ez az a Sir Harry Monfort, aki oly hősieesen mentette meg a herceg életét. Ő a sereg legifjabb, de egyben leghíresebb tisztje.” Mire a hösnő visszasug: „Ah, mily érdekes ifju, beszélni vágyom vele, szólj neki, Leonora.” Leonora tehát szólt neki és a direktor odalépkedett. A hösnő közelében csupa csapongó ifjonti kecs vett erőt rajta. „Ah, szivem hölgye...” mondotta és mély bókot vágva, kalpagjával söpörte a földet. De mindjárt meg is ijedt, mert a nézőtérrel hangos kacagás hangzott feléje. Akkor vette észre, hogy a kalappal együtt a parókát is levette a fejéről. Ott állt a közönség előtt tükörsima, kopasz fejjel. Térjünk most át arra, hogy a múlt héten majdnem felruccantam Londonba. Három szabad napom volt egymásután. De az utiköltség felemésztette volna egy félheti gázsimat, ezért megelégedtem azzal, hogy átránduljak a szomszédos B. városba és benézzek a színházba. Ott találtam W. barátunkat, aki megházasodott és egy szubrettet vett feleségül. Az asszony azonban csak Aberdeenbe kapott szerződést és a fiatal pár most már három hónapja nem látta egymást. Alig egyéves házások. Öreg férjek még csak lenyelik a színészet ilyen kellemetlenségeit, de szegény barátunk nagyon a szívére veszi a dolgot. Mégsem tud segíteni rajta. Amíg lehetett, együtt pályáztak, de aztán kikoptak és olyan rosszul ment a dolguk, hogy kénytelenek voltak külön-külön a legelső szerződést elfogadni. Ja igaz, el kell mondanom a sugót. Emlékszel még, hogy a sugó miatt a multkor megbüntettek. Akkor megírtam neked, hogy ezt még megadom neki. Hát meg is adtam, helyesebben megadtuk: én és még egy kollégám, akinek szintén volt vele számolni valója, mert ez a sugó egy hencegő, szemtelen fickó, akit mindenki utál. Egyszóval a sugó nagyon utánvetette magát egy bizonyos Pinkeen kisasszonynak, akinek a papája kovács és a műhelyük a színház tözsomszédóságában van. Az öreg kovács nem sejtett a dologról semmit és a fiatalok a legravaszabb dolgokat eszelték ki, hogy találkozhassanak egymással. Az egyik öltözőnek az ablaka pont szemközt van a kovácsék házának az egyik lépcsőházi ablakával. A sugó meg a lány gyakran beszéltek az ablakokon keresztül, sőt a sugó azt is megtette, hogy mikor a kovács nem volt otthon, egy szál deszkát tett át a két ablak között és átmászott a lányhoz. Elég az hozzá, hogy véletlenül a kezünkbe került a lány egy levele. Utánaozva ezt az írást, egy levelet hamisítottunk a lány nevében, hogy a papája nincs otthon, fontos beszélni valója lenne és a sugó jöjjön át egy deszkán és várjon, míg a lány jön. Ezt a levelet közvetlen próba előtt odaadtuk egy kisfiúnak és adtunk neki két pennyt, hogy kézbesítse a sugónak. Mi persze leselkedtünk. Mihelyt a sugó átment a deszkán és beért a kovácsék házába, rögtön visszahúztuk a deszkát és becsuktuk az öltöző ablakát. Majd lementünk a színpadra. Ahogy telt az idő, egyre izgatottabb lett a színpadon várakozó társulat. A direktor mérgesen találhatta, hogy hol az isten csudájában lehet ilyenkor a sugó, mikor tudja,

hogy próbája van. A színházi szolgát el is küldte, hogy nézzon be minden kocsmába és a lakására is. Akármilyen baja van, legalább a sugókönyvet adja elé, amely a zsebében maradt, mert sugókönyv nélkül nem tudunk próbálni. De sem sugó, sem sugókönyv nem volt sehol. A direktor képéből kikelve kiabálta, hogy vele nem lehet a bolondját járatni és a sugó el lehet készülni öt shilling büntetésre. Végre egy jó óra múlva rettentő dühösen megjött a sugó. Minden felvilágosítást megtagadott. Csak azt lehetett belőle kihuzni, hogy ha tudná, melyik csinálta, annak azonnal kitekerné a nyakát. De megtudtunk sokat később más úton. A színházi szolgának elmondta a kovácsinas, hogy a sugó háromnegyed óra hosszat várt az ablakban, meg se mert moccanni, akkor feljött a kovács és megkérdezte tőle, hogy mit akar itt. Ebből napokig tartó, rettentő botrány kerekedett, a kovács lányának meg kellett esküdni, hogy sohasem beszél többet ezzel az emberrel, aki ennyire kompromittálta, a kovács-familia négy tagbaszakadt férfitagja pedig egybehangzóan kijelentette, hogy a sugót iszonyúan meg fogják verni. Az inas jellemzése szerint mind a négy ember olyan, hogy fenyegetésüket komolyan kell venni. Ezt aztán kötelességünknek tartottuk a sugónak elmondani.”

A levél további része már nem színházi érdekű. Itt van azonban egy másik levél. Ezt négy hónappal azután írtam, hogy megérkeztem a társulathoz.

„A múlt héten nem irhattam, mert nagyon el voltam foglalva. X., a híres londoni színész vendégszerepelt két hétig nálunk. Tizenennyolc különböző szereppel jött le és nekünk csak egy hetünk volt, hogy erre a tizenennyolc darabra elkészüljünk. Volt próba reggel tizkor, még egy próba délután háromkor és még egy próba előadás után este tizenegy órakor. Eleinte lelkiismeretesen nekiálltam minden szerepnek és szorgalmasan tanultam őket. De csakhamar azt vettem észre, hogy valamennyi szerep összevissza keveredik a fejemben és mennél jobban próbálom tisztázni, hogy melyik mondat melyik szerepben van, annál jobban belezavarodtam. A próbán Shakespearét mondtam bele a bohózatba és a bohózat legnagyobb részét öt dráma fontos részeivel egyetemben leginkább a vigjátékban mondtam el. Ekkor a főrendező próbált kiigazítani, de ettől ő is belekeveredett és végül azt kérdezte, hogy van-e valaki, aki meg tudná mondani, hogy melyik darabot próbáljuk most tulajdonképpen. A primadonna, meg a jellegszínész azt mondták, hogy az egyik vigjátékot, mi többiek pedig úgy össze voltunk zavarodva, hogy egyáltalában nem is volt semmi véleményünk. Ez a munka annyira tulfeszített, hogy most azt sem tudom, fiú vagyok-e vagy lány. Az apaszínész... De erre majd később térek rá. A munkámat még súlyosbította, hogy mivel a sihederszínészt baleset érte, összes szerepeit nekem kellett átvenni. Az egyik szerepében aludnia kellett s az intrikus bejött, hogy álmában leszurja. De a darab szerint az intrikus addig monologizál az alvó ember fölött, amíg az alvó éppen a tör felemelése pillanatában felébred és erre nagy dulakodás keletkezik. A legutóbbi előadáson az intrikus alighanem be volt rugva, mindenesetre az történt, hogy verekezés közben kiütötte a sihederszínész félszemét, aki ezzel egész életére tönkre van téve. Régi szerepkörét nem játszhatja többé és csak olyan szerepeket kaphat, amelyekben a külső megjelenés nem fontos. Most szegény nagyon el van keseredve és főként engem gyűlöl, aki szerepeit átvettem. Pedig nincs igaza. A szerepeit szívesen elengedtem volna, sokkal több dolgom van velük, mint amennyit megérnek. Jobb szeretnék megmaradni eddigi szerepeim mellett. Egyszerűen az apaszínészről akartam elmondani valamit. Az öreg mindig azzal hancegett, hogy tiz éve nem tanult már szerepet. Nem tudom ugyan, hogy mi van ezen dicsekedni való, de ő nyilvánvalóan rendkívül ügyes és imponáló dolognak tartotta, hogy tiz éve nem tanult szerepet. Sőt le is nézett mindenkit, aki szerepet tanult. Elképzelheted ezek után, hogyan érezte magát, mikor tizenhat nagy szerepet nyomtak egyszerre a kezébe, amelyek közül tizenegyet még csak hallomásból sem ismert. Hozzá meg azt üzenté neki az igazgatóság, hogy jövő

keddre betűről-betűre tudnia kell a szerepeket. Megfigyeltük, hogy ez időtájt nem volt nagyon beszédes. Egyébként igen sokat szokott fecsegni, de most, ahogy pillantása a szerepcsomóra esik, hirtelen tűnődő és elvont kifejezés ült az arcára. Nem is csatlakozott ahhoz a hangos káromkodó kórushoz, amelyet a társulat apraja-nagyja egyaránt zengett. Én voltam az egyetlen, aki előtt mégis tett egy megjegyzést, mert véletlenül éppen a színészbejárónál állottam, mikor ő ott elhaladt. Kihuzta zsebéből a szerepcsomót és megmutatta. „Jó kis csomó, mi?” - mondotta. - „Most hazamegyek és mind megtanulom.” És szomorú, fakó mosollyal lassan eltávozott. Ez történt szombaton este. Hétfőn reggel tizkor a próbán találkozott a társulat. Nélküle próbáltunk tizenegyig, de ekkor már erősen szükség volt rá és ezért egy fiut küldtünk a lakására megnézni, hogy mi van vele. Türelmesen vártunk egy negyedórát, mire a fiu egyedül tért vissza. Azt a hirt hozta, hogy az öreg vasárnap óta nem is fordult meg a lakásán. A háziasszony elmondta, hogy vasárnap, mikor ő elment hazulról, az öreg a szerepeit tanulmányozta, de mire vasárnap este hazatért, a lakója nem volt sehol. Helyette egy levél várta a háziasszonyt, amit most odaadott a fiunak. A direktor átvette és mohón belemerült. Már az első mondatnál rémülten kiáltott fel, mikor pedig végigolvasta, a levél kiesett a kezéből. Ő maga egy székre rogyott és olyan megdöbbenően és kábultan nézett maga elé, mint aki valami borzalmas hírt hallott, de még nem tudja teljes súlyával felfogni a szörnyű valóságot. Rajtam kellemetlen borzadás futott végig. Borzasztó élménnyel rajzolódtam az a szomorú, fakó mosoly, amelyet az öreg arcán csak nemrég láttam átsuhanni. Öreg volt már és gyenge. Már nem mondhatta a magáénak a fiatalság ruganyos erejét, amely győzi a gondot és munkát. A lelki egyensúlya, úgy látszik, mindig is gyenge volt. Hát most energiájának váratlan és súlyos provokálása ennyire felborította ezt az egyensúlyt? Szegény öreg tehát fegyvert ragadott bajainak viharában és végzett a bajokkal is, magával is? Vajjon most tátongóan elmetszett nyakkal fekszik valami csendes zugban, vagy a mély vizek takarója alatt alussza utolsó álmát? És levele már a tulvilágról szóló utolsó istenhozzád? Villámként cikáztak át fejemben ezek a gondolatok, mialatt felszedtem a levelet, hogy elolvassam. A levél így szólt: *„Kedves Asszonyom! A félnégyes vonattal utazom Londonba és nem is jövök többet vissza. Majd megirom a címet, hogy a holmimat hova küldje utánam. Egy pár csizmám Jupp cipésznél maradt, hogy talpalja meg, legyen szíves ezt majd elhozatni, aztán nem találok egy hálóinget sem, D. betű van belehímezve. Ha a színháztól keresnek, mondja meg nekik, hogy menjenek a fenébe. Tizenhat szerepet egy hét alatt ne színészekkel, hanem acélgépekkel tanulassanak be. Üdvözlettel D...”* A levélről végre megkönnyebbültem, de csak én, a direktor nem nagyon. Mikor megdöbbenéséből magához tért, kifejezte véleményét az ilyen eljárás felett, de ezt a véleményt én itt nem óhajtom ismételni. Most jött aztán a haddelhadd. A drámai hős, aki a vendégszereplés miatt minden dolga alól felmentettnek érezte magát és édes nyugalommal sétálgatott fel és alá a színház előtt, most kénytelen volt az apaszínész összes szerepeit átvenni. Nincs valami rózsás hangulatban, azt mondhatom. Öröm ránézni, olyan dühös. Egy hét múlva már jön ugyan az ujonnan szerződött apaszínész, de ennek a hős már nem sok hasznát veszi, mert akkor már későn lesz. A vendégművész akkor már nem lesz itt.”

XVI. FEJEZET

A színjátszás mint olyan

Ha még két régi levelemből idézek, minden elmondandót elmondtam a vidéki állandó társulatról. Az első levelet akkor irtam, mikor a vendég elutazott a szomszéd városba, a másodikat körülbelül két héttel később.

„...A vendégművész szombaton elutazott. Mig itt volt, kitűnően ment a színház és ezen nem is csodálkozom. A szegény vidékiek végre igazi színjátszást láthattak. Ha a vidéki közönség nem jár színházba, azon nem lehet csodálkozni, hiszen színészet örve alatt rendesen valóságos kutyakomédiát mutatnak neki. Kétségbeejt, mikor azt hallok magyarázni, hogy a vidéki színpad milyen áldásos iskola a fiatal színészeknek. Az igazság az, hogy két hónap egy vidéki társulatnál kiöli az emberből a színészkedés leghalványabb szikráját is. Még az sem érne semmit, ha az embernek ideje maradna a szerepek magolásán kívül egyébre is. Saját felfogását ugysem engednék érvényesíteni soha. Mihelyt az ember elkezd gondolkodni, azonnal felkérlik, hogy keressen más szerződést magának. A legcsekélyebb természetességet vagy eredetiséget azonnal tudatlanságnak bélyegzik. Minden szerepet a kitaposott szabályok és hagyományok szerint kell végigjátszani. És micsoda szabályok és micsoda hagyományok ezek! A paprikajancsi szabályai és a csepürágók hagyományai. A drámai művészet tetőpontja nem felfelé keresendő, hanem a kísérteties pincehangban. Komikum annyit tesz, mint vörös orrot ragasztani és végigbotlani a színpadon. A szenvedélytől mindenki egy órára bereked, és akinek nincs akkora tüdeje, mint egy országgyűlési képviselőnek, az a tragédiákkal meg se próbálkozzék. A vendégművész mindezt mintha egy csapásra megváltoztatta volna. Új szellemet öntött mindenkibe, és akivel jelenése volt, az jobban játszott, mintsem önmagáról valaha is fel mert volna tételezni. Ez volt az első eset, hogy olyan valakivel játszottam, akit színésznek lehetett nevezni, és ez valósággal szenzáció volt számomra. Megállapíthattam magamban, hogy teljesen másképpen játszom, mint egyébként szoktam. Mintha tüze és komolysága rámragadt volna, az egész jelenet mintegy valósággá vált, és én először éltem át a szerepemet. Már pedig ez a legtöbb, amit bárki elérhet a színpadon. Itt azonban vigyázni kell. Hogy *a színész valósággal azzá az emberré váljék, akit alakít*, - az esztelenség. Kötve hiszem, hogy ilyesmi józaneszű ember fejében megfordulhat. Ez olyan nevetséges, hogy kár rajta vitatkozni. Tessék elképzelni egy egész társulatot, akik egyszerre elfelejtik, hogy csak színészek, és egyszerre mind az alakított személyeknek képzelnek magukat. A szerep szövege és a játékok egyszerre kiesnének a darab menetéből. Mindnyájan azt mondanák és tennék, amit logikusnak találnának, és pedig akkor, mikor éppen logikusan eszükbe jutna, és így néha mindenki egyszerre beszélne, néha pedig némán és mozdulatlanul állna valamennyi. Az ilyen színészi átélés sohasem járulna hozzá semmiféle színpadi illúzió keltéséhez. Rálépnének a rivaldára és rátámaszkodnának a háttérben a hegycsucsokra. Nagyszerű előadás lenne, de nem sokáig tartana. Az első felvonás vége előtt már a rendőrséget kellene segítségül hívni. Mert ha nem jönne a rendőrség, akkor a drámai hős a fél társulatot lemészárolná, a szerelmes színész megszökne a társalgási színésznővel és a kellék-ékszerekkel, az apaszínész pedig megtört szívvel holtan rogyna össze. Hogy az igazgató mit csinálna a második előadáson, azt nem is tudom elképzelni. Ha egyáltalában kinyitná a színházat, bizonyára kiállana a függöny elé és így konferálna: „Hölgyeim és uraim, bocsánatot kell kérnem azért a tökéletlenségért, amellyel a ma esti darabot eljuttasszuk önök előtt. A tegnapi előadás olyan bámulatosan realiztikus volt, hogy csak az operettkomikus és egy segédszínész maradtak a színház rendelkezésére. De össze tudunk szedni egész

csomó hullát a színház körül. Ezekkel és a két említett urral tehát minden tőlünk telhetőt el fogunk követni”. A dolog nem így áll. Az embernek még akkor sem szabad megfedkeznie a maga mivoltáról, mikor otthon tanulja a szerepet. A nagy művész, mikor alakít, egyáltalán nem felejt el, hogy ő: az ő. Eszeágában sincs azt hinni, hogy ő valaki más. Efélét csak elmebajosok gondolhatnak. A nagy művészen azonban olyan óriási emberismeret lakik, hogy minden emberi gondolatba és érzésbe bele tud helyezkedni. Miután kirajzolta magának azt a bizonyos jellemet, amelyet alakítania kell, azt lelki rajzban mindenféle helyzet körülményei között követni tudja. De még az ilyen meg-gondolásokat is kívül kell hagyni, ha a művész a színpadra lép. A színpadon az elmének mindenféle zavaró mellézköngétől tisztának kell lennie. A művész a színpadon már csak tanulmányainak tömör kivonatát adja élénk és ha egyszer a függöny felment, már csak a hideg fej és a jó emlékezőtehetség az egyedüli eszközei. Persze hogy éreznie kell, amit játszik. Az érzés a színjátszás lélegzete. Az érzés azt adja a színésznek, amit Pygmalion Aphroditétól kapott: az érzés életet ad a szobornak. De ez az érzés éppen úgy az emlékezőtehetség szolgálatában áll, mint a többi dolog. A színpad sokkal csináltabb, semhogy az indulatok természetes uton fognák el azt, aki a színpadon ágál. A szenvedélyeket az akaraterő ébreszti és szünteti azokkal a szavakkal és játékokkal együtt, amelyek kísérik őket...”

„...Mult kedden nagy szenzációt keltettem. Azt a szerepet játszottam, amelyben egyik kollégámmal az a bizonyos baleset történt, ő pedig az intrikust játszotta, aki álmomban le akar szurni. (A régi intrikus nemsokára azután, hogy a másiknak a szemét kiütötte, megvált a társulattól.) Egyszóval minden rendben folyt le, én a színpad hátterében egy takarón feküdtem, mikor ő jött és késével fölém hajlott. Én csak aludtam ott csendesen és vártam a végszavamat, hogy felébredhessek, közben fontolgattam magamban, hogyan fogok hirtelen felpattanni. Ekkor lopva kinyitottam a szememet és rápillantottam az intrikus arcára. Lehet, hogy nem volt igazam. Lehet, hogy az arckifejezése csak az alakítással járt. Lehet, hogy csak a képzelődés dolgozott bennem. Azóta már kétségeim vannak, de akkor ez a gondolat villant át a fejemben: „Ez az ember bosszút akar állni rajtam, hogy most én játszom az ő szerepét és most ki fogja ütni a szememet cserébe azért, hogy az ő szemét kiütötték”. Abban a pillanatban felugrottam és kicsavartam kezéből a kést. Ott állottunk egymással szemközt, egyikünk sem szólt és egyikünk sem csinált semmit. Ő elsápadt a festék alatt és tetőtől-talpig reszketett. Hogy meddig álltunk így mozdulatlanul, nem tudom. Csak arra a zajra ocsudtam fel, hogy a függönyt leeresztették. Egészen addig, míg a kést kicsavartam a kezéből, minden a darab előírása szerint történt. Ekkor torkon kellett volna ragadnom és egy nyolcsoros monológot kellett volna szavalnom. De azt hiszem, ez a rögtönzött tabló sokkal hatásosabb volt. A taps valósággal viharzott és mindenki gratulált a sikeremhez. „A vége ugyan elmaradt”, - mondta a direktor - „de az nem baj. Azt hiszem, kicsit izgatott voltál, de mindenesetre fényesen játszottál, fiam”. Én persze nem mondtam meg, hogy tulajdonképpen nem is játszottam...”

Ezután egy kis vándortársulathoz csatlakoztam, mint szerelmes színész. A szerződötési ajánlatot fényes alkalomnak tekintettem és Horatius tanácsát követve üstökön is ragadtam. (Nem tudom pontosan, ki tanácsolta, azért fogtam rá ezt a kifejezést Horatiusra, hogy kikerüljem az ellentmondásokat.) Egyszóval egy vasárnap reggel összepakoltam a kosaramat, körüljártam a városban és mindenkivel kezet szorítottam, nem is minden sajnálkozás nélkül, mert kevés ember van a világon, akinek hosszú együttlét után meghatottság nélkül tudunk istenhozzádot mondani. Alkonyattájt aztán, mikor a szép nyári nap már lefelé hajlott és a városka tornyában megcsendültek a harangok, én elrobogtam, vagyis nem én, hanem a lokomotív. A városka és népe mindenesetre eltűnt a távolban, hogy soha viszont ne lássam többé.

A színész mindig vasárnap utazik. Angliában vasárnap nincs előadás és így a színész a vasárnapi utazással nem mulaszt semmit. A vándortársulatok szombaton este még az egyik helységben játszanak és hétfőn reggel már egy másik helyen készülődnek az esti előadásra. A színész az ország egyik végéről úgy utazhatik új társulatához az ország másik végébe, hogy egyetlen előadást sem mulaszt közben. Ismertem egy embert, aki szombaton még Cornwallban játszott és hétfőn már Invernessben. De ha e tekintetben alkalmas is, minden más tekintetben nagyon kényelmetlen a vasárnapi utazás. A nagyon vallásos embereket megnyugtathatom, hogy ez a bűn magában hordja büntetését. Különösen az olyan utas számára, aki a lelkiismeretét is magával hordja. Már pedig a régi szép időkben magam is olyan szerencsétlen voltam, hogy a lelkiismeretem mindig velem utazott.

Igen kényelmetlenné tud válni az a lelkiismeret, ha folyton velünk van. Mindig okoskodik, mindenbe beleszól, a kákán is csomót keres. Nem nagyon barátságos társaság. Ugy látszik, örömet leli abban, hogy mennél többet okvetetlenkedjék és tulajdonosának annyi kényelmetlenséget okozzon, amennyit csak lehetséges. Ezeken a vasárnapi utazásokon az én lelkiismeretem rendkívül izgága módon viselkedett. Ha valami szelid öreg ur, aki szemközt ült velem a kocsiban, rámtekintett, rögtön azt éreztem, hogy néma szemrehányás van a tekintetében. Szégyenkeztem és nyomorultnak éreztem magam. Az nem jutott eszembe, hogy ő éppen olyan hibás, mint én és hogy nekem éppen annyi okom van megdöbbsen az ő bűnösségén, mint neki az enyémen. Aztán az jutott eszembe, hogy mit szólna szegény jó nagynéném, ha most látna engem. Nem mintha bármi tekintetben fontos lett volna, amit nagynéném mondhatott, hanem ez a kérdés éppen azoknak a kicsinyes bosszantásoknak a sorába tartozik, amelyekkel a lelkiismeret macerálja az embert. Ugyszólván meg voltam győződve, hogy mindenki megvet és ujjával mutat rám. Hogy a megvetésnek milyen uja van, azt nem tudom. Én csak azt éreztem, hogy a megvetés uja az az ujj, amely rámmutat. Elkeserítő benső öröm minden állomáson ezt suttogta kajánul a fülembe: „Látod, te elvetemedett gazember, ezek a szegény portások és hordárok most mind nyugodtan szundikálnának a templom padjaiban, ha te nem volnál”. És ha a vonat fütyült, lelkiismeretem még hozzátette: „Ha te meg a hozzád hasonló aljas lelkek nem lennének, ez a szegény mogorva, olajfoltos mozdonyvezető most ünneplő ruhájában lustálkodva támaszkodnék egy lámpaoszlopnak az utca sarkán”. Az ilyen gondolatok valósággal az örületbe kergettek a bosszantásukkal.

Utítársaim rendszeren arra terelték a beszédet, hogy nagybeteg rokonukat sietnek meglátogatni. Én is ezt hazudhattam volna, de az átkozott kosár miatt nem tehettem. Még egy riporter füllentő leleményessége sem tudta volna agyonhazudni ezt a szekrény-nagyságu kosarat. Mondhattam volna ugyan, hogy a kosárban néhány apró ajándékot viszek a szegény betegnek, de senki sem hitte volna el és így egy kitűnő hazugság kárba veszett volna.

De a vasárnapi utazás nemcsak a vallásosan nevelt és lelkiismeretes embereknek okoz bosszúságot. Te is kényelmetlenné találnád, nyájas olvasóm. Az egész dolognak van valami elnyomott, temetési menetszerű hangulata, ami önkénytelenül mélabussá teszi a lelket. A vasuti utazás megszokott külső képe mindenütt hiányzik. Sehol zsufolt perronok. Sehol podgyászhalmok. Sehol ujságárusok. A vasuti vendéglők mintha egészen másféle helyiségekké váltak volna és a kiszolgáló kisasszonyok még a szokottnál is gögösebbek. Mikor megérkezel utad végcéljához, mintha egy holt városban szállnál ki. Néptelen utcákon haladsz a szálló felé. Sehol egy lélek se. Bemegy a kávéházba, ahol nincs rajtad kívül senki. Kisvártatva betekint a pincér. Ugy sóvárogsz utána, mint társa után az árva. Szeretnél a nyakába borulni és minden bajodat elmondani neki. Megpróbálsz társalgásba vonni, hogy ott maradjon, mert félsz egyedül. De ő nem osztja meg érzéseit veled: egytagu szavakkal felel minden kérdésre és a lehető leggyorsabban eltávozik. Kimegy sétálni. Az utcák sötétek és hallgatagok. Még nyomorúságosabban térsz vissza, mint ahogy elindultál. Vacsorát rendelsz, de nincs étvágyad, és mire hozzák, nem tudsz enni. Korán felmegy a szobádba, de nem tudsz elaludni. Ott

fekszel és tűnődöl, hogy vajjon mennyit fog kitenni a számla, és mialatt ezek a gondolatok lágyan álomba ringatnak, álmodban megjelenik a tulajdonos, és mivel száznyolcvanhét font kilenc shilling négy és fél pennyt követel, meggyilkolod és egy szál hálóingben rettegve menekülsz a szállodából. Fizetés nélkül.

XVII. FEJEZET

A skála legalján

Az a társulat, amelyet ezuttal megtiszteltem jelenlétemmel, törülmetszett vándortrupp volt. Ezt nem tudtam előre, különben sohasem szerződtem volna ide. Az igazi vándortrupp csak egy hajszálnyi fokozattal mulja felül a vásári komédiát, amelyet legnagyobb sajnálatomra nem adatott megismernem és tanulmányoznom. A színházi világ legromantikusabb és legszínesebb rétegét mulasztottam el ezzel. A vásári komédiás a bohémek országában a bohém. Szociális és művészi szempontokból ez a létra legalsó foka, de érdekesség és kalandosság dolgában kétségkívül a legfelső.

Vásári komédiához azonban sohasem kerültem. Ezt a vándortruppot pedig - megmondom őszintén - nem szerettem. Egészen kis helyiségekbe mentünk csak be, ahol nem volt színházi épület, és valami teremben vagy csarnokban, amit sikerült erre a célra kibérelni, magunk építettünk valami szinpadfélét. Rendesen a városháza nagytermét béreltük ki, ha lehetett, de nem voltunk nagyon válogatósak. Megtette minden nagyobb terem, szükség esetén még egy jól szituált pajtával is meg tudtunk elégedni. Kellékeinket, diszleteinket, rivaldánkat magunkkal cipeltük és a színházépítési munkálatokkal egy-egy helybeli ácsot biztunk meg. Rivalda alatt egy sor gyertyát kell érteni, zenekarunkat pedig a városban kölcsöndijért kapott zongora alkotta. Egy helyen nem tudtunk zongorát kapni. Itt a teremtulajdonos a harmóniumát adta kölcsön zenekarnak.

Nem akarok e társulatnál szerzett tapasztalataimnál sokáig időzni; ezek a tapasztalatok nem voltak valami kellemesek. Elég lesz itt két levél. Az egyiket közvetlen megérkezésem után, a másikat közvetlen távozásom előtt irtam. Ime:

„Drága Jim, - azt hiszem, úgy jártam, mint az egyszeri ember, aki elejti a tárgyat, hogy a tárgy árnyéka után kapjon. (Megjegyzésemnek nem annyira eredetiségére, mint inkább találó voltára vagyok ezuttal büszke.) Mihelyt lehet, elmegyek innen és Londonban próbálok szerencsét. Az az ambicióm, hogy szerelmes szerepeket játsszam, abban a pillanatban eltűnt, mikor a primadonnát megpillantottam. A primadonna természetesen a direktor felesége. Kövér, őszülő, idősebb hölgy. Keze és körmealja piszkos. Előadás alatt rendkívül izzad. Körülbelül háromszor akkora, mint én, és ha a közönségnek csak egy kis érzéke van a humor iránt - amit nézőink láttára kétségbe kell vonnom -, kettőnk szerelmes jelenetei óriási dolgok lehetnek számára. Elképzelem, hogyan tombolna egy londoni bemutató karzat-közönsége, ha kettőnket szerelmeskedni látna. Itt, sajnos, kárba vész az egész. Mikor megkísérlem átölelni, a karom csak a háta közepéig ér. Mikor pedig ő ölel meg engem, a közönség egyszerűen nem lát belőlem semmit. Egyik szerepemben a szinpad felén végig kell vinnem a karjaimban. Hát mondhatom, örülök, hogy ez a darab csak ritkán szerepel a műsoron. Szerinte sohasem leszek jó szerelmes színész, ha nem viszek bele a játékomba egy kicsivel több hevet...”

„...Jövő hétfőn otthon leszek. Ezt nem birom tovább. Tönkremegyek. A múlt héten hét és fél shilling gázsit kaptam összesen, az azelőtt való héten pedig tizenegyet. Pedig a társulat nem csinál rossz üzletet. Nagyon jó házaink vannak. A direktor olyan jó plakátokat tud fogalmazni, hogy mikor egy helységbe bemegyünk, a publikum előre megveszi két-három előadás jegyeit. Ilyen például egy jó plakát: *„Szinre kerül az Összeomlott Malom, vagy a Holt Ember Tava. Tartalmi kivonat: Grace Mervin azt hiszi, hogy jó barátta van dolga, de ellenségre talál. Harry Baddun emlékezteti a régi jó időkre. „Miért nem szeretsz te engem? - kérdi tőle. „Mert rossz ember vagy” - feleli Mervin. „Akkor halj meg!” - kiált Harry. Vad küzdelem a parton. Segítségkiáltások!!!*

„Nincs többé menekvés számodra!” Ekkor egy hang hallatszik a sirból. „Hazudsz, Harry Baddun, mert én itt vagyok!” Harry Baddunt eléri jól megérdemelt végzete!!!” Ezt értem én jó plakát alatt. De amit ezekkel a jó plakátokkal keres, azt megtartja magának. Ő maga mindig a helység legjobb fogadójában lakik, míg mi kénytelenek vagyunk mindenünket zálogba tenni, hogy a legnyomoruságosabb fekvőhelyről gondoskodni tudjunk. Az ilyen igazgatók nemcsak a színészeket rabolják meg, a szerzők is rengeteg károkat szenvednek. A műsorunkon két olyan modern darab szerepel, amelynek előadásáért szerzői jogdíjat kellene fizetni, de az igazgató nem fizet egy árva pennyt sem értük. Ezt egyszerűen úgy csinálja, hogy megváltoztatja a darab címét és a főalakok nevét. Így aztán ha a szerző, vagy barátai (ha ugyan egy szerzőnek lehetnek barátai) figyelik is a vidéki műsorokat, semmit sem vehetnek észre. Igaz, hogy azzal sem érnének sokat, ha észrevennének valamit. Az ilyen per egyértelmű azzal, hogy a szerző jó pénzt hajigál a rossz pénz után. A vidéken minden ripacsigazgató így csinálja és vagyona nem lévén, nem lehet rajta behajtani semmit. Akinek nincs semmije, az könnyen kinevetheti az egész törvénytárat. Beszéljünk most a szinpadi munkákról. A multkor azt hittem, hogy megvakulok és még most is fáj a szemem. Kollégámnak szerepe szerint a levegőbe kellett volna lőni. Kis szinpadokon ez bevett biztonsági szabály, ámbár nagyon furcsán fest, hogy az egyik szereplő holtan rogy össze, mert a másik belelőtt a holdvilágba. És még így is folytonos balesetek vannak. A puska vagy nem sül el, vagy elsül, de rossz helyen, vagy jó helyen sül el, de akkor megsebesül valaki. A szinpadi puskában sohasem lehet megbízni. Az ember odarohan a másik szereplőhöz, revolvert szegez a homlokának és így kiált: „Halj meg!” A pisztoly erre csütörtököt mond és az áldozat nem tudja, hogy haljon-e meg, vagy mit csináljon. Vár, hogy még egyszer le próbáld-e lőni. Megpróbáld: a pisztoly újabb csütörtököt mond. Ekkor jössz rá, hogy a kellékes nem tett a kakasra kapszlit. Ennélfogva elindulsz, hogy lóhalálában szerezz egy kapszlit a szinfalak mögött. Mire partnered azt hiszi, hogy a magad részéről befejezted az ügyet, ennélfogva elhatározza magát, hogy meghal, még pedig félelmében, ha már fegyvertől nem eshetett el. Mikor aztán visszajössz a kapszli-val, hogy leöljed, ő már holtan hever a földön. - Üdítő dolog néha abban találni szórakozást, hogy ruhatárunkat a legbámulatosabb ötletekkel és manipulációkkal felfrissítsük a szinpad számára. A frakkom gallérja alá hátul bepásztítottam egy kis klottköpenyt, amit egy lány szabott ki nekem, az ujjaira köröskörül csipkét varrtam és ebben a ruhadarabban játszom a klasszikus vigjátékok szerelmes hőseit. Ha azonban a frakk két szárnyát hátulról előre huzom és pirossal bélelem, akkor francia katona vagyok. A fehér kimondhatatlant, ha csizmát huz rá az ember, nagyszerűen lehet lovagi nadrágnak használni. Spanyol összeesküvőket rendszeren a háziasszonyom asztalterítőjében alakítok.”

Október vége felé járt az idő, mikor megint Londonban voltam. Első dolgom volt a hajdani külvárosi műintézetet meglátogatni. Más direktor játszott már benne más társulattal, de a direktor ismert engem, és mivel volt egy rend ruhám, szerződtetett egy divatfi eljátszására, még pedig heti tizenkét shilling gázsival. De csak egy hétig működtem. A direktor bezárta a színházat. Hogy az a tizenkét shilling tette-e tönkre, amit nekem kifizetett, azt nem tudom megmondani. Annyi bizonyos, hogy hétfőn emberek jelentek meg a színháznál, akik elzárták a gázot. Ekkor a direktor kijelentette, hogy ő nem csinálja tovább, és kiki nézzen utána, hogy szerződést kapjon valahol.

Én két-három társammal egy másik külvárosi színháznál kerestem alkalmazást, amelyet egy világhírű színművész éppen akkortájt volt megnyitandó néhány meghatározott számú estére. Ez volt körülbelül a tizennegyedik világhírű színész, akinek a nevét a legutóbbi év folyamán

először hallottam említeni. Ugy látszik, jó szüleim világhíres színészek neveinek dorgájában nagyon elhanyagolták a nevelésemet.

Ez a színház roppant ravaszul rejtőzött el a nyilvánosság elől. Először egy kocsmáson kellett keresztülmenni, hogy az ember a színházba jusson. A színháznak a kocsmáros volt a tulajdonosa. A társulatra nézve azonban ez a kisértes kevés gyakorlati jelentőséggel bírt, mert alig hiszem, hogy mindnyájunk között egyetlen shillinget össze lehetett volna gyűjteni. Ebben az időben súlyos anyagi zavarokkal küzdöttem. Az a néhány font, amit ruhatáram eladásából kaptam, az utiköltség levonása után néhány shillingre olvadt le, és úgy láttam, hogy ha valami nagy változás hamarosan közbe nem jő, ott kell hagynom a színpadot. Keményen eltökéltem magam, hogy erre a lépésre csak a legvégső szükségben fogok vetemedni, mert már előre rettegettem az *ugy-e megmondtam és tudtam én, hogy így lesz* jellegű bölcsek karától. Mert hiszen köztudomású, mennyire szeretik ilyen esetekben hasonló diadalmi kiáltásokkal gyötörni az embert a barátai.

Ez az új szerződés rövid időre lélegzetet adott. Elég szerencsém volt ahhoz, hogy éppen engem válasszanak ki néhányadmagammal azoknak az ajánlkozóknak a tömegéből, akiknek soraiban viszontláttam annak a vándortársulatnak pár tagját is, amelyet csak az imént hagytam ott, mert ők is rájöttek, hogy heti tíz shilling gázsiból igen nehéz elegánsan öltözködni. A szerződésemet két hétre szóló és említésreméltó incidens, amelyet ezzel a szerződéssel kapcsolatban elmondhatok, mindössze egy volt. Az történt, hogy egy szerepben nem *megnevettem*, hanem *kinevettem*. Egy rémdrámát játszottunk, amelynek egy felvonását valami külföldi miliőbe helyezte a szerző. A direktor valami lehetetlen kosztümöt eszelt ki a számomra és ragaszkodott hozzá, hogy felvegyem. Előre tudtam, hogy a külvárosi közönség ki fog nevetni, és ebben a várakozásomban nem is csalódtam. Alig öt másodperce voltam a színpadon, mikor a karzaton egy rekedt hang megszólalt:

- Mi lehet ez, te Bill?

- Én nem tudom, - felelt a másik - találd ki magad.

Ezt a kis párbeszédet általános derűtség fogadta. Én rendkívül ideges lettem és kényelmetlenül éreztem magam. Nagynehezen összeszedtem az eszemet és belekezdtem a szerepem első mondatába. De ahogy kinyitottam a számat, valaki a földszinten az őszinte meglepetés hangján így kiáltott fel:

- Akármilyen legyek, ha ez nem egy élőlény!

Erre aztán derűre-borúra követték egymást a személyemet érintő megjegyzések.

- Kirakatban jól festene az ipse.

- Ilyen ruhában vidd a babádat sétálni vasárnap délután, koma!

- Drága volt az a ruha?

Közben egy jóindulatu nézőnek megesett rajtam a szíve, és hogy bátorságot öntsön belém, stentori hangon felordított a színpadra:

- Ne hallgasson ezekre, öregem, maga csak játsszon. Irigylik a szép ruháját!

Hogyan tudtam végigjátszani a szerepemet, nem tudom. Percenként idegesebb és izgatottabb lettem, és mennél többet botlott a nyelvem, annál jobban hahotáztak rajtam. A hátam mögött mély szimpátiát éreztem ugyan, mert színész kollégáim mindezt már megtanulták a saját bőrükön. De magam előtt olyan csufondáros derűtséget láttam, hogy egész este nyomorultnak éreztem magamat. Egy-két napig szinte féltem ezután a publikummal szemközt fordulni. Viccelődni valaki felett igen mulatságos időtöltés, de a vicc tárgya még hosszú ideig nem tud mulatságot találni a dologban. Ha most színházban vagyok, elviselhetetlennek találom, mikor

történetesen kinevetnek egy szereplőt a nézők. A színészek érzékenyebbek, mint más ember. És nem hiszem, hogy a csufolódva nevetők sejtenék, milyen éles fájdalmat okoznak. Jogos, sőt szükséges dolog olykor, hogy a közönség kifejezést adjon nemtetszésének, de csak akkor, ha ez komoly hibák kijavításaért történik. Röhögni a színészen, - ez a nézőtér igen kicsiny részének a mulatsága, és csak arra való, hogy ennek a kicsiny résznek alantas ösztönei kitombolhassák magukat.

Kétheti ittműködésem után átszerződtem egy másik külvárosi társulathoz a város másik végébe. Egy ujonnan szervezett ideiglenes operett-társulat kóristája lettem. Három hétig próbáltuk a darabot, amely összesen egy hétig maradt műsoron. Innen megint vidékre szerződtem, mert karácsony lévén, vidéki szerződést nem volt nehéz szerezni.

Londoni tartózkodásomnak bizony nem sok hasznát láttam. Legfeljebb barátaim számára nyújtott igen kellemes alkalmat, hogy eljöjjenek és játszani lássanak. Már legalább azt hiszem, hogy kellemes volt, noha ők nem mondták. Barátaim általában nem pazarolják oktanul az elismerést. Képmutatással nem vádolhatom őket, ez tény. A viláért sem mondanak kellemes dolgot, amit nem gondolnak komolyan. A viláért sem hallgatnak el kellemetlen dolgot, amit komolyan gondolnak. Nem sokat okoskodnak, habozás nélkül megmondják, hogy mit gondolnak rólam. Ez nagyon helyes. Tisztelem férfiasságukat, hogy a véleményüket nyíltan megmondják. De ha a véleményük egy kicsit jobb volna, még jobban tisztelném őket. Vajjon másnak is ilyen lelkiismeretesek a barátaik? Hallottam olyanokról, akiknek *megértő*, vagy *elnéző*, vagy *lelkes*, vagy *rajongó* barátaik vannak. Nekem ilyen barátaim sosem voltak. Pedig őszintén szólva, néha jól esett volna. Ha akad olyan uriember, akinek a gusztusa szerint való barátokból tulsok áll rendelkezésére és az ellenkező fajtából is szeretne egy párat, én szívesen fuzionálok vele. Garantálhatom, hogy az én barátaim soha nem fognak hizelegni, lelkesedni, vagy csodálni. Elnézőknek sem fogja őket üzlettársam találni soha. Olyan ember számára, aki nagyon szeretné megtudni hibáit, megbecsülhetetlenek, azt merem állítani. Ezen a ponton mindegyik a nyíltság és őszinteség maga. Egy elbizakodott ember a társaságuknak igen nagy hasznát láthatná. Mint ahogy láttam magam is.

XVIII. FEJEZET

Utolsó fellépésem

Londont pontosan annak a napnak első évfordulóján hagytam el, amelyen első vidéki szerződés-
sem teljesítésére indultam. Mint színész már nem láttam Londont többé. Poggyászzommal korán
reggel utaztam el az ugynevezett hirlapvonattal, és nemsokára egy késő éjjelen érkeztem vissza
fájós lábbal és éhesen, podgyászomból nem hozva vissza egyebet a testemen viselt ruhánál.

Színházi pályafutásom alkonyáról az alábbi levélkivonatok adhatnak fogalmat. Kicsit keser-
nyés hang vonul némelyiken végig. Mikor irtam őket, igen nagy csalódás korszakát éltem át,
minden dolgom rosszul ment, és ilyenkor az ember mintha homályos, szennyes üvegen
keresztül nézné élete körülményeit.

Karácsony után három héttel a következőket irtam:

„...A színészettel nincs baj és a gázsimat rendesen kapom. De a színészettel a szerződés
elején ugysem szokott baj lenni. A bajok akkor kezdődnek, mikor a társulat elkezd
utazni. Egyelőre a vidéki társulatok szokása szerint némajátékot játszunk. Mennyire
szeretik vidéken a némajátékot! És mennyire gyűlölöm én! Nem mondhatnám, hogy a
vidéki közönségről valami nagy véleményem volna. Egy kis művészeti nevelésre még
nagyon rászorulnának. A rekedt ripacskodás láttán üvöltenek a gyönyörtől. Aki vidéken
akar színészetet tanulni, az éppen úgy mehetne Anglia megismerése céljából egy
piszkos londoni sikátorba. Szombaton este félórával az előadás megkezdése előtt
kaptam az értesítést, hogy el kell játszanom az operettkomikus szerepét, mert ő maga
holtrészeg. Kár, hogy mikor az angol színpad nivójának emeléséről olvasunk hangzatos
cikkeket, ugyanakkor senki sem pendíti meg a színészek nivójának emelését. A színészi
hivatás jóhírért aligha emelik a közönség szemében az „Era” című szaklap hirdetései,
amelyekben ilyen mondatok olvashatók: *„Csak józan emberek jelentkezzenek.”* *„A
szerződés folyamán józanul kell viselkedni, legalább az előadások folyama alatt.”*
„Olyanok, akik állandóan isznak, ne irjanak.” Ismertem olyan esztelen színészeket,
akik szándékosan leitták magukat előadás előtt, mert meg voltak győződve, hogy józan
eszüik teljes birtokában nem tudnak jól játszani, és hogy jobban fog menni a dolog, ha
öntudatuktól megszabadulnak. Erre vonatkozólag egész sereg bámulatos hagyomány él
a színházi világban. Mesélgetik egymásnak, hogy ez meg ez a nagy színész ezt meg ezt
a szerepet mindig részegen játszotta. Ha tehát egy ilyen szerep egy szerencsétlen kis
színésznek jut, ő is igyekszik követni nagy elődje nyomdokait és leissza magát. A másik
dolog, amitől a színészetet meg kellene tisztítani, az ocsmány társalgási hang. Még
mindig maradna elég gorombaság a rendes színházi élet céljaira. Egyik helységben
egyszer összebeszéltünk, hogy mindenki köteles lesz egy penny büntetést fizetni, aki
elkáromkodja magát. De az akciót két óra leforgása alatt meg kellett szüntetni, mert
senkinek sem maradt semmi pénze...”

Hat héttel később ezt irtam:

„...A helyzet rosszabbodik, ahelyett, hogy javulna. Eddig a direktor nagyon rendesen
viselte magát. A múlt hét végéig pontosan kifizette a gázsikat, pedig nyilvánvaló volt,
hogy minden este ráfizet. Most szombaton aztán társulatával gyűlést hívott össze és
őszintén feltárta a helyzetet. Kijelentette, hogy ilyen alapon nem tudja tovább vinni a
dolgokat, de hajlandó részes alapon két-három hétig előadásokat tartani, hátha azalatt
megfordul a szerencse. Mi belementünk. Most aztán konzorciummá alakultunk és a
vállalkozást közvagyonnak deklaráltuk, noha sokkal helyesebb lett volna köznyomornak

nevezni, mert most a kiadások levonása után esténként ki-ki körülbelül tizennyolc pennyt kap. A direktor három részt kap összesen, egyet mint direktor, egyet mint színész és egyet, hogy három legyen. Minden más tag egy-egy részt kap. Képtelenség kijönni a pénzből, pedig most egy hét alatt sem költök annyit, amennyit valaha egy ebédért kifizettem...”

Egy héttel később a konzorcium felbomlott. Átmentem egy másik társulathoz, ahol éppen alkalmazást tudtam kapni. Innen irtam a következőket:

„...Igyekszem a fejemet a víz felett tartani. Ez az életem jellemzése. Ha egy kicsit rosszabbodik a helyzet, végem van. Most már semmi pénzem a világon nincs. A múlt héten igen szomorú eset történt. A hős-színészünk szivbajban hirtelen meghalt. A felesége és két gyereke szörnyű nyomorban maradt hátra. Ha ismert színész lett volna Londonban, aki egy féléleten keresztül megkapja a maga évi - mondjuk - háromezer fontos gázsiját, a színházi sajtó szívtépő felhívásokkal fordult volna a közönséghez, barátai gavalléros leveleket irtak volna a napilapokhoz, felajánlván ennyi meg ennyi hozzájárulást a család támogatásához, és a színházak előadásokat rendeztek volna dupla helyárral, hogy a jövedelmet adósságainak és a temetési költségeknek kifizetésére fordítsák. Mivel azonban sohasem keresett életében heti két fontnál többet, a Jótékony-ság nemtőjét nem igen lehetett rávenni, hogy az esetnek valami kis érdeklődést szenteljen. Az özvegy most abból tartja el magát és gyerekeit, hogy mosni jár. Alamizsnáért nem fordul sehova. Mikor megemlítették előtte, hogy jószívű emberekhez fordulhatna, haragra gerjedt és olyasmit kezdett beszélni, hogy sokkal jobban tiszteli elhalt férje mesterségét, semhogy ezt a mesterséget kéregetés ürügyéül használhatná fel...”

Ez a társulat is fuldoklott. Az az esztendő különben is nagyon nehéz színházi esztendő volt. A gazdasági élet ellanyhult, és a jövedelmükben megcsappant háztartások legelsősorban a szórakozás költségeit törölték a házi mérlegből. Egyenként váltam meg minden értéknek nevezhető tárgyamtól. Ha egy helyséből elutaztunk, a zálogházban tett látogatás már ugy hozzátartozott a bucsuhoz, mint a csomagolás. Ugy kószáltam végig a vidéki helyeken, mint a roncsolt hajó a viharos árban, és utamat azok a tárgyak jelezték, amelyeket kidobtam a fedélzetről, hogy el ne süllyedjek. Egyik helyen ott maradt az óráim, a másik helyen az óráláncom. A gyűrűm itt, egy öltözet ruhám ott. Írókészlet, ceruzatok egymásután maradoztak el. Így mult az idő, vagy jobban mondva: így mult el kis felszerelésem május elejéig, mikor az alábbi és egyszersmind utolsó levelet irtam Londonba:

„Drága Jim, - éljen! Végre meg vagyok mentve. Azt hiszem, már igazán itt volt az ideje. Már attól tartottam, hogy az angol színészetnek nélkülem kell boldogulnia. De most már rendben vagyok. Új társulatnál játszom. Mult szombaton érkeztem ide. A színház kitűnően megy. A direktor nagyszerű ember és jó üzletember is. Érti a mesterségét. Hirdet és reklámoz jobbra-balra, nem kimél színlapokra semmi pénzt és általában kitűnően dolgozik. Nagyon kellemes fickó különben, sőt, úgy látszik, intelligens is, mert engem nagyra becsül. Minden különösebb teketória nélkül szerződtetett, miután szerződtetési körútján játszani látott. Jellemszerepeket játszom heti harmincöt shilling gázszival. A direktor aktív kapitány volt, tehát volt katonatiszt és tetőtől-talpig uriember. A tagokkal nem gorombáskodik és mindenki szereti. Bejárja egész Észak-Angliát, játszik minden nagyobb lancashirei és yorkshirei városban, télire pedig felvisz bennünket Londonba. Ajánlatot kaptam tőle, hogy heti két font öt shillinget fizet, ha egy évre lekötöm magam. De én azt feleltem, hogy még meggondolom. Mindig jobb ilyenkor huzni egy kicsit a dolgot. De persze alá fogom írni a szerződést. Most nem irhatok többet. Éppen a direktorral megyek vacsorázni. Itt három hétig maradunk, aztán megyünk tovább. A lakásom nagyon kényelmes...”

Ezt irtam kedden. Szombaton délből tizenkettőkor megjelentünk a színháznál a gázsiért. A kapitány nem volt ott. Elment délelőtt valami helyi előkelőséget meglátogatni, egy afféle szomszéd birtokost, akivel nagyon jó barátságot tartott fenn. Erről a látogatásról még nem tért vissza. A főrendező megnyugtatóan bennünket, hogy estére biztosan megjön és előadás után mindenki megkapja a gázsiját.

Este tehát, mikor az előadás befejeződött, mind összegyűltünk a színpadon és vártunk. Vártunk körülbelül tíz percet, mikor az apaszínész, aki elszaladt egy pohár sörre, ijedt arccal jött vissza és azt újságolta, hogy most beszélt a vasuti pénztárossal, aki azt mesélte, hogy a kapitány még reggel elutazott Londonba. Ugyanekkor a színházi szolgának eszébe jutott, hogy látta a főrendezőt, amint közvetlenül az előadás megkezdése után egy kis kofferrel eltávozott a színházból.

Visszamentem az öltözőbe, batyuba kötöttem a holmimat és lejöttem. A többiek még ott álltak a színpadon és halkán, izgatottan beszélgettek. Szó nélkül eljöttem közöttük és egyenesen a színpadi ajtóhoz tartottam. Olyan rugóra járó ajtó volt, amely magától csukódik. Kinyitottam és a lábammal nyitva tartottam, amíg megállottam egy percre és kitekintettem az éjszakába. Akkor felgyűrtem a kabátom gallérját és kiléptem az uccára. A színpad ajtaja hangosan becsapódott mögöttem. És én azóta színpadi ajtót nem nyitottam ki többet.

- Vége -